

Qate

Kovara Kulturt

Hûmar: 4

Wisar, 1998

Serredaktor:

Malmîsanij

Redakstyon:

Haydar Diljen, J. Îhsan Espar,
Cemîl Gundogan, Malmîsanij, Mehmet Uzun

Instyattîfê destpêkê:

Osman Aytar, Yildiray Beyazgul,
Çeko, Mûnzûr Çem, Memo Darrêz,
Nihat Elî, Lerzan Jandîl,
Huseyîn Kulu, Seyîdxan Kurij,
Robîn Rewşen, Kamer Soylemez,
Kazim Temurlenk, Şukrî Urgan

Temstlkarê Almanya:

Mûnzûr Çem
Faks: +49 - 30 - 611 33 19

Seveta aboneytye û têkiltiyê (Almanya de):

L. Ballikaya
C/O Vereinstadtteil VHS e.v.
Postfach 62 07 46
10 797 Berlin/Almanya

Temstlkarê Norveç:

M. Darrêz
Box: 2545
7001 Trondheim/NORVEÇ

Temstlkarê Hollanda

Ferhad Amedî
Delfzyl Str. 81
6835 CM Arnhem/HOLLANDA
Tel: +26-323 26 95

Şertê aboneytye:

Welat	serrêk	6 aşm
Tirkiya:	40 DM. 20 DM.
Almanya:	40 DM. 20 DM.
Swed:	250 SEK. 125 SEK.
Welatê bînî:	70 DM. 35 DM.

Vayt: 10 DM./50 SEK.

Îlan:

Riperrêk: 200 DM./1000 SEK.
Nêm riperr: 100 DM./500 SEK.
Çarêgriperr: 50 DM./250 SEK.

Çap: Apec Tryck & Förlag, Stockholm

ISSN: 1401-2995

Postgiro:

Kurdiska Kultur och Språkföreningen
475 16 98-4 SWEDEN

Adres:

Î. Espar
Odd Fellowvägen 29
S-127 32 Skärholmen/SWEDEN

Berpirsiyariya ber nuştê yê nûştêxt/nûştêxe bi xo ya.

TEDE

Wendoxan rê	3
Derheqê Kirmanckî de Kombiyayîşê Çarine	4
Haydar Diljen	
Programandê Partiyandê Kurdan di Persa Ziwanî	19
Lerzan Jandil	
Sedserra 19ine de Halê Împaratoriya Osmanîyan û Vuriyenê nê Demî -II	22
Dengbêj Serdar	
“To Ke Xo Nas Nêkerd Kes Qîymet To Nêdano”	32
Mehmet Uzun	
Alfred Nobel û Xelata Nobelî ya Edebiyatî	39
Cemil Gundogan	
Kovara Vateyî û Têkilîya Lehçeyanê Kurdkî ser o	49
Memed Drewş	
Wenden û Nuştana Kurdkî ser o	57
Alî Heyder Sever	
Nalîne	61
Seyîdxan Kurij	
Çewlîgî ra Şeş Dêrî	62
Mûnzûr Çem	
Vîlikê Verê Vare	66
Gawanê Kurdistanî	
Şîrî	75
Firat Çelker	
Zon	77
J. Îhsan Espar	
Beyî Se Bena? -III	79
Ripelê Fiqrayan	95
Wendoxan ra	97
Çend Rojnameyanê Fransî û Îngilîzî de Xoverrodayîşê Dêrsimî	100
Celadet Alî Bedirxan	
Ferhenga Kurdî (Kurmançî)-Frensî-IV	104
Alfabe	112

Wendoxê birêzî

Ma bi hûmara (sayî) çarine newe ra pîya yî. Bi na hûmare serra ma debena. Serrêk ra ver ma dest bi vetişê Vateyî kerdbi.

Sey hûmaranê bînan, na hûmara ma de zî çî edebî, çî folklorîk, çî derheqê tarîx û zîwanî de nuştayê çiya-çiyayî estê. Hetanî ke ma dest ra yeno ma wazenê ke kovarêk layiqê şîma wendoxan amade bikerê. Ma elaqe û piştîdayîşê şîma hemînî rê zaf sipas kenê û hêvî kenê ke na hûmare bi zerr ba şîma bo.

Nuştox û wendoxanê ke ma rê hetanî ewro nuşt, kovare hîna xurt kerde. Bi taybetî yê ke Kurdîstan û Tirkîya ra nusenê, seke bûya welatî xo reyra bîyarê, moralê ma pêt kenê. Hîna zaf zî gama ke behsê hedîseyanê welatî û şarê ma kenê. Ma ewro ra pey zî nuşte û mektubanê şîma pêroyînî pawenê.

Tanî wendoxan zî bi ardimê maddî piştî day Vateyî; sey *Kamil, Ezîz Bazencîr, Wisif Kaymak, Şukrî Derîn* û çend wendoxanê bînan. Bi ardimê nê kesan Vate welat de zî çap bi, ma înan rê zaf sipas kenê.

Hêvîya ma a ya ke şîma wendoxê delalî yê ke hetanî nika abone nêbîyê ewro ra pey bibê abone. Şîma yê ke abone yê zî xo vîr a mekerê ke bi na hûmare aboneyîyeya şîma ya serrêk qedîyêna, ganî (gerek) şîma aboneyîyeya xo newe bikerê.

Peydakerdeşê aboneyanê neweyan de zî ma şîma wendoxan ra ardim û desteg wazenê.

Qapaxê peynî yê na hûmare de ma yew (jû) fotografê Pîranî çap kenê û embazê (hevalê) şawitoxî (rusnayoxî) rê sipas kenê. Ma şîma wendoxanê bînan ra zî fotograf, risim, karîkatur û nuştayan pawenê.

Bi hêvîya rojanê hîna weşan...

Vate

Date _____

DERHEQE KIRMANCKI DE KOMBIYAYIŞE ÇARINE

Duisburg, 10-13ê nîsane 1998

Roja 10ê menga (aşma) nîsane, şaristananê Almanya ra Duisburg de kirmanckî (kirdkî, dimilkî, zazakî) ser o kombîyayîşe çarine dest pêkerd û çar rojî ramit. Nê kombîyayîşî de nê hewtês kesî amade bîy:

Yildiray Beyazgul (Gimgim)

Aydin Bîngol (Gimgim)

Mûnzûr Çem (Dêrsim)

J. Ihsan Espar (Pîran)

Huseyîn Girmit (Erzingan)

Lerzan Jandîl (Gimgim)

Wisif Kaymak (Pîran)

Elîf Kiliç (Dêrsim)

Çeko Kocadag (Gimgim)

Seyidxan Kurij (Çewlîg)

Huseyîn Kûlû (Dêrsim)

M. Malmîsanij (Pîran)

Selîm Mûrat (Pali)

Kamer Soylemez (Dêrsim)

Mehmet Taş (Dêrsim)

Kazim Temurlenk (Dêrsim)

Şukrî Urgan (Hêni)

Nê kombîyayîşî de amadebîyayoxî nê meseleyan ser o vindertî û meylê xo tesbît kerdî:

- Kilmnuştayî (bi tirkî “kısaltmalar“)
- Herfa pêragirêdayene/herfa pêrabestene (kaynaştırma harfi)
- İzafe (tamlama)

- Sifetî ra name virastene (sıfattan isim türetmek)
- Zafhûmarê nameyan (isimlerin çoğulu)
- Çend edatî (birkaç edat)
- Çend konjonksiyonî (birkaç bağlaç)
- Mesderê fiilan (fiillerin mastarları)
- Termê îdarî û siyasî (yönetim ve siyaset ile ilgili terimler)
- Tîya de ma nê xusûsan de meylê kombîyayîşî nusenî.

I) KILMNUŞTEYI

Çend kilmnuşteyê ke no kombîyayîş de tesbît bîy, nê yê:

kirmanckî (zazakî)	tirkî
b. (biewnîre)	bak
çc. (çimeyo corîn)	yagk. (yukarıda adı geçen kaynak)
env. (esero ke nameyê xo vêreno)	age. (adı geçen eser)
ec. (esero corîn)	yage. (yukarıda adı geçen eser)
n. (nîyade)	bak
nc. (nuşteyo corîn).....	yagy. (yukarıda adı geçen yazı)
nnv. (nuşteyo ke nameyê xo vêreno).....	age. (adı geçen yazı)
r. (rîpel)	s. (sayfa)
ûêb. (û ê bînî)	vd. (ve diğerleri), vb. (ve başkaları), vs. (ve saire)
ûsn. (û sey nînan)	vb. (ve benzeri, ve benzerleri)

II) HERFA PÊRAGİRÊDAYENE (HERFA PÊRABESTENE)

Kirmanckî de nê di herfê pêragirêdayene estê: Y, W.

Nimûne:

Y	W
gayan (ga+y+an),	gawû (ga+w+û),
koyan (ko+y+an).....	kowû (ko+w+û)

Kombîyayîşê Kirmanckî yê diyine ra yew grube

Nê nimûneyanê corînan de “ga” û “ko” yewhûmar (bi tirki “tekil”) ê. Gama ke nê kelîmeyî suffiksê zafhûmarîye (çoğul takısı) gênê, benê “gaan”, “koan”. Labelê semedo ke di vokalî (iki sesli) yanî “a” û “a” yan zî “o” û “a” yenê tê hete, herfa pêragirêdayene dekwena mîyanê nê di vokalan û benê “gayan” (ga+y+an) û “koyan” (ko+y+an). Tanî şîweyan de herfa pêrabestene “y” ya, tanî şîweyan de zî “w” ya, labelê meylê kombîyayîşî nê her di herfan ra herfa “y” ser o yo.

Nimûne:

meylê kombîyayîşî formê bînî tirki

Gayan bîyare. Gawû bîyare. Öküzleri getir

Koyan ra vewre esta. Kowû ra vewre esta. Dağlarda kar var.

Hesen o yo, Roşan zî no yo. Hesen o wo. Roşan zî no wo. .. Hasan budur, Roşan da odur.

III) IZAFE

Eke kelîmeya nêrî (bi tirkî “eril sözcük”) bi “-e” biqedîyo, îzafe de no “-e” nusîyêno.

Nimûne:

meylê kombîyayîşî formê binî tirkî

name nameyê to namê to senin adın
mele meleyê hêgayanê ma .. melê hêgayanê ma .. bizim tarlaların çekirgesi

IV) NAME

Sifetî ra Name Viraştene

Kirmanckî de car ra ca formê suffiksê sifetî ra nameviraştene vurîyêno (bedilîyêno). Tanî cayan de no suffiks “-îye” yo, labelê cayanê bînan de “-ey”, “-ê” yan zî “-î” yo. Kombîyayîşê ma nê forman ra “-îye” tercîh kerd.

Nimûne:

<i>meylê kombîyayîşî</i>	<i>formê binî</i>	<i>tirkî</i>
-îye	-ey, -ê, -î	-lık
nêweş	nêweşîye	nêweşey, nêweşê, nêweşî
serbest	serbestîye	serbestey, serbestê, serbestî
		serbestlik, özgürlük

Zafhûmarê Nameyan

Kirmanckî de suffiksanê zafhûmarîye ra yew zî “-î” ya. Tanî cayan de eke kelîme bi vokal biqedîyo, na “-î” nêvajîyêna. Ma vajî gama ke “ga” beno zafhûmar, beno “gaî”, lebelê semedo ke di vokalî yenê tê hete herfa pêragirêdayene dekewena mîyanê nê di vokalan û kelîme bena “gayî”. Tanî cayan de semedê asaneya telaffuzî ra “-î”ya peyene kewena û na kelîme bê “-î” vajîyêna bena “gay”. Meylê kombîyayîşî gore, herçiqas ke zîwanê qisekerdişî de tanî cayan de wina bibo zî zîwanê nuştîşî (yazî dili) de ganî na “-î” binusîyo (bêro nuştene).

Qate _____

yewhûmar zafhûmar/meylê kombîyayîşî zafhûmar/formê bînî

ga Gayî vaş wenê. Gay vaş wenê.

vate Vateyî bes nîyê, kar zî lazim o. Vatey bes nîy, kar zî lazim o.

V) EDAT (PREPOZISYON Û POSTPOZISYON)

Çend Edatt

No kombîyayîş de ma çend edatan (bi tirkî “edat”) ser o vindertî.

1) bi

Edatê “bi” ca ra ca cîya vajîyêno. Sey “bi”, “be”, “ve”, “ebi”, “ebe”, “eve”, “pey”. Meylê kombîyayîşî nê forman ra “bi” ser o yo.

Nimûne:

kirmanckî tirkî

Bi qeleme nuşt. Kalemle yazdı.

Bi dest werd. Elle yedi.

Ez şina bi Dîyarbekir. Diyarbakır’a gidiyorum.

Ez şina ver bi Dîyarbekir. Diyarbakır’a doğru gidiyorum.

O bi xo ame. O kendisi (bizzat) geldi.

Ez bi Roşanî ra şîya. Roşan ile [birlikte] gittim.

Ko bi ko gêra. Dağ dağ dolaştı.

Bi peranê xo erîna. Kendi parasıyla satın aldı.

2) rê

Tanî cayan de herunda “rê” de “rî”, “re” yan zî “r” vajîyêno, labelê meylê kombîyayîşî nê forman ra “rê” ser o yo.

Nimûne:

meylê kombîyayîşî formê bînî

rê rî/re/r’

mi rê mi rî/mi re/mi r’

çi rê çi rî/çi re/çi r’

3) se, sey

Kirmanckî de tanî cayan de “se” û “sey” (bi tirkî “gibi”, “kadar”), tanî cayan de “ze”, “zey”, “heze” hezey”, “sê”, “zê” yan zî “hezê” vajîyêno. Erebkî de kelîmeya “zey”, kurmanckî û fariskî de zî “sa” (bi tirkî “gibi”) esta. Meylê kombîyayîşî nê forman ra “se” û “sey” ser o yo.

Nimûne:
kirmanckî tirkî
Xortî sey camêrdan xo ver ro da. Delikanlı erkekçe (yiğitler gibi) direndi.
Ez sey to nîya. Ben senin gibi değilim./Ben senin kadar değilim.
A sey yew vila pulisîyaya bî. O solgun bir çiçek gibiydi.
Sipî yo se vewre. Kar gibi beyazdır.
Ehende nemr o ke, se peme. O kadar yumuşak ki, pamuk gibi.

VI) KONJONKSİYON

Çend Konjonkstyont

No kombîyayîş de ma konjonksîyonanê (bi tirkî “bağlaç”) cêrînan ser o vindertî:

1) ke

Herunda “ke” de tanî cayan de “ki”, “ku”, “ko”, “go” yan zî “gi” vajîyêno.
Meylê kombîyayîşî nê forman ra “ke” ser o yo. Nimûne:
kirmanckî tirkî
Ti mevaje ke zurî keno. Meğer yalan söylüyormuş.
Çîyo ke ez zana ti zî zanî. Benim bildiğimi sen de biliyorsun.
Xorto ke yeno birayê min o. Gelen delikanlı kardeşimdir.
Mi nêwaşt ke a kêneke bêro. ... O kızın gelmesini istemedim.
O ameyo tîya ke biwano. O buraya okumak üzere gelmiş.
Şima vajêne ke ma zî vajî. Siz söyleyin ki biz de söyliyelim.

2) eke

Herunda “eke” (bi tirkî “eğer”, “şayet”) de tanî cayan de “eki” yan zî “ek” vajîyêno. Meylê kombîyayîşî nê forman ra “eke” ser o yo.

Nimûne:

kirmanckî tirkî
Biko, eke ti zanî vaje, eke ti nêzanî biperse. Yavrum, biliyorsan söyle,
bilmiyorsan sor.
Eke a bêra o zî yeno. Eger o (kız/kadın) gelirse o
(erkek) da gelir.
Eke ti nêzanî ti çi rê nusenî, ti mecbur î ke binusî? Bilmiyorsan neden yazıyorsun,
yazmak zorunda mısın?

Qate _____

3) zî, kî

Kirmanckî de, herunda “jî”yê kurmanckî (kirdaskî) û “de”yê tirkî de ca ra ca “zî”, “kî”, “jî” yan zî “çî” vajîyêno. Meylê kombîyayişî nê forman ra “zî” û “kî” ser o yo.

kirmanckî..... tirkî

Ez zî zana ti zî./Ez kî zonena ti kî. Ben de biliyorum sen de.

Ma zî va şima zî va./Ma kî va şima kî va. Biz de söyledik siz de söylediniz.

Erzingan zî şaristan o./Erzingan kî şaristan o. Erzincan da kenttir.

VII) FİİL

Mesderê Fîlan

Kirmanckî de, “-yîş” û “-îyayîş” zî suffiksanê mesderanê fîlan (fiillerin mastar takıları) ra yê. Herunda nê suffiksan de tanî cayan de “yîş”, “-iyayîş”, “-îyayîş” yan zî “iyayîş” vajîyêno. Kombîyayişê ma de nê forman ra “yîş” û “-îyayîş” amey qebûlkerdene.

Nimûne:

dayîş, gêrayîş, ronayîş

kişîyayîş, nusîyayîş, vajîyayîş

Nînan ra “-yîş” eslê xo de “-iş” o, labelê gama ke vokale dim a “-iş” bêro di vokalî yenê tê hete, o wext “y” se herfa pêragirêdayene dekewena beyntarê (mîyanê) di vokalan û “iş” beno “yîş”. Ma vajî:

da + iş = daiş (da + y + iş (dayîş (bi tirkî “vermek”)

gêra + iş = gêraiş (gêra + y + iş (gêrayîş (bi tirkî “gezme”, dolaşmak”)

Labelê eke eslê fîlî bi konsonante (bi tirkî “sessiz harf”) biqedîyo no “-iş” nevirîyêno (nêbedilîyêno). Ma vajî:

berd + iş = berdiş

kerd + iş = kerdiş

ward + iş = wardiş

TERMÊ IDARÎ Û SIYASÎ

Kirmanckî de kelîmeyê makî yê ke şîweya Dêrsimî de bi “-e” qedînê, tanî cayan de bi “-i”, tanî cayanê bînan de zî bê “-e” û bê “-i” vajîyênî.

Nimûne:

şîweya Dêrsimî şîweyê bîni tirkî

dewlete dewleti, dewlet devlet (dişil)

dişmene dişmeni, dişmen düşman (dişil)

Kombiyayîşê Kirmanckî yê yewine ra çend hevalî

Nê kombiyayîşî de ma termê îdarî û sîyasî yê cêrînî qebul kerdî. Tîya de kelîmeya nêrî (bi tirkî “eril”) ver de (n), kelîmeya makî (bi tirkî “dişil”) ver de (m) nusîyayo (ameyo nuştene). Tanî kelîmeyanê nêrîyan dim a suffiksê “-e” nusîyayo. No yeno a mana ke, eke formê nêrî dim a “-e” ame, a kelîme bena makî. Nimûne: xoser (n), -e (m). Yanî, kelîmeya “xoser” nêrî ya, eke na kelîme dim a “-e” ame, bena “xosere” û na kelîmeya “xosere” makî ya.

tirkî kirmanckî
 adalet bakanlığı wezaretê edaletî (n)
 aday namzed (n), -e (m)
 aday adayı vernamzed (n), -e (m)
 aday adaylığı vernamzedîye (m)
 aday üye verendam (n), -e (m)
 aday üyelik verendamîye (m)

Uate

adaylık	namzedîye (m)
ajitator	ajitator (n), -e (m)
anlaşma	pêameyîş (n), pêkerdiş (n)
antlaşma	peymane (m)
aristokrasi	arîstokrasî (n)
aristokrat	arîstokrat (n), -e (m)
bağımsız	xoser (n), -e (m)
bağımsız olma	xoser bîyayîş
bağımsız olmak	xoser bîyayene
bağımsızlık	xoserîye (m)
bakan	wezîr (n), -e (m)
bakanlık	wezîriye (m), wezaret (n)
başbakan	serekwezîr (n), -e (m)
başkan	serek (n), -e (m)
genel başkan	serekê pêroyî (n), sereka pêroyî (m)
başkanlık	serekîye (m)
başkent	paytext (n)
bayındırlık	awanîye (m)
bayındırlık bakanlığı	wezaretê awanîye (n)
belediye	beledîya (m)
belediye başkanı	serekê beledîya (n), sereka beledîya (m)
belediye encümeni	encumenê beledîya (n)
bürokrasi	burokrasî (n)
bürokrat	burokrat (n), -e (m)
cezaevi	hepîsxane (n)
cumhurbaşkanı	serekkomar (n), -e (m)
cumhurbaşkanlığı	serekkomarîye (m)
cumhuriyet	komare (m)
cumhuriyetçi	komarperwer (n), -e (m); komarwaz (n), -e (m)
çalışma bakanlığı	wezaretê karî (n)
çevre	dorme (n)
çevre bakanlığı	wezaretê dormeyî (n)
danışma	mişewre (n)
danışmak	mişewre kerdene

danışman	mişawîr (n), -e (m), şêwîrmend (n), -e (m)
danışmanlık	mişawîrîye (m), şêwîrmendîye (m)
dayanişma	piştîya yewbînan girewtiş, piştî dayîş yewbînan, dest dayîş yewbînan, desta yewbînan girewtiş, hetê yewbînan kerdiş
demokrasi	demokrasî (n)
demokrat	demokrat (n), -e (m)
demokratik	demokratîk
destekleme	piştîgirewtiş (n), piştîdayîş (n), destdayîş (n), destgirewtiş, hetkerdiş (n)
desteklemek	piştî girewtene, piştî dayene, dest dayene, dest girewtene, het kerdene
devlet	dewlete (n)
devlet bakanlığı	wezaretê dewlete (n)
devlet başkanı	serekdewlet (n), -e (m)
diktatör	dîktator (n), -e (m)
diktatörlük	dîktatorîye (m)
direnîş	xoverrodâyîş (n), xoverdayîş (n), xovereştîş (n)
dost	dost (n), -e (m)
dostluk	dostiye (m)
düşman	dîşmen (n), -e (m)
düşmanlık	dîşmenîye (m)
eğitim bakanlığı	wezaretê perwerdeyî (n)
ekonomi	ekonomî (n)
ekonomist	ekonomîst (n), -e (m)
eleştiri	krîtîk (n), rexne (n)
eleştirme	krîtîkkerdiş (n), rexnekerdiş (n)
eleştirmek	krîtîk kerdene, rexne kerdene
encümen	encumen (n)
enerji bakanlığı	wezaretê enerjî (n)
eşit	seyyewbînan, têdust
eşitlik	seyyewbînanîye (m), têdustîye (m)
faşist	faşîst (n), -e (m)

Üat

faşistlik	faşîstîye (m)
faşizm	faşîzm (n)
genel kurmay	erkanê pêroyî (n)
genel kurmay başkanlığı	serekerkanîyeya pêroyî (m)
hakim	hakim (n), -e (m)
hapishane	hepîsxane (n)
hilekar	hîlekar (n), -e; hîlebaz (n), -e (m); fêlbaz (n), -e (m)
hilekarlık	hîlekariye (m), hîlebazîye (m), fêlbazîye (m)
hükümet	hukmat (n)
ırk	nîjad (n)
ırkçı	nîjadperest (n), -e (m)
ırkçılık	nîjadperestîye (m)
il	wîlayet (n), şaristan (n), bajar (n)
idare	îdare (n)
idareci	îdareker (n), -e (m); sermîyan (n), -e (m)
ileri	aver, raver
ilerleme	averşîyayîş, raverşîyayîş
işbirliği	hemkarîye (m)
işbirlikçi	hemkar (n), -e (m)
kadı	qazî (m)
kampanya	kampanya (m)
karakol	qereqol (n)
katliam	qırkerdiş (n), jenosîd (n)
kaymakam	qaymeqam (n), -e (m)
kaza	qeza (m)
komite	komîte (m)
köy	dewe (m)
kral	qiral (n)
kraliçe	qiralîça (m)
kurmay başkanı	serekerkan (n)
kurmay başkanlığı	serekerkanîye (m)
kültür	kultur (n)
kültür bakanlığı	wezaretê kulturî (n)
kültürel	kulturî

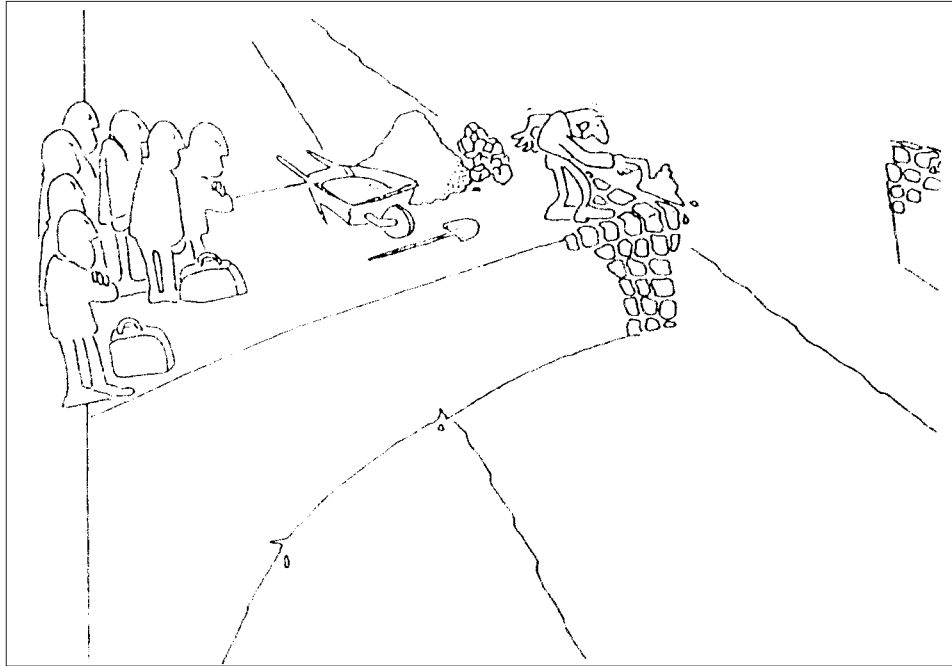
liberal	lîberal (n), -e (m)
liberalist	lîberalîst (n), -e (m)
liberalistlik	lîberalîstîye (m)
liberalizm	lîberalîzm (n)
mahalle	taxe (m)
mahkeme	mehkeme (m)
maliye bakanlığı	wezaretê malîya (n)
mebus	parlamentar (n), -e (m); mebus (n), -e (m)
meclis	meclîs (n)
medeni	medenî (n), -ye (m)
medeniyet	medenîyet (n), sîvîlîzasyon (n)
mesaj	mesaj (n)
mezra	mezra (m)
millet meclisi	parlamento (n)
milletvekili	parlamentar (n), -e (m); mebus (n), -e (m)
milletvekilliği	parlamentarîye (m); mebusîye (m)
miting	mîting (n)
muhafazakar	mihafezekar (n), -e (m); konservatîf (n), -e (m)
muhafazakarlık	mihafezekarîye (m), konservatîfîye (m)
muhtar	muxtar (n), -e (m)
muhtarlık	muxtarîye (m)
münakaşa	munaqeşe (m)
müdür	mudir (n), -e (m)
nahiye	nahîye (m)
nakliye	neqliya (n)
olağanüstü hal	halo îstîsnayî (n)
otokrasî	otokrasî (n)
otokrat	otokrat (n), -e
otonomi	otonomî (m)
otonomist	otonomîst (n), -e (m)
otorite	otorîte (m)
otoriter	otorîter, (n), -e (m)
otoriterlik	otorîterîye (m)
oylama	raydayîş (n)

oylamak	ray dayene
örgüt	organîzasyon (n), rêxistine (m)
örgütleme	organîze kerdiş (m)
örgütlenme	organîzebîyayîş (m)
övgü	pesndayîş (n), pesênayîş (n), goynayîş (n), wesfdayîş (n)
övme	pesndayîş (n), pesênayîş (n), goynayîş (n), wesfdayîş (n)
özgür	azad (n), azade (m)
özgürlük	azadîye (m)
parlamentar	parlamentar (n), -e (m); mebus (n), -e (m)
parlamentarlik	parlamentarîye (m); mebusîye (m)
parlamento	parlamento (n)
parti	partîye (m)
petrol bakanlığı.....	wezaretê petrolî (n)
polis	polis (n), -e (m)
politik	sîyasî
politika	sîyaset (n)
propaganda	propaganda (m)
referandum.....	referandum (n)
sağlık bakanlığı.....	wezaretê weşîye (n)
salahiyet	selahîyet (n)
salahiyetli.....	selahîyetdar (n), -e (m)
savunma	pawitiş (n)
savunma bakanlığı	wezaretê pawitişî (n)
sayın	birêz (n), -e (m)
seçim	weçînayîş (n), vîjnayîş (n)
seçilmiş	weçînite (n), weçînitîye (m); vîjnaye (n), vîjnaya (m)
seçilen	weçînite (n), weçînitîye (m); vîjnaye (n), vîjnaya (m)
seçkin.....	weçînite (n), weçînitîye (m); vîjnaye (n), vîjnaya (m)
seçkin insan	rez (n), -e (m)
seçmek	weçînitene (m), vîjnayîş (n)
seçmen	weçînitox (n), -e (m); vîjnayox (n), -e (m)
sekreter	sekreter (n), -e (m)
genel sekreter	sekreterê pêroyî (n), sekretera pêroyî (m)
sekreterlik	sekreterîye (m)

sıkıyönetim	îdareyo orfî (n)
sistem	sîstem (n)
sivil	sîvîl (n), -e (m)
sivillik	sîvîlîye (m)
siyasal	sîyasî (n), -ye (m)
siyaset	sîyaset (n)
siyasi	sîyasî (n), -ye (m)
sorumlu	berpîrsîyar (n), -e (m)
sosyal	sosyal, cematkî
sosyalist	sosyalîst (n), -e (m)
sosyalistlik	sosyalîstîye (m)
sosyalizm	sosyalîzm (n)
soykırım	qırkerdiş (n), jenosîd (n)
sömürge	kolonî (m)
sömürgeci	kolonyalîst (n), -e (m)
sömürgecilik	kolonyalîzm (n), kolonyalîstîye (m)
statü	statu (n)
sulama bakanlığı	wezaretê awdayîşî (n)
şah	şah (n)
şube	şûbe (n)
tarım bakanlığı	wezaretê zîretî (n)
tartışma	munaqeşe (m)
sertçe tartışma	hurê nayîş, werê nayîş, têver nayîş
ticaret	bazirganîye (m), tîcaret (n)
ticaret bakanlığı	wezaretê bazirganîye (n)
toplanmak	kombîyayene (m)
toplantı	kombîyayîş (n)
totaliter	totalîter (n), -e (m)
tutukevi	hepîsxane (n)
tutuklu	hepsî (n), -ye (m)
uygar	medenî (n), medenîye (m)
uygarlık	medenîyet (n), sîvîlîzasyon (n)
uzman	1) pispor (n), -e (m) 2) ekspert (n), -e (m)
uzmanlık	1) pisporîye (m) 2) ekspertîye (m)

Qate _____

ülke	welat (n)
üye	endam (n)
üyelik	endamîye (n)
vali	walî (n), -ye (m)
vatan	welat (n)
vilayet	wîlayet (n)
yargıç	hakim (n), -e (m)
yetki	selahîyet (n),
yetkili	selahîyetdar (n), -e (m)
yöneten	îdarekerdox (n), -e (m)
yönetim	îdare (n)
yönetici	îdareker (n), -e (m), sermîyan (n), -e (m)
yönetmen	mudir (n), -e (m)

Kitêba Hamdî Ozyûrt, "Ordlöst" ra.

PROGRAMANDE PARTIYANDE KURDAN DI

PERSA ZIWANI

Haydar DILJEN

Ziwanê kurdkî û lehçeyandê ci (kurmancî, dimilî, soranî goranî) ser o xeylê munaqêşeyê yê benê. Xeylê nuştoxî û ziwanzaney û nêzaneyê yê fikiranê xo vanê. Labelê kesî heta nika na mesela çarçewedê programandê partîyan di munaqêşeyê nêkerda. Xeylê kesî nizanê ke partîyê ma na mesela ser o çiçî fikirênê.

Persa (mesela) yewbîyayîş (jûbîyayîş) û raverberdişê kurdî û persa lehçeyandê kurdî ewro persêda akedemîki vêşêrî persêda sîyasî ya. Ser o qerar girotiş û helkerdişê persandê sîyasiyan zî karê partîyan o. Co ra ganî (gerek) kes verî bizano ke partî na persi ser o se vanê, çiçî fikirênê. Ganî şar bizano ke bişo tercihê xo goreyê hîsandê xo tenya nê, goreyê proje û fikirandê partîyan bikero, yanê bişo fikiran muqayese bikero, bido pêver û partî weçînayîş di zanaye bo. Ê partîyê ma zî bi projeyandê xo ya bivijîyê şarî vernî û bi pêkiştiş a nê, bi fikir û projeyan a pîya reqabet bikerê ke şar bizano kam wahêrê projeyan o, kam nîyo. Kam kamci mesela ser o çiçî fikirêno.

Ez winyaya programandê partîyandê kurdanê Kurdîstanda Vakurî. Di programandê pêrini di bol-tayn ca deyayo na persda ziwani.

Ziwan, ziwani milleti yo. Co ra persa yewbîyayîşê ziwandê ma û nezdiyêpêbîyayîş yan zî nezdiyêpêkerdişê lehçeyandê ziwandê ma persêda millî ya û endamanê milletda ma pêrini alaqa kena. Ê co ra ci rê polîtîkayêda demokratîk û millî lazim a. Qandê (seba, seva) viraştişê polîtîkayêda winasîni zî ganî na mesela çarçewe û zemînêdo

raşt di bêro munaqêşekerdiş. Ganî hem akedemîsyenî hem partî û hem zî şar na persi munaqêşe bikero. Qandê ke zemînê munaqêşî virazîyo, programê ke mi peyda kerdî, mi yew bi yew (jû bi jû) wendî û çîyo ke persda ziwani ser o ameyo nuştîş vet û tada dimilî (kirdkî, kirmanckî, zazakî).

Armanca mi no nuşte di kirîtîkkerdişê programandê partîyan nîyo. Mumkun o ez nuştena di nê programan ser o zî fikiranê xo binusa. Labelê ez bi no nuşte ya wazena ke wendoxê ma bizanê, partîyanê ma programandê xo di persda ziwani ser o çîçî nušto, ke zemînêndê munaqêşeyî yo raşt virazîyo.

PKK (Partiya Karkerandê Kurdîstani)

Do lehçeyandê kurdî pêrini (hemînî) rê îmkân û fersendî bêre peydakerdiş ke raver şîrê û yew do bêro teşwîqkerdiş ke bibo ziwano netewî. (Program, madde 23, Kongreya Pancini, 1995)

PYSK (Partiya Yewtîyeya Sosyalîstî a Kurdîstani):

Di Komarda Demokratîk a Kurdîstanî di do ziwano yewin kurdî bo. Qandê ke lehçeyê kurdî (kurmancî, zazakî, soranî û goranî) pêro bi awayêdo azad raver şîrê do înan rê îmkânê bêre peydakerdiş. Mintiqayê di kamcî lehçe kurdî şardê wijay mîyan di vêşêrî (bolckî) yena qisekerdiş, do a lehçeya a mintîqa di bibo yewin û do îmkânê perwerdekerdeni û neşrîyatî ci rê bêre peydakerdiş. (Program, 1996)⁽¹⁾

PSK (Partiya Sosyalîst a Kurdîstani)

Ziwanê kurdî do Kurdîstan di bibo ziwano resmî. Wirna lehçeyê kurdî ke Kurdîstanda Vakurî di yenê qisekerdiş, zazakî û kurmancî rê do hîmdê seyyewbînaniye (eşitlik) ser o îmkânê raversîyayîşî yê azadî bêre peydakerdiş. Mesela yewbîngirewtîşê (kaynaşma) lehçeyan û yewbîyayîşê ziwani do prosesê ci yê tebîî rê bêro verdayîş. (Program, PSK Yayınları, 1993, r. 22)

(1) Di hezîran 1992 di Pêşeng, KUK-SE û KAK bi yew û YEKBÛNi viraştî. Di 1996 di KAWA, KUK, TS, TSK û YEKBÛNi bi yew û PYSK viraştî. Nê rêzê ke programdê PYSK di ameyê nuştîş, hema hema bi eynî awa ya programdê YEKBÛNi di zî estê.

PIK (Partiya Islami a Kurdistanî)

Program, madde 9:

Kurdîstan di ziwano resmî do kurdî bo. Ganî ziwane kurdî, hem kişta yewbîyayîşî ra û hem zî kişta ihtîyacdê demeyî ra bêro dûzankerdiş.

Qandê îbadetî û qandê ke Sunnet bêro famkerdiş Nass û (goreyê hukmandê îslamî) ziwane erebî lazim o. Bê ney, ke kamcî ziwani rê ihtîyac bibo, do o zivan bêro qebûlkerdiş. (Kavara Cûdî, amor 10, Bonn, 1993)

PRK- Rizgarî

Astengê ke vernîda ziwandê kurdî dir ê do pêro bêrê werzanayîş û kurdî do Kurdîstan di bibo ziwano resmî. (PRK-Rizgarî, Programo Siyasî, 1991)

PDK-Bakur (Partiya Demokratîk a Kurdistanî)

Ganî hem verê rizgarbîyayîşî hem zî rizgarbîyayîşî dim a qandê raverşîyayîşdê zivan, senhet û kulturî xebat bêro kerdiş û ci rê dezgeyê ke lazim ê bêrê viraştîş. (PDK-Bakur, Program, 1996)⁽²⁾

Kes wendişdê nê programandê partîyan ra zî fam keno ke persda ziwani ser o polîtîkaya tayn partîyan bol (zaf) zehîf a, hetta kes şeno vajo çinê ya. Ê tayn partîyan esta labelê zelal nîya, ê tayn partîyan zî zelal a. Ez hêvîdar a ke partîyê kurdan na persi ser o programanê pê munaqêşe bikerê ke bişê tesîrêndo pozitif pê rê virazê û bi no awa ya çarçewedê polîtîkayênda demokratîk û millî ser o yewfikir bê.

(2) PDK-Bakur, di eylul 1992 di bi yewbîyayîşê PDK (Partiya Demokratîk a Kurdistanê), Platforma Yekîtiya Ala Rizgarî, Platforma Yekîtiya Neteweyî (Bergeh) û grûba ke Rizgarî ra abiryêbi ya, bi namedê HEVGIRTIN- PDK ya virazîyê. Di 1996 di nameyê xo virna û kerd PDK- BAKUR.

SEDSERRA 19INE DE HALÊ IMPARATORİYA OSMANİYAN Û VURİYENÊ NÊ DEMİ

II

Lerzan JANDIL

HALÊ KURDAN

Ma beşê yewîne de sedterra 19ine de halê osmanîyan û vurîyayenê nê demî, cengê Balkanî, halê şaranê ereb û armenîyan, eleqayê osmanîyan ebi almanan ser ro vindetîme. Na beş de jî ma halê şarê ma ser ro vinderîme.

Labelê sebeta ke ma bişikîme dîroka şarê ma rind fam bikerîme, ganî tayê pêyser şîme û pêwendîyanê kurdan ebi osmanîyan û safevîyan

ser ro jî bivinderîme.

Dîroka ma de koledaran tim eşîrê kurdan hemverê yewbînan û seba xo xeberîme. Nînan ra yê balkêşî; sebetake safevîyan waştêne ke sîndorê xo ebi uzbekan û tirkmenan hetê eşîranê kurdan ra bidêre pareznayene, seke Şerefnameye de jî êno nivisnayene, eşîrê Gîle (Kîle) û Çeknîye - demê Şah Abasî de- û bado jî serranê 1600 de konfederasyonê eşîra Çemişkezekî ke nê bi xo jî qizilbaş bî, ruşnayê Xorosan. Wuncîya safevîyan sîndorê xoyê rojawanî, ebi osmanîyan hetê eşîranê qizilbaşan, eşîranê Tirkan û Kurdan dênê pareznayene. Eşîrê Kurdan mîyanê osmanîyan û safevîyan de amêne şîyêne.¹

Dîroka şarê ma de ebi Împaratorîya Osmanîyan pêwendî girêdayena zixme verê lecê Çaldiranî dest kerd ci û nê pêwendî bî sebebê bindestê osmanîyan kewtene.

1. Bruinesen, Martin van M. M., Agah, Scheich und Staat, r. 231-232, Edition Parabolis, 1989

Cengê Çaldiranî ra ver eşîrê kurdan, ya azad yan jî otonom bî. Na dem de Kurdîstan de nêzdîyê 23 mîrtîyan estbî. Nînan ra tesîrê 7 mîrtîyan yanê mîrtîyanê Bidlîsî, Muşî, Wanî, Hekarîye, Botanî, Silêmanîye û Beyazidî, mîranê bînan ser ro zêde bî. Seke êno zanayene, sebetake Iran Şîî bî, mîyanê eşîranê kurdanê musulmanan û Iranî rind nêbi. Sebete ke sultanê osmanîyan Yavuzî waştêne ke hemverê Şah İsmâîlî lec bikero, û na lec de hetkarîya kurdan bigêro, venga İdrîsê Bidlîsî jî dano. İdrîsê Bidlîsî şono Amasya, huzurê Yavuzî. Yavuz kar dano İdrîsî û ruşneno Kurdîstan, ke wa eşîranê kurdan îqna bikero. Ebi kar û îqnakerdena İdrîsê Bidlîsî mîrê kurdanê bînan jî bindestîya (girêdayîya) osmanîyan qebul kerde. Bêguman nê xizmetê İdrîsê Bidlîsî bêqedr nêmendî. Yavuzî duştê xizmetanê dê de gumra xelat û pereyî day ci. Naye ra dime 21 eşîrê kurdanê sunnî Yavuzî de amêy werê û xo osmanîyan ra girê da. İdrîsê Bidlîsî sebeta ke kurdî nufuzê Iranî ra vecîyê û binê nufuzê osmanîyan bikuye, waşt yew îttifaqneme bivirazo. Labelê eşîrê Dêrsimî naye qebul nêkenê. Na îttifaqnameye ra dime, Yavuz ebi yew leşkerîya ke Kurdistan de awan bîya, şî lecê Misirî. Yavuzî waşt ke yew mîrêde kurdan bibo mîrê mîran (beylerbeyi). Sebete ke İdrîsê Bidlîsî kurdî rind şinasnêne, na qebul nêkerde. Naye ser ro îdareyê osmanîyan yew mîrê mîran ruşnena Amed (Diyarbakir). Ebi xetaya Şah İsmâîl û ebi xiyanetê İdrîsê Bidlîsî kurdî kunê bindestê osmanîyan. 17 begê kurdan şonê lewê Şah İsmâîlî ke Kurdistani dewleta Safevîyan ra girê bidêrê. Şah İsmâîl nê 17 began ra 3 heba verdano ra, labelê 14 heba erzeno hepis. Eke nê jî hepis ra vecîyayî hemverê (duştê) safevîyan vecîyayî û nêzdîrê osmanîyan bî. Ebi qeweta kurdan Yavuzî lecê Çaldiranî de serra 1514 de verda Şah İsmâîlî û Kurdistan ebi taybetîye kewt binê bandora osmanîyan.² Nê lecî ra dime, xizmetê eşîranê kurdan seba Dewleta Osmanîyan ebi yew peyman amê qebul kerdene. Labelê Dewleta Osmanîyan zerrê 15 serran de hêdîya hêdîya no peyman werte ra dard we. Kurdîstan ebi emrê Yavuzî kerd 19 sancaxî. Nînan ra 11 sancaxî tirkan, 8 sancaxî jî mîranê kurdan îdare kerdêne. Lacê Yavuzî, Kanunî jî polîtîkaya pîyê xo dewam kerde. Ê jî

2. Aytar, Osman, Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna, r. 14-15, Medya Güneşi Yayınları, Ağustos 1992

hetê kurdanê sunnîyan kerd, pesna dînan dê, gumra îmtîyazî day dînan.³ Împaratorîya Osmanîyan ebi hetkarîya kurdan, ebi leşkeranê kurdan, ebi eşîranê kurdan hem Asya de, hem Ewropa de û hem jî Afrika de cayê hukmê xo tim kerd hîra. Kurdan seba osmanîyan hem gonîya xo hem jî gonîya şaranê bînan bêsebeb rişnê.

Lecê Çaldiranî de eşîrê Dêrsimî hetê Şah İsmailî kenê. Hetanî kela Kemaxî jî danê Şah İsmailî. Bado na kela ebi hetkarîya eşîranê kurdanê sunnîyan kewte destê osmanîyan. Leşkerê osmanîyan kitabe û berhemê kurdanê ke na kela de estbî, şikitî. Kurdê Kemaxî remay, şî Dêrsim⁴. Yavuzî Dêrsim de nêzdîyê 40 hezar qizilbaşî kîştî. Labelê wuncîya jî nêşikîya, Kurdistan de hukum biramo. Yavuzî no hukumê xo ebi hetkarîya eşîranê kurdanê sunnîyan ard ca. Naca ganî çîyê rind bêro zanayene:

Krîterê eşîrê kurdanê ke hetê osmanîyan yan jî İranî kerdêne, dîn yan jî mezheb bî. Welat, welatparezîye yan jî zanayena şarîtiye nêbiye. Mordem neşikîno, zê roja ewroyî zelal û net seba nê halî waco ke filan kes xayîn û bêvankes jî welatparez bi. Seke êno zanayene o dem de, dîn, mezheb, eşîrê welat û welatparezîye ra ver amêne. Labelê çîyê zelal o, ebi na cîyatîye qe kes, qe eşîrêde kurdan nêşikîyê ke yew dewlete awan bikero û na cîyatîye mîyanê şarê kurdî de bîrînê zaf girsî kerdî ra û nê bîrînî ebi sed serran mîyanê şarê ma de mendî.

Bêguman nê lecan de Yavuzî qizilbaşî, Şah İsmailî jî sunnî kîştêne. Labêle zafêriya kesanê ke amêne kîştene, wuncîya şarê ma ra bî, kurdî bî. Yanê zulm û zordariye kurdan diyene. Çimke lecî tim Kurdistan de amêne kerdene. Nê kîştenan ra yew nimune jî serra 1517 de bîye. Yavuzî derdorê Suriye de gelê Elewî kîştî. Şah İsmailî jî duştê naye Kurdê sunnî kîştî.⁵ Serra 1608 de sarewedayena mîr Amîd Xan Biradostî kela Dimdimî de hetê Şah Abasî ra ebi zulmêde girs amê şiknayene,

3. Aytar, Osman, e. c., r. 17

4. Baytar, Nurî, Kürdistan Tarihin de Dersim, r. 76-78, Komkar Yayınları, Eylül 1990

5. Halfin. N. A., sedserra 19ine de kurdistanî ser ro tekoşine -Sebetake mi notê nê pirtûkî naye ra 12 serrî ver guret bî û nê notan de jî humarê rûpelan nênivisnay bî, naca jî ez nêşikîna nê hûmaran bidêrê. Wendoxan ra ravurnayena xo wazena.

şarê kurdî yê rojhilatê gola Urmîye şimşêr ra amê derbaz kerdene.

Paşayê osmanîyan ra Sultan Muradê IVine ebi hetkarîya eşîranê kurdan 1635 de Erîwan, 1638 de Bexdad pêyser ke guret, Iranî vindernayena lecî waşte. Ebi nê avêrşîyenan, pêynîya yewbînan (jûbînî) diyananê ke Qasr-i Şîrîn, kaleka çemê Hulvanrudî de, amêbî kerdene, ebi yew peymanî qedîyayî. Roja 17ê gulane serra 1639 peymanê Qasr-i Şîrînî amê viraştene. No peyman mîyanê Şah Abas û Sultan Muradî de amê înzakerdene û peymanê yewîno ke Kurdistan mîyanê osmanîyan û Safevîyan de kerd di lete.⁶ Sîndorê osmanîyan û Iranî ebi nê peymanî, ebi vurnayenanê qijkekan hetanî roja ewroyî, xo hevz kerd (korumuş). Labelê ebi nê peymanî, coxrafyaya Kurdistanî, şarê Kurdistanî ebi leteyanê rojhilat û bakurî bî di parçe. Angorê nê peymanî, Bexdad, Bedre, Hesên-Hanînîn (Hassan-Hanikin), Mendlî, Dertenk û derdorê Sermenele de cayê ronîştene koyînî, warê û gomeyê koçeranê Ziyaddîn û Harunî, eşîra Cafî ra ganî ebi rijnayene, Kelaya Zîncîre û teba dewanê rojhilatê daye, kelaya Zalim Alî ya ke nezdîyê kelaya Şehrî Zorî û derdorê daye osmanîyan rê amê raverdayene. Derbe, Zerdolî, kelaya Ormanî û derdorê daye, Azerbaycan û Erîwan zerrê sîndorê Iranî de mendî. Sîndorê bakurî zî hênî amê antene, ke wa Qers, Ahîska û Wan zerrê sîndorê osmanîyan de bimano. Angorê nê peymanî rijnayena kela û îstîhkamê stratejîkê ke hurdmîn hetanê sîndorî de manene, amê qebul kerdene. Sebata ke mîyanê osmanîyan û safevîyan de problemî vecîyêne, geganê şert û şurtê peymanê Qasr-i Şîrînî nîyamêne ca.

Labelê ebi Itîlafnameya Tarhanîya ke rojo 23.01.1923 de amê viraştene, sîndoro ke ebi peymanê Qasr-i Şîrînî amêbî antene, cawo ke sîndor derbaz beno ebi teferuat amê qebulkerdene û hetanî roja ma amê.⁷

Nê peymanî ra dime letebîyena Kurdistanî dewam kerd. Statuyê kurdan de vurîyenê girsî niyamê kerdene. Labelê dinya nêvindetêne.

6. Qasimlo, Abdulrahman, Kürdistan und die Kurden Band I, r. 200, Proqram, 1984

7. Özgür Politika, 7.5.1997

Dinya avêr şîyêne û vurîyêne. Ewropa de kapîtalîzm avêr şî bî û dewletanê Ewropa dest eşt bî welatan û dewletanê bînan. Nînan ra yew jî Dewleta Osmanîyan û welatê kurdan bî.

Sedserra 19ine de îngilîzî û pêynîya sedserra 19ine de jî almanî dest erzenê Kurdistan. Serra 1806 de Bexdad de ebi rakerdena şubeya şîrketê Rojawanê Hîndîstanî, nê destcieştenî tayîna bî hest (yoğunlaşma). 1805-1806 de temsîlkaryê Napolyonî ebi armancê dîyena Şahî êno. Wuncîya sedserra 19ine de mîyanê osmanîyan û Iranî de rekabet esto û ebi angorê raporê Mîsyoneranê sedserra 19ine, Ittifaqê Rewanduz-Soran-Safevîyano ke estbî jî ebi zorê rûsan û îngilîzan Safavîyan ser ro ebi yew het amê betalkerdene (îptalkerdene).⁸

Rekabetê osmanîyan û safevîyan roj bi roj bî giran û serra 1804 de lecê osmanîyan û safevîyan dest kerd ci. (Lecanê mîyanê osmanîyan û rûsan; mîyanê rûsan û safevîyan dest kerd ci, ke tekîlîyanê xo kurdan de ronê) kurdan nê lecan de hetê osmanîyan û safevîyan de lec kerdêne. Lecê osmanîyan û safevîyan ra dime, Xantîya Qeredaxi de tayê kurdî - kurdê ke verde Rûsya de koçer bî- derbazê hemwelatîya (vatandaş) rûsan bî. Lecê osmanîyan û safevîyan, serrane 1826-1827 de, safevîyan ke lec kerd vîndî û Erîwan rûsan rê mend, humara kurdan jî naca bîye zêde.⁹

Sebeta ke Împaratorîya osmanîyan de modernîzasyonî dest kerd ci seba armancanê modernîzasyonî û sentralîzasyonî, Dewleta Osmanîyan serekeşîranê kurdan, mîranê kurdan ra tayîna zêde qançur û seba leşkerîya xo jî kurdî waştêne. No jî niyamêne rê karê mîran û serekeşîranê kurdan. Ebi nê êrişanê Dewleta Osmanîyan mîr û beganê kurdan tayê îmkanê xo kerdêne vîndî, nînan dest kerd ci, sare dard we. Nê sarewedardayenan de îdeolojîyê sedserra 19ine yanê nasyonîzm çînê bî. Seke Gérard Chaliand jî vano, “mîran waştêne ke heqêke dînan dest der ê, vîndî mekerê.”¹⁰ Armancê mîran herema dînan ra nêvecîyêne teber yanê lokal bî û perspektîvê dînanê polîtîk yê modernî çînê bî. Nê

8. Halfin, N. A., e. c.

9. Halfin N. A., e. c.

10. Kurdistan und die Kurden, Band I, r. 27, Proqram, Maerz 1984

sarewedardayenan ra tewr verêne û ebi qedre sarewedardayena Abdurahman Paşayê Babanan bîye.

Mîrtîya Babanan sedserra 16ine de, başurê Kurdistanîke hetê Yavuz Sultan Selîmî ra amê îşgalkerdene, amê awan kerdene. Sedserra 17ine de Babanan avêrşiyenê girsî viraştî û leteyê pêyînî ya sedserra 18an de na hereme de rolêde girs kay kerdêne. Babanan duştê osmanîyan û safevîyan de hardê xo tim kerdêne hîra û kaleka zaf medreseyan bonê hunerî û şarîstanê Silêmanîye jî awan kerd. Merdena awankerdoxê şarîstanê Silêmanîye Ibrahîm Paşa Bebe ra dime osmanîyan waşt ke Xalit Paşayî bikerê mîr. Lacê Mahmut Paşayê Babanan û birazayê Ibrahîm Paşayî Abdurahman Paşayê Babanan serra 1788î de mîrîya Babanan kerdbî xo dest û zaf rayan hemverê osmanîyan lec kerdbî. Abdurahman Paşayî serra 1806 de hemverê nê qerarê osmanîyan de sare dard we. Abdurahman Paşayî walîyê Koy Sancaxî xençer kerd û verda leşkeranê Xalit Paşayî û hîrê serrî teba eşîranê bînanê ke hemverê osmanîyan vecîyêne, osmanîyan de lec kerd û hîrê serrî ra tepîya lec kerd vîndî û rema şî Iran.

Seba sebebânê na sarewedardayene çiyê cîyayî vajînê. Tayê vanê “Merdena walîye Silêmanîye Ibrahîm Paşayê Babanan ra dime, osmanîyan wuncîya na eşîre ra Xelîl Paşa kerd walîyê Silêmanîye. Sebeta ke birazayê Ibrahîm Paşayî Abdurahman Paşa na walîtiyê nêante, duştê naye de bî, sebetake “heqa dê amêbî werdene” sare dard we.” Tayê jî sey (zê) M. Emîn Zekî, “dîroka Kurdistanî” de vano ke, “Abdurahman Paşayê Babanan duştê walîyê Bextatî de seba azadiye dest bi lecî kerd.” Labelê sebeta ke Xalit Paşayî teba walîyê Bextatî xebetîya, Abdurahman Paşa nêrest pêynîya waştena xo û no lec kerd vîndî.¹¹

Wuncîya derheqê na sarewedardayen de Halfîn nîya vano. Sarewedardayena Babanana ke 1806 de dest kerd ci û hîrê serrî dewam kerd, zaf vîndîkerdene girsî dayî osmanîyan. Wuncîya jî na sarewedardayene ebi fitne û fesadiye, îxanetê zerrîyî nêrestê armancê xo.¹²

11. Göktaş, Hıdır, Kürtler İsyan-Tenkil I, r. 13, Alan Yayınları, Ekim 1991

12. Halfin, e. c.

Na sarewedardayene ra şeş serrî tepîya lacê Abdurahman Paşayê Babanan Ahmet Paşayî serra 1812 de waşt ke qesasê piyê xo bigîro, labelê o jî nêşîkiya, ke bireso armancê xo.

Wuncîya serra 1812 cayêde welatîyê bînî de kirmancan (kurdanê zazayan) serekîya Reşit Axayî de ramit Sêwazî ser. Labelê sebetake hacêtê dêyê lecî şenik bî, rind organîze nêbî bî, û leşkerîya dê gelê qefelîyaybî, mecbur mend, xo pêyser ant. Pêynîye de na sarewedardayene jî hetê tirkan ra ebi zulmêde giran amê qetlkerdene.¹³

Nê numûneyî de jî rind êno dîyene ke o dem de kurdan de fikrê welatparezîye, fikrê şartîye fikrê eşîre, dînî û mezhebî ra dime êno. Metodê lecê raxelesiyene, yewtîye, ittîfaqî çînê. Di hetanê welatî de lecî estê û nê lecî hemverê osmanîyan ê, labelê xebera serekanê kurdanê ke nê lecan kenê, xebera kurdanê ke nê lecan de canê xo danê, yew bînan ra çîn a.

Na sarewedardayene û lecanê osmanîyan û rûsan (1806-1812) ra dime Sultan Mahmudî ebi enerjî dest bi polîtîkaya xo ya sentralîzasyonî kerde. Ebi aksiyonanê polîtîk, mîlîter û polîsî paşa û derebeyê lekerî qewete ra fiştî û hurêndîya dînan de Îstanbul ra memurê xo ruşnayî. Hetanî serra 1826 Sultan Muradî paşa û derebegê Anadolîye qedênayî û şîkiya ke dest berzo raxelesnayena Kurdistanî. Sultan Muradî ebi serleşkerê xo, Waliyê Sêwazî General Reşit Muhamed Paşayî mîr û sereşîrê kurdan qewete ra fiştî û leteyê dideyînê sedserra 19ine de mîrtîyê kurdanê otonomî nêmendî. Êndî Kurdistan hetê walîyanê osmanîyan ra amêne îdarekerdene. Labelê pratîk de na îdarekerdene rind niyamêne ca. Qeweta walîyan şarîstanan de û derdorê şarîstan de bîyê, cayanê bînan otorîteya dînan çîne bîye.

Ebi na polîtîkaya sentralîzasyonî osmanîyan qeweta xo vakurê Kurdistanî de, sebeta ke hemverê armancê Rûsya vinderê, kerde zêde. Erzirom û Wan de serra 1815 ra dime dizdênî, ebi zor malê şarî dest ra guretene, santaj, îşgalo leşkerî bî sebebê zaf sarewedardayenan. Kurdê ke Iran de cuyîne (jîyêne) û armenîyan jî lewê nê sarewedardayenan de cayê xo guretêne. Na lewede ca guretene reaksiyonê xo pareznayena

13. Bayrak, Mehmet, Açık Gizli / Resmi Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri r. 68 ra. Bedirxan, Celadet, Kürt Sorununun Kökeni ve Nedenleri, 1930

şarê hereme bî.¹⁴

Serra 1815 Mehmet Paşayê Taleben Rewanduzî, ebi kurdanê Novanî yê ke Iran de û ebi hetkarîya armenîyan sare dard we. Wan û Beyazîd de 12 hezarî aspar û ebi hezaran qeweta pîyatîye organîze kerdî. Başûrê Mezopotamya Kerkuk û Hewlêr (Erbîl) kerd xo dest. Lecanê osmanîyan û rûsan, osmanîyan û îngilîzan ra îstîfade kerd û demê de derg îdarekerdene de mend. Labelê wuncîya jî lec kerd vîndî. Na derheq de zêde materyalî çînê.¹⁵

Serra 1819 de mîsyoneranê Amerîka İzmir de karargah awan kerd. Serra 1863 de İstanbul de Kolejê Robertî viraşt û nacan ra jî ebi organîzasyonanê ke Wan, Erzirom, Bidlîs, Mêrdîn, Bexdad de rê, pêwendî girê dayî û karê polîtîkî kerdî. Bingeyê polîtîkaya koledarîye ebi raya dînî serranê 1810ine de dest kerd ci. Meydanê xebatê nê înstîtûtsîyonan giran giran amê zêde kerdene.¹⁶

Ma marîfetê nê mîsyoneran, polîtîkaya dînan û encamanê daye bado sarewedardayena Bedirxan Begî de rind vînenîme. Na sarewedardayene de cîyatîya dînî hetê koledaran û împeryalîstan hemverê Bedirxan Begî rind amê xebetnayene.

Sebeta ke Împaratorîya Osmanîyan qeweta xo ya muhteşeme kerdêne vîndî, nêşîkîyêne ke heremanê binê destê xo kontrol bikero. Sebebê sarewedardayenanê serranê 1800ine ra yew jî na bîye. Na derheq de numûneyê tewr rindî nê wê; sarewedardayena Şerif Ahmed Xaniyo ke serê şexanê ke Bidlîs û derûdorê dê de nêwaştêne qançur (vergî) bidêrê, wuncîya Amed û Garzan de sarewedardayenê eşîran hemverê waştananê osmanîyan de. Sebeta ke osmanîyan kurdan ra, mîran û serekeşîretanê dînan ra tayîna zêde qançur waştêne, serranê 1820ine de mîyanê hukumatê osmanîyan û zazayan de derheqê qançurî de têsarê nêkerdene de ca cayan sarewedardayenan dest kerd ci. Labelê nê jî sey yê bînan nêrestî pêynîye.¹⁷

14. Kurdistan und die Kurden, r. 51,

15. Halfin, e. c.

16. Halfin, e. c.

17. Göktaş, Hıdır, e. c., r. 14-17

Davud Paşayî êrişê Mahmut Paşa û qewatanê Iranî kerd. Labelê Davud Paşayî vîndîkerdenê girsî guretî. Nayê ser ra 23.07.1823 de Erzirom de yew peyman, peymanê Erziromî viraziya.¹⁸ Labelê osmanîyan û Iranî ebi nê peymanî jî nêşikîyayî, ke meseleyanê xo yê sîndorî hal bikerê.

Serranê 1826-1827 û 1828-1829 de lecê osmanîyan û rûsan bî. Kurdê Botanî, Rewanduzî, Behdînan û Hekkarîye nêkewtî nê lecan. Labelê kurdên êzdîyên ke binê serekîya Hesên Axay de bî, lewê rûsan de cayê xo guret. Yê bînî, yanê kurdên ke hardê dînan de lec bîyêne, geganê osmanîyan de, gegane jî rûsandê kerdêne tê sare. Na jî nîşanê seba xo nê, labelê seba dişmenê xo lec kerdene bî. Yan jî seba bindestê yew dişmenî ra vecîyen û bindestê dişmenê bînî kewtene lec kerdene bîye. Sebata ke dişmenanê kurdan na yewe rind zanitêne, naye ra zaf îstîfade kerdêne. Na derheq de wuncîya nimuneyêde bîn jî Behlul Paşa bî.

Behlul Paşayê sancaxa Beyazidî lecanê osmanîyan û rûsan ê serranê 1828-1829 de rûsan rê teklîf kerdbî ke o jî ebi rûsan bo. Labelê rûsan ke Erîwan guret, êriş berd Beyazidî ser. Behlulî duştê rûsan de lec nêkerd û şaristan teslîmê rûsan kerd. Naye ra dime rûsan Toprakqela îşgal kerde û verê xo çarna rê paşatênîya Muşî, Emîn Paşayî. Labelê teyna şikîyayî sancaxa Şakîrî bikerê bindestê xo.

Peymanê Qasr-i Şîrînî ra dime, ebi peymanê Türkmen Çayîyo ke mîyanê Rûsya û Iranî de serra 1829 de amê viraştene, parçeyêde Kurdistanîyo ke bindestê Iranî de bî, kewt bine destê Rûsya. Ebi nê peymanî Kurdistan bî hîrê leteyî.¹⁹

Na derheq de Halfîn nîya nivisneno. “Lecê osmanîyan û safevîyan serranê 1828-1829 de tayê kurdan rûsan de hetkarîye viraşta. Ebi nê lecan kurdan de tendesê (meylê) osmanîyan ra cîyabîyene benê zêde. Serra 1829 de rûsî Erziromî îşgal kenê, dima jî kelaya Xinisî. Naye ser ro Paşaye Muşî Emîn Paşa duştê rûsan de cephe gêno. Labelê kelaya Xinisî Begê Hesenan, Zerganan û eşîra Cibranîyanê ke binê destê Emîn

18. Halfîn, e. c.

19. Beşikçi, İsmail, Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925 l., r. 46, Yurt Yayınları, Mayıs 1992

Paşay de niyê, pêy ser gênê. Serra 1828î aşma newîne de rûsan Xinis teslîm guret (Basifiski) û naca ra jî Melazgîr û Muş guret. Emîn paşa naye ser ra rema.”²⁰

Nê lecan ra dime serra 1833 de İstanbul de mîyanê Împaratorîya Osmanîyan û Rûsya de peymanê Hunkarî amê viraştene.

Mîyanê serranê 1829 û 1839 de sarewedardayenê Kelaya Abîdînî û Hekkarîye hetê tirkan ra amê çînekerdene. Serra 1830 de kurdê koyanê Sincanî sare dard we û hîrê serrî ra dime na sarewedardayene amê pelexnayene²¹. Serra 1834 de Mîrê Bidlîsî Şerîfî êrişê tirkan kerd, labelê lec kerd vîndî. Wuncîya na dem de Ahmet Paşayê Babanê Korî rêyna êrişê tirkan kerd.²²

(Devamê ci esto)

20. Halfin, e. c.

21. Seba nê sarewedardayena Göktaş, Hıdır, serra 1820î dano.

22. Bayrak, Mehmet, e. c., r. 69

Dengbêj Serdar:

“TO KE XO NAS NÊKERD KES QIYMET TO NÊDANO”

Vate: *Bira Serdar, bese kena sivte heyatê xo ser o ma rê tenê qesêy bikerî?*

Serdar: Ez Dêrsîm ra wo. Namê dewa mi Gaxmut o. Tirkû nika zê dewonê bînû namê dewa ma kî vurno, kerdo “Guleç.”

Ez ke tenê biyûne pîl, kewtûne hot-heşt serrî, mi dest kerd ci şiyûne mektev. Hata o sire, mi qe çekuyê tirkî nêzonêne. Mi mektevo virê dewe de wend. O ra dime kî ez amûne suke, yanê Kalan. Kalan ra Mamekîye kî vajîno. Mektevê wertî ve lise ra mi uza wendî, qedênayî.

Lîse ra dime serrê tol mendû, feteliyû. Pênîye de kî mi îmtîhanê unîversîta qezenc kerd, şiyûne Erzirom, uza mi zonê Almankî ser o wend. Çi esto ke Unîversîta Erziromî, o sire de faşîstû dest de biye. Inû nêverdêne ke domonê Dêrsîmî, domonê demokratî, ayê ke raya kirmancîye ser o yê, ya kî sosyalîst ê, şêrê mektev biwanêne. Naye ra gore kî ma ra zofînê mektev terk kerd. Ez kî mecbur mendû, serra 1979 de mi unîversîta ca verdê.

Serra 1980 de kî mi welat terk kerd, amûne Almanya.

Vate: *Çiyê ke sivte têsîr da to, to dest kerd bi karê muzîkî, lawikî vatî, çî bî?*

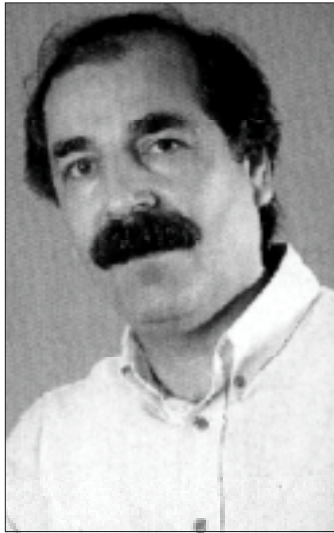
Serdar: Tayê çî esto ke mordem ma û piyê xo ra, tayê çî mektev ra, tayê çî sarê dormê xo ra miseno, binê têsîrê nayîne de maneno. Hama tayê çî kî gereke zerrê mordemî de bibo, mordem biwazo ke o karî bikero. Eke hen nêbî, nêsono serî.

Karê min ê muzîkî kî nîya bî. Domonênî ra zerrê mi ra amêne, mi wastêne ke ez lawikû vajîne.

Heto bîn ra kî karê muzîkî çê ma de jê sunika pî û kalikon o.

Vajîme ke kalikê mi Heseno Qayd na het ra ciraamaye biyo. Mi ve

xo o nêdî hama pîyê mi kî her tim qalê hûnermendîya deyî kerdêne, sarê bînî kî. Vatena îne ra gore ey hem rindek tomir cinito, hem kî wes lawikî vatê. Têpîya pîyê mi kî lawikî wes vatêne. Ez ke domon bîyûne, oda mawa mêymanû de, koso zu de tomir dardekerde bî. Her sewa ênîye pîyê mi o tomir guretêne veng dêne Heqî. Venga jîyar û dîyarû dêne, venga Des û Di Imamû dêne. A vatena dey mi rê zof wes amêne, ez

Dengbêj Serdar

nîstêne ro, mi gos dêne. Hewesê mi tomirî rê zof bî, mi wastêne ke rozê ra avê tomir bicinîne.

Êno ra mi vîrî, rozê son de mi tomir guret, da piro ke bicinîne. Waxt vêrd ra, sarê çeyî tède şî hewn a. Pîyê mi kî cila xo ser o rameredîya wo. Pênîye de mi nîyada ke ust ra xo ser, vake “Wîy biko, biko, sola ti o tomir nêmisêne! Ti çi nêverdana hewn çimonê ma kuyone!” Ey hen va hama ez oncîya kî pênîye de tomir misûne.

Têyna vatene nê, domonênî ra mi dest kerd ci ez reqs kî misûne. Ez govende rindek kay ken. Vatena mi na wa ke hewesê mi hetê folklorî ra kî zof bî.

Tenêna ke bîyûne pîl aqilê mi rest ci, na ra kî mi mordemê şairî gos dayî. Vajîme ke Silêmano Qiz (Silo Qiz). Mi o gos dêne. Çi ke dewê ma juvînî ra nêjdî bî, o rew-rew amêne dewa ma şîyêne. Silêmano Qiz, na het ra welatê ma de wayîrê cayêde muhimî yo. Hem eve xo xêlê kilamî vatê, yanê çekuyê dêyê, hem kî zaf kilamî dê arê, ardê pêser. Kemanê Silêmanê Qizî eve mi zof wes amêne, têsîrê deyî mi ser o giran o.

Pênîye de hen bî ke roze amê ke ez misûne mi lawikî vatêne. Eke şîyêne kotî, millet bîyêne top, wastê ke ez lawikû vajîne. Tomir bibo, çîne bo, mi dest estêne kerrike vatêne.

Vate: *Ti ke welat de bîya, to tawa bandê muzîkî vetivî, ya nê?*

Serdar: Nê, mi ve xo hata a roze kasetê muzîkî nêvetivî. Çi esto ke lawikê ke mi vatêne, milletî ê guretêne kasete, peyê conî kî gos dêne. 1979 de rêyê ez amûne Almanya, hîrê asmî mendû, peyser şîyûne. O

waxt mi ve Şivanî ra juvinî dî, nas kerd. Gulistane kî newe amevî. Kasete xoya virêne, a raye mi îta Almanya de kerde pirre.

Vate: *Ma wazeme ke ti tenê kî karê xoyê ewroyênî ser o vindêne. Vajîme ke ti se kena? Halê karê to çiturî yo ûsn?*

Serdar: Mi na ra ravêr kî qal kerd, ez heto zu ra kilamê ke wertê sarê ma de amê vatene înu ser o vinden, înu dan arê an pêser, heto bîn ra kî çiqas ke mi dest ra ame, çekuyonê kilamû eve xo nusnen. Kilamê ke ê mi nîyê, mi wertê miletî ra dê arê, ez sivte pers ken, wayîr kam o misune, name nusnen, eke nêmisune kî van “anonîm”. Hama naza de noxtêda bîne esta, a kî muhim a: Muzîk de mordem nêşikîno ke her çî jê virênî bivindarnone. Ge-gane mordem mecbur maneno kilame ser o gureyeno; hetê çekuye û hetê muzîkî ra formêde newe dano ci. Vajîme ke çekuyê henênî te de estê ke zof argo yê, roza ewroyêne mordem nêşikîno tekst de ca bido înu ya kî vazo. Hetê muzîkî ra kî tayê kêmyê henênî estê ke mordem têpîya gere ser o bigurewo, formêde newe ci done.

Vate: *Kilamê ke ti vana zêderê xo kilamê govende yê ya kilamê şuware yê?*

Serdar: Hetê ma de, yanê hetê Dêrsîmî de, kilamê govende kêmyê. Hetê govende ra kilamê Dêrsîmî dewlemendî nîyê. Zêdeyê lawikonê ma lawikê şuware yê. Miletê ma nîsto ro, derdonê xo ver berbo, eve na tore kilamî amê werte.

Lawikonê ma ra tayê estê ke mordem şîkîno înu bîyaro ûsil. Vajîme ke “*Da da na Avas o!*” Siro ke ez na kilame ser o gurewûne ke vajîne, mi bine kerd ra rast, formêde newe da ci, tenê vurnê. Nika na formo newe de, mordem bese keno ke aye eve zaf enstrumanû bicino; eve tomir, eve qewale, eve kemane, eve dowil ûsn. Çi esto ke ez çiqaşî ke eve na tore tayê lawikû ser o gureyen, formo newe dan ci kî, ez otantikê muzîkî nêvurnen.

Hata nika ses kasetê mi vejîyê. Sirê de ez Koma Berxwedanî de bîyûne, mi a kome de kilamî vatî û ma pîya tayê kasetî kerdî pirrî.

Tavî karê min ê muzîkî têyna kasetî nîyê. Ez son sewû, sewû de kî van.

Heto bîn ra tîyatro kî mi rê enteresan êno. Zerrê mi ra êno ke tîyatro de nîyadî, kay bikerîne.

Vate: *Namê kaseta tu ya peyêne çik o?*

Serdar: Namê kaseta min a peyêne “Koyê Muzirî yo”.

Vate: *Na karê to ser o, fikrê miletî ya kî ê gosdaronê to çik o? Hetê rind û xirave ra ti çi hesnena?*

Serdar: Gosdarî, hata roza ewroyêne muzîkê mi ra xêlê memnun osenê, ci ra hes kenê. Zof cawû ra mi rê telefon kenê, kilamonê mi ser o qesêy kenê, kilamû kenê arê mi rê rusnenê. Ez hen zonen ke vengê mi ra kî hes kenê. Hama eke nîya van, manê xo o nîyo ke sar her çiyê mi goyneno. Ayê ke menfî qesêy kenê kî estê.

Tavî heto bîn ra kî wastena miletî jê juvinî nîya. Vajîme ke tayê estê kilamonê kanû ra hes kenê, tayê ê newû ra. Tayê wazenê ke lawikû de qe tuwa mevurîyo, tayê kî wazenê ke formê neweyî virajîyêne. Tayê vanê “Kilamonê folklorîkû jêde vaze,” tayê vanê “Kirmanckî û kirdaskî pîya vaze,” tayê vanê “Hen meke”. Tayê kî vanê “Têyna kilamonê hetê Dêrsimî nê, ê cawonê bînû kî, vajîme ke ê Sêwrege, ê Paloy û Bîngolî kî vaze”. Yanê wastena gosdarû çeşît çeşît a.

Naza de wazen naye kî vajîme: Tayê Hozanê ma ya kî muzîsyenê ma estê, pop û rokî ser o gureyenê, wazenê ke na qeydû de vazêne. Hetê prensîbî ra ez dustê naye de nîyûne. Hama gere mordem xo vîrî ra mekero ke ma hona muzîkê xo, kulturê xo binê hardî ra nêveto, nêardo werte. Kilamê xo nêardê pêser, nêvatê. Arşîvêde ma çîn o. Eke ma na halê xo mevênîme, rok û popî ser o vindîme, karêde xelet keme. Sivte ê xo vîndîbîyayêne ra raxelesnîme, o ra têpîya hona ê sarî vajîme.

Vate: *Karê to ser o fikrê to bi xo çik o? Ti bawer kena ke to sey vatena xo karê hunermendîye kerdo?*

Serdar: Nê! Karê mi jê vatena mi nîyo. O kî girêdayîyê îmkanî yo. Çike na kar waxt wazeno, mordem gere waxt ci done. Hemeg wazeno. Ti ke nika ewro sanatkaronê ma de nîyadana, eke werte ra dî-hîrê tenû vezêne; ekonomîyê xo rind nîyo. Eke ekonomîyê mordemî rind nêbî kî mordem nêşikîno ke karê hunermendîyê ser o rind vindone. Hetê teknîkî ra îmkanî benê kêmi. Moralê mordemî beno xirav. Kalîta karî bena xirave. Ê mi kî na het ra problemî estê. Eke problemê min ê maddî çîne bîyêne, ez mecbur nêmendêne fabrika de megureyêne, hata nika mi hetê hunermendîye ra xêlê karê bînî kerdîvî.

Dewleta tirkan miletê ma rê dismen a, wazena ke her çiyê ma werte ra wedaro, kulturê ma vîndî kero. Ê ma, dewleta ma çîn a hama organîzasyon û enstituyê ma kî hama hama ke çîn ê ke na het ra dest bidêne senatkarû. Aye kî ca verdîme, wertê sarê ma de tayê estê ke qîymetê zon û kulturê xo çik o, hona aye nêzonenê, xo nas nêkenê.

Vate: *Nê xort û çênê (keynê) mayê ke Kurdistan de nê, Tirkîya de ya kî Ewropa de bîyê pîlî, hetê muzîkî ra wastena înan çik a? Muzîkê ma rê elaqedar benê? Eke benê, zêde çi wazenê?*

Serdar: Nika sarê ma wo ke eve zonê ma bîyo pîl, vajîme ke serrê xo 30 ra cor ê, ê muzîkê mayê otantikî wazenê. Vurnayîs ra hes nêkenê. Hama ayê ke na welatû de bîyê pîl, têsîrê muzîkê na welatû der ê, ê kî çiyê newe ra hes kenê. Oncîya kî xêlê gencê ma nika endî pede-pede zonê ma rê, muzîkê ma rê wayîr vejînê. Hata gêncê ma zof cawû de pîlû ra rindêr ê. Vajîme ke ez son sewonê kulturî, nîyadan ke gêncî ênê, gos danê, govende kay kenê. Tesîrê ma û pî ya kî famîlya kî na karî ser o esto. Vajîme ke hetê ma ra tayê çeyî estê ke muzîk û kulturê xo ser o nêvindenê, hata ci ra remenê. Ê wazenê ke tirkî qesêy bikerê, tirkî gos dêne. Tavî no hal têsîro menfî dano domonû, domonû zon û kulturê ma ra, miletê ma ra fino durî. Nika grubêde bîn vejîyo, vano “Ma elewî me,“ û na sevev ra kî zon û kulturê xo terk keno. No zof çiyêde bêmane û sas o. Dor-mê xo de nîyadîme; ê sarî têdîne dînê xo estê, tuwa kes na rî ra zon û kulturê xo dano ra hetê, terk keno? Vajîme kî tirkî, farisî musulman ê, Qurane kî erevkî ya. Tuwa ê vanê ke ma zonê terk bikeme, erevkî xo rê bikeme zon. Naye kî era hetê dîme, ê ma îbadetê ma zonêde bîn de nîyo, zonê ma ve xo der o. Wextê ma û pîyonê ma de duya û minete zonêde bîn de kerdene çik a, qesêykerdene kî eve zonê ma bîye, cemî kî eve zonê ma bî. Ma pêro zoneme ke, sarê hetê ma tirkî na 40-50 serra peyêne de misa. Mordem elewî bo, sunnî bo, çi beno bibo; wayîrê welatî yo, wayîrê zon û kulturî yo, wayîrê tarîxî yo. Ma her çî ra avê gere zon û kulturê xo rê wayîr vejîme.

Vate: *Elaqê to welatî de esto? Welat de kî şarê ma muzîkê to rê elaqedar beno? Gos danê?*

Serdar: Ya, ya, welat de kî zof gosdawoxî estê û roze ve roze kî benê zêdeyî. Kasetê kirmanckî nika welat de rind ênê gosdayêne.

Vate: *Ti kî zanena, ewro ziwanê (zonê) ma halê de xiravin der o. Ti na mesele çituri vênena, fikrê to ra gorê halê zonê ma se beno?*

Serdar: No çî eskera wo, dewleta tirkan wazena ke her çiyê werte ra wedaro. Hama ma ke xo ver bidîme, zonê xo rê, kulturê xo rê, welatê xo rê wayîr vejîme, planê dewlete benê puçî. Naye ra gore kî vîndbîyayen û vîndnêbîyayena zonê ma, heto zu ra kî destê ma der a.

Na serronê peyênû de zon û kulturê ma ser o xêlê kar beno. Eve zonê ma êno wendene, êno nusnayêne, kovarî vejînê ûsn. No zof çiyêde rind o hama bes nîyo. Gereke ser o zêder vindîme.

Tayê sarê ma kî esto ke zon û kulturê sarê bînî ser o gureyêno. Vajîme ke tirkî rê, kulturê tirkû rê xizmete kenê. Na kî çiyêde rast nîyo, sas o. Mordem gere sivte xo nas bikero ke saro bîn kî mordemî nas bikero. To ke xo nas nêkerd, kes qîymet nêdano to.

Wertê ma kirmancû ra tayêkî vanê ke “Zu lehça bese wa. Lehçê bînî lazimî nîyê.” Na kî têpîya vatênêda sas a, seqet a. Fikro nîyanên dismenîya zon û kulturî ya. Ke herkes zonê xo qesêy bikero, eve zonê xo biwano, binuso, kamî rê çî zerarê xo esto?

Vate: *Fikrê to ra gore, hetê ziwan û kulturî ra karê organizasyonanê kurdan çituri yo? Kemîye tede esta? Eke esta çik a?*

Serdar: Ez nêwazen ke tek û tek namê organîzasyonû bidî, qalê karê dîne bikerîne hama naye bese ken vajîne: Organîzasyonê kurdû na het ra xêlê kar kenê. Çi esto ke kemênî kî esta. Mordem gere na karî ser o tenêne jêde vîndo, eve şeklêde îlmî bigurewone. Ma biwajîme mewajîme, ewro kirmanckî kirdaskî ra gore pey der o. Naye ra gore kî lazim o ke organîzasyonî kirmanckî ser o tenêna zêde vindêne. Sewonê kulturî de zêde ca bidêne kirmanckî. Nîyadê, sarê ma MED-TV yî rê telefon keno, sabîyayêna xo nîşan dano ke tede kirmanckî programî vejîne. Milet wazeno ke programê kirmanckî herçî ke şî zêde bê, kalîta xo rinde bone. No kî êno o mane ke milet zon û kulturê xo re elaqedar o, ci rê wayîrîye keno. Çîyo ke miletî wast kî gere mordem ser o bigurewo, wastena miletî bîyaro hurêndî.

Vate: *Nê gencê mayê ke kirmanckî ser o vîndenê, vajîme ke muzîkê ma rê elaqedar benê, wazenê ke bimisê, seva înan vatenêda to esta?*

Serdar: Her çî ra avê va welatê xo ra, zon û kulturê xo ra, miletê xo ra hes bikerê. Çike mordemî nayîne ra hes nêkerd, bese nêkeno seva ê miletî, zonê ê miletî ra lawikû vazone. Gere zerrê mordemî ra bêro.

Karê muzîkî heto zu ra kî karêde îlmî yo. Vajîme ke waxto ke ma welat de dest kerd ci lawikî vatî, îmkanê ma çîne bî. Hama nika ewro xêlê çî vuriyo. Hala na Ewropa de îmkanî zof ê. Mordem ke biwazo bese keno eve na îmkanû xêlê karo rind bikerone. Gêncê ma va şêrê mektevû, şêrê qursû, biwanê, bimisê. Zaf hacotonê muzîkî bimisê, orkestrawû saz kerê ûsn.

Vate: *Derheqê kovara Vateyî de fikrê to çik o?*

Serdar: Eke zon û kulturê ma ser o kar êno kerdene, çêfê mi zof pê êno. Şert u yo ke mordem namê dismenî ra megurewo, karê xo xizmeta dismenî de nêbone. Sima kî zonenê, eve zonê ma Vateyî ra avê kî tayê kovarî vejîyay. Vate zof kovarêda delal a, rind a. Ayê ke Vateyî vezenê ez, înu rê zof sipas ken, berxudarî bêne. Rast a, tayê kemîyê kovare estê, o kî normal o. Kovarê ke newe vejîye, bê kêmiye nêbena. Wastena mi a wa ke Vate kêmiyonê xo werte ra wedaro, roze ve roze avê şêrone. Ez lewê dînu der û, eke mi dest ra bêro yardim dan ci.

Vate: *Sipas.*

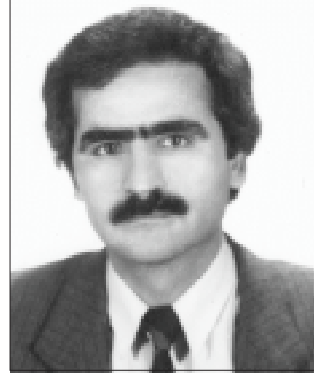
Serdar: Ez sima rê zof sipas ken. Berxudarî bêne.

ALFRED NOBEL
Û
XELATA NOBELÎ YA EDEBIYATI

“Zur, guneyo en gird û.”

“Merdimo raşt qarşî zurkerî zaf gerangi mexlub û.”

Alfred Nobel

Mehmet UZUN

Xelata gird û qîmetin

1901 ra pey her serr 10ê aşma (menga) kanûn de Xelata Nobelî yena dayiş. Her serr 10ê na aşmi de bi mîlyonan a merdim verê xo danû hetê Swêdî ya û gueş nanû xeberan ser û pero bîn a nizdîyê yew mîlyar însanî televîzyonan de merasîmo ke Stokholm de semedê Xelata Nobelî ya virazîyenû sêr kenî. Dunya de xelata en muhîm, en qîmetin û en gird Xelata Nobelî ya. Xelata Nobelî hem hetê maddî hem zî hetê manevî û hunerî ya zaf muhîm a. Nuşttox û şairê her welatî semedê na xelat a hama vaci ke gan danî. Xelata Nobelî qandê welatan zî prestîj û şerefko gird û. Hîmdarê na xelat Alfred Nobel û xelat nameyê xo hîmdarê xo ra gena.

Alfred Nobel

Alfred Bernhard Nobel lacê Immanuel Nobelî û Adrietta Nobel (Ahlzell) o. Aîleya Nobelî, aîleyake hera ya û Nobelan zaf çî newê îcad kerdî. Baykê (bawkê) Alfred Nobelî, Immanuel Nobel bi xo zî alimko gird û îcadkar bi. Immanuel Nobel muhendîs bi, yi Stokholm de zaf pirdî, bînayî û awanîyê bînî viraştî. Immanuel Nobel, wahaê çar lacan bi.

Alfred Nobel 21ê oktobr 1833 de Stokholm de ûme dunya. Serra ke Alfred deykê (dayka) xo ra bi, pî yi îflas kerd. Immanuel Alfred 1837 de mecbur mend şî Rûsya. Debara aîleya Nobelî zaf xirab şî. Adrietta torê panc qicanê (gedanê) xo ya, Stokholm de zaf feqîrey û ezîyet dî. Alfred

Nobelî, qıcey xo de yew deme kuçanê Stokholmî de kibrîtî bîle rutîyen. Immanuel Alfredî badî çend serran a Rusya de gureyê xo vist rahar û xeylek bi zengîn. Yi, Çarê Rusya û wezîrê pawitişî yê o wextî semedê îmalkerdişê taynî sîlehan a îqna kerdî. Immanuel Alfredî 1842 de aîleya xo zî berd Rusya. Lacê yi, Alfred Nobel, Petersburg de resa, palîkayê (fabrîkaya) pî xo de dest bi xebata îlmî û teknîkî kerd. Alfred Nobel, Petersburg de nitroglycerin (nîtroglîserîn) ser o xeylek xebitîya. Heto bîn a yi zaf cayan de û çend alimanê namdaran het tehsîl dî. Yew deme Fransa, DYA (Dewletê Yewbîyayey ê Amerîka), İngilîstan û Almanya de wend. Fransa ra, bîlhessa Parîs ra zaf heskerdîyen. Wi, sewbîna welatan û cayan zî geyra û tede mend. Yew vateyê yi yo meşhur estû, vûnû: *“Keyê mi cayo ke gureyê min o, û ez her ca de gureyena.”* DYA de Alfred Nobelî û John Ericssonî yewbîn dî û zaf çîyan ser o pîya qısey kerdî. 1864 de Stokholm de laboratuwarê Alfred Nobelî de yew qeza bi, torî birayê yi yê qıç Emil Nobelî, in hedîse de panc kesî merdî. Labelê Alfred Nobel xebatê xo ra qet tepya nêmend. Peynî de Alfred Nobelî dînamît (dynamite) îcad kerd. 1867 de Alfred Nobelî patentê dînamîtî girot. In munasebet a nameyê Nobelî dunya de zaf bi meşhur. Wexto ke dunyayê xo bedelney Alfred Nobel waharê 355 patentan bi. Hema weşîyê xo de dunya de 20 welatan û 90 cayan de fabrîkayê Alfred Nobelî estibî.

Xêr û gunê tyemtyon de yê

Heto bîn a, nameyê Nobelî herb (ceng) û xirabkerdişî ser o zî zaf bi meşhur. Çike Nobelî teknîkê viraştişê sîlehî raver berd, sey topanê mesafeyê dergî û roketan, taynî sîlehê newê îcad kerdî; dînamît (ke îcadî yi yo en gird û) herban de ûme xebetnayîş. Patentê roketan badî (bacî) kot firmayê Almanya Kruppî dest. Bombeyê ke Almanya Herbê Dunya yê Diyin de xebetnê in patent ra virazîyê. Fîrmanê ke Adolf Hitler ard îqtîdar û paşt dey faşîzmî ra yew zî firma Kruppî bî.

Hem hetê holeya ke Alfred Nobelî însanan rê kerda hem zî hetê xirabeya ke wi bîyû sebeb ser o heta inkey zaf çî vacîyo. Alfred Nobelî wêştiyen ke îcadê yi û heme xebatê yi ya îlmî semedê akerdişê raharan, kendîşê kanalan û tunelan û qandê awanîy bîyerû xebetnayîş. Labelê, badî yi bi çîmanê xo zî dî ke îcadê yi çî netîceyan danî. Eyê ra wicdanê

yi qet rehet nêkerdîyen. Eslê xo de Alfred Nobel bi xo merdimko însanheskerdox (humanîst) û pasîfist bi, yanî qarşî herban bi û paştgîriya aştey kerdîyen. Alfred Nobel meseley aştey û problemanê cematkî re nîzdî ra eleqedar bi. Wextê xo de waharê fikranê radîkalan bi. In heta, Berta von Suttnera ke çend serrî sekretera yi û badî zî embaza yi bî, Alfred Nobelî ser o zaf tesîr kerdû. Alfred Nobel, eşiqê na cinîya awusturyayic bi. Berta, qarşî herban û sîlehan vicîyên. Yew kitabê xo (*Sîlehan Caverdîyen*) de aye Alfred Nobel zî krîtîk kerdîyen. Dayîşê “Xelata Aştey” de tesîrê Berta von Suttner xeylek bîyo. Meclîsê Norweçî, Xelata Aştey a Nobelî ya serra 1905in, dê Berta Von Suttnerî. Seke wendoxî zûnî heta 1905 Swêd û Norweç pîya bî, “yewî” (union) mîyonî înan de dewûm kerdîyen. Labelê bêteatey wirdî welatan de problemî û munaqeseyê girdî (girsî) estbî.

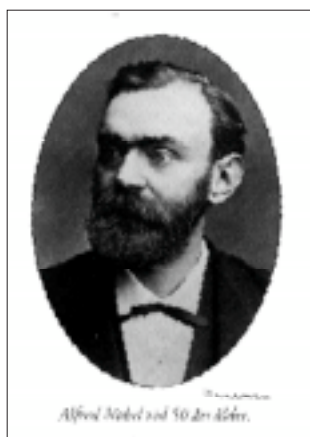
Alfred Nobel însanko çendhetin û jihat bi. Wi tînya îlmanê pozîtîfan ser o nêxebitîyo, herçiqaş baykê ci qarşî bi zî, yi edebîyat ra heskerdîyen û bi xo zî şîrî niştên. Hama 17 serre bi panc zûnî (ziwanî) zanên û eşkênî pê in zûnûn a binisû; sey swêdkî, rûskî, îngilîzkî, franskî û almankî. Hama wexto ke heştês serre bi îngilîzkî ya şîrî niştên. Wendiş û kîtaban ra zaf hes kerdîyen, çend firset dîn ehend wendîyen û niştîyen. Kitabxaneyê yi zaf gird û zengîn bi. Alfred Nobelî vatîyen: “*Yew munzewîyo bê murekkeb û kîtaban, merdimko merde yo, verî ke bimirû.*”

Alfred Nobel çî rey nêzewicîya û qicî (gedê) yi zî çinîbî. Tim xo tînya hîss kerdîyen, terseyn ke wextê mergê xo de zî tînya bimanû. Raşta zî otir bi, wexto ke merd bîye xizmetkaranê ci çew (çi kes) het de çinîye bi. Alfred Nobel çîqaş zengîn bi ehend zî tînya bi.

Wesîyetnameyê Alfred Nobelî

Alfred Nobelî 27ê aşma teşrîn 1895 de Parîs de wesîyetnameyê xo nişt û 10ê aşma kanûne 1896 de, bajarane İtalya San Remo de dunyayê xo bedelnê. Wesîyetnameyê yi guere, ganî (gereki) nameyê yi ser o yew weqif ruenîyû û qezencê yi her serr sey yew xelat kesane ke fîzîk, kîmya, tîbb, edebîyat û aştey (aşitî) ser o xebat kenî rê bîyerû dayîş. Serwetê Nobelî o neqdî 1897 de 33 mîlyon kronê Swêdî bi. Demeyo ke eşkera bi, wesîyetname û serwetê Alfred Nobelî, hem mîyonê merdimane yi û

hem zî Swêd û welatanê bînan de zaf ame munaqêşkerdiş. Swêd û welatanê bînan de ke şîrketê Nobelî tede bî, mal û milkê Nobelî ser o tehqîqatko derg bi. Serwetê Nobelî ra yew mîqtarko zaf dîya warisanê ci. Mîqdaro ke kewt destê weqfa Nobelî 27 716 243 kronî bi.

Alfred Nobel

Wesîyetnameyê Alfred Nobelî zaf kilm û. Ez wazena ke in wesîyetnameyî tîya de binisî.

“Heme serwetê mino ke mûnenû ûna yenû teserrufkerdiş: Sermayeyo ke hetê wekîlanê min a bestîyo kaxitanê ercîyayeyan a, pê yew weqîf virazîyena, karo (qezenco) ke tira yenû her serr ê kesanê ke serra vîyertey de faydeyo en gird resno însanetey yin rê sey xelat yenû vilakerdiş. Kar benû panc barê seyyewbînan (têdust), senî ke cêr de nusîyayû otir yenû barkerdiş: yew bar ê kesê ke sehayê kîmya de

keşîfo yan zî raverberdişo en muhîm viraştû; yew bar ê kesê ke sehayê fîzyoloji yan zî tîbbî de keşîfo en muhîm viraştû; yew bar ê kesê ke sehayê edebîyatî de mukemmel yew tarz a karo en şahane ardû werte û yew bar ê kesê ke qey birareyê (semedê birayîya) şaran (gelan) û lexwkerdişê yan zî kêmkardişê ordîyanê daîmîyan û viraştîş û îdarekerdişê kongreyanê aştey a en zaf yan zî en hol xebat kerda rê ya. Xelata fîzîk û kîmya hetê Akademîyê Ilman ê Swêdî, xelata karê psîkoloji û tîbbî hetê Enstîtuyê Karolînska yê Stokholmî, a edebîyatî hetê Akademîyê Stokholmî û xelata kesanê ke semedê aştey mucadele kenî hetê yew komîteyê panckesan ra ke terefê Meclîsê Norweçî ya tesbît benû, yena dayîş. Waştîşê min o eşkera ew û ke wexto ke xelat yena dayîş nîjadê namzedan guere nêrû hereketherdiş, labelê eksê ci keso ke heq bikû eke xelat bigîrû, benû ke in kes Iskandînavyayic bû yan zî nêbû.”

Seke wesîyetmayê Alfred Nobelî de zî merdim veynenû, Xelata Nobelî, esil in sehayan de ûmeya ruenayîş: Kîmya, fîzîk, tîbb, edebîyat û aştey. La êro, yew zî Xelata Nobelî ya ekonomî esta. Xelat Nobelî ya ekonomî hetê Banka Merkezî ya Swêdî ya bi munasebetê 300 serreyê ina banka û semedê vîrardişî Alfred Nobelî ya 1968 de nîyaya rue. Weqfa

Nobelî na xelat tesdîq kerd û Akademî yê Ilman ê Swêdî zî vîcnayîş û dayîşîyê xelata ekonomî girot xo ser. Peranî na xelat her serr Banka Merkezî ya Swêdî bi xo dûna. Xelata Nobelî ya ekonomî rêya viryen 1969 de ûmê dayîş.

Xelata Nobelî hem sey peran û hem zî sey yew madalya û dîploma (berat) yena dayîş. Mîqdaro neqdî, guerey ûmeyeyê (gelîr) Weqfa Nobelî yê a serr o. In mîqdar, yanî pereyo ke her serr sey xelat yenû dayîş, serr ra serr bedelîyenû. Madalya bi xo zerrên a, yew hetê ci ser o resmê Alfred Nobelî estû. Dîploma ser o nameyê xelat û xelatgirotokî û nameyê Akademî yê Swêdî nişto.

Kronoloji Xelata Nobelî ya edebîyatî 1901 ra heta 1997

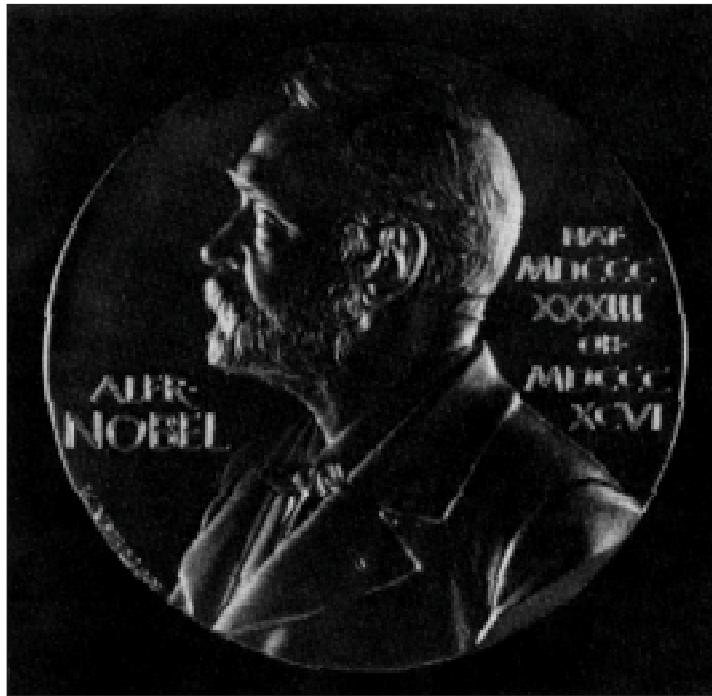
Xelata Nobelî ya viryen 1901 de ûmê dayîş. Serra viryen her xelat 150 782 kronî bî. Nê ra pey her serr 10ê aşma teşrîne de, bê xelata aştey, Xelata Nobelî Stockholm de, bi destê qralê Swêdî ya yena dayîş. Dunya de nuştoxanê ke 1901 ra heta 1997 Xelata Nobelî ya edebîyatî girota in î:

- 1901 Sully Prudhomme (1839-1907), Fransa
- 1902 Theodor Mommsen (1817-1903), Almanya
- 1903 Bjornstjerne Bjornson (1832-1910), Norweç
- 1904 Frederic Mistral (1830-1914), Fransa
- 1905 Henryk Sienkeewicz (1846-1916), Polonya
- 1906 Giosue Garducci (1835-1907), Italya
- 1907 Rudyard Kepling (1865-1936), İngilîstan
- 1908 Rudolf Eucken (1846-1926), Almanya
- 1909 Selma Lagerlöf (1858-1940), Swêd
- 1910 Paul Heyse (1830-1914), Almanya
- 1911 Maurice Maeterlinck (1862-1949), Belçika
- 1912 Gerhart Hauptmann (1862-1946), Almanya
- 1913 Rabindranath Tagore (1816-1941), Hindîstan
- 1914 (Nêamê dayîş.)
- 1915 Romain Rolland (1866-1944), Fransa
- 1916 Verner von Heidenstam (1859-1940), Swêd

Date

- 1917 Henrik Pontoppidan (1857-1943) Danîmarka
1917 Karl Gjellerup (1857-1919), Danîmarka
1918 (Nêamê dayîş.)
1919 Carl Spitteler (1845-1924), Swîs,
1920 Knut Hamsun (1859-1952), Norweç
1921 Anatole France (1844-1924), Fransa
1922 Jacinto Benavente (1866-1954), Spanya
1923 William Butler Yeats (1865-1939), İrlanda
1924 Wladeslaw Reymont (1867-1925), Polonya
1925 George Bernard Shaw (1856-1950), İngilistan
1926 Grazia Beleda (1871-1936), İtalya
1927 Henri Bergson (1859-19419), Fransa
1928 Sigrid Undset (1882-1949, Norweç
1929 Thomas Mann (1875-1955), Almanya
1930 Sinclair Lewis (1885-1951), DYA (Dewletê Yewbîyayey ê Amerîka)
1931 Erik Axel Karlfeldt (1864-1931), Swêd
1932 John Galsworthy (1867-1933), İngilistan
1933 Ivan Bunin (1870-1935), Yewîyeya Sovyetan
1934 Luigi Pirandello (1867-1936), İtalya
1935 (Nêamê dayîş)
1936 Eugene O'Neill (1888-1953) DYA
1937 Roger Martin du Gard (1881-1958), Fransa
1938 Pearl Buck (1892-1973), DYA
1939 Frans Eemil Sillanpää (1888-1964), Fînlanda
1940-1943 Semedê Herbê Dunya yê Diyin nêamê dayîş.)
1944 Johannes V. Jensen (1873-1950), Danîmarka
1945 Gabriela Mistral (1889-1957), Şîlî
1946 Hermann Hesse (1877-1962), Swîs
1947 Andre Gide (1869-1951), Fransa
1948 Thomas Stearns Eliot (1888-1965), İngilistan
1949 Wiliam Faulkner (1897-1962), DYA
1950 Bertrand Russell (1872-1970), İngilistan
1951 Pär Lagerkvist (1891-1974), Swêd
1952 François Mauriac (1885-1970), Fransa

- 1953 Winston Churchill (1874-1965), Ingilîstan
1954 Ernest Hemingway (1899-1961), DYA
1955 Halldor Kiljan Laxness (1902-), Islanda
1956 Juan Ramon Jimenez (1881-1958), Spanya
1957 Albert Camus (1913-1960), Fransa
1958 Boris Pasternak (1913-1960), Yewîyeya Sovyetan
1959 Salvatore Quasimodo (1901-1968), Italya
1960 Saint-John Perse (1887-1975), Fransa
1961 Ivo Andric (1892-1975), Yûgoslavya
1962 John Steinbeck (1902-1968), DYA
1963 Giorgos Seferis (1900-1971), Yunanîstan
1964 Jean-Paul Sartre (1905-1980), Fransa (Sartreyî xelat nêgirot,
red kerd.)
1965 Michail Sjolochov (1905-1984), Yewîyeya Sovyetan
1966 Shmuel Yosef Agnon (1888-1970), Israîl

Medalyaya Alfred Nobelî

Date

- 1966 Nelly Sachs (1891-1970), Almanyay
1967 Miguel Angel Asturias (1899-1974), Guatemala
1968 Yasunari Kawabata (1899-1972), Japonya
1969 Samuel Becket (1906-1989), İrlanda
1970 Alexander Soljenitsin (1918-), Yewîyeya Sovyetan
1971 Pablo Neruda (1904-1973), Şîlî
1972 Heinrich Böll (1917-1985), Almanyay
1973 Patrick White (1912-1990), Awustralyay
1974 Eyvind Johnson (1900-1976), Swêd
1974 Harry Martinson (1904-1978), Swêd
1975 Eugenio Montale (1896-1981), İtalyay
1976 Saul Bellow (1915-), DYAY
1977 Vicente Aleixandre (1898-1984) Spanyay
1978 Isaac Bashevis Singer (1904-1991), DYAY
1979 Odysseas Elytis (1911-), Yunanîstan
1980 Czeslaw Milosz (1911-), Polonyay (DYAY)
1981 Elias Canetti (1905-1994), İngilîstan
1982 Gabriel Garcia Marquez (1928-), Kolombîyay
1983 William Goldeng (1911-), İngilîstan
1984 Jaroslav Seifert (1901-1986), Çekoslavakyay
1985 Claude Simon (1913-), Fransa
1986 Wole Soyinka (1934-), Nîjeryay
1987 Joseph Brodsky (1940-1996), Yewîyeya Sovyetan/DYAY
1988 Necîb Mehîûz (1911-), Misir
1989 Camilo Josê Cela (1916-), Spanyay
1990 Octavio Paz (1914-), Meksîkay
1991 Nadine Gordemer (1923-), Afrîkayay Başûrî
1992 Derek Walcott (1930-), Trînîdad
1993 Toni Morrison (1931-), DYAY
1994 Kensaburo Oe (1935-), Japonya
1995 Seamus Heaney (1939-), İrlanda
1996 Wislawa Szymborska (1923-), Polonyay
1997 Dario Fo (1926-), İtalyay

Jean-Paul Sartre Xelata Nobelî red kerd

Semedo ke Xelata Nobelî red kerda, Jean-Paul Sartre (1905-1980) tarîxa Xelata Nobelî ya edebîyatî de yew cayo muhîm genû. Heta inkey tinya Sartreyî na xelat bi rizay xo ya qebul nêkerda. Yi bi xo eşkera inê ser o nê tawê (teba, çiyê) niştû nê zî vatû. Labelê qenat ew û ke Sartreyî guere, xelatê ke kapîtalistî dûnî ruşwet o û çiko ûnayen zî exlaqê nuştoxan xerepnenû (herimneno). Zaf rey Xelata Nobelî bi armanca sîyasî û ticarî ûmeyaya dayîş.

Jean-Paul-Sartre

Ez niwazena ke tîya de Xelata Nobelî krîtîk bikerî, zaten armanca in niştî zî eya nîya. Labelê merdim raşt vacû se Xelata Nobelî ser o zaf munaqeseyî bîy û her het a krîtîkê ciddî estî. In krîtîkan ra xeylêk hê ca de yê. In serranê peyenan de Xelata Nobelî nîsbeten ha bêteref yena dayîş.

Zûn (ziwan), kultur û edebîyat de rolê muesseseyan

Çend muesseseyê ke cuar de nameyê yin vîyerenû hem tarîxa Swêdî û hem zî tarîxa Xelata Nobelî de waha zaf caykê muhîmî yê. Inîn ra yew zî Akademîyê Swêdî yo. 1786 de qralê Swêdî, Gustafî Hîrêyin Akademîyê Swêdî kerd a. Herçiqas ke qral bi zî Gustafî Hîrêyin millî fikirîyen û Akademîyê Fransa xo rê sey yew numûne girotbi. Raştîniştîş, standardîzekerdiş û raverberdişê zûnî qey yew millet a zaf muhîm û. Semedê inê ya zî muesseseyê millî lazim î û viraştîşê yin şert û. Hama merdim eşkenû vacû ke swêdkî sayeyê Akademîyê Swêdî ya raver şiyû. Zaten yew wezîfeyê Akademîyê Swêdî zî ewi bi ke bixeftîyû (bixebitiyo) ke swêdkî bikerû zûnko millî, pak û berz. 1786 ra heta êro Akademîyê Swêdî zûn û edebîyatî ser o xebatka zaf muhîm kerda. 1901 ra pey zî her serr mîyonî xeylêk namzedan ra yew nuştoxî layiqê Xelata Nobelî ya edebîyatî veynenû û na xelat danû ci.

Mîsala Akademîyê Swêdî zî musnena (nawnena) ke muesseseyê millî qandê zûn, kultur, edebîyat û folklorê yew millet a zaf muhîm î. Ma zî

sey taynî milletan ganî (gê) xo rî muesseseyanê millîyan virazî. Kurdî her kesî ra zafêr muhtacê muesseseyanê millîyan ê. Heto bîn a mîyonê kurdan de zî zengînê estî. Merdim hîvî kenû ke yew ruc mîyon zengînanê kurdan ra zî taynî însanî vicî ke xo rî Alfred Nobelî numûne (mîsal) bigerî û quwetê xo guere na millet rî yew xizmet bikerî.

Yaşar Kemal zî ho rucê xo pawenû

Heta inkey namzedey Yaşar Kemalî ser o zî xeylek ûmo vindertiş. Zaten taynî nuştoxî vûnî ke Yaşar Kemalî Xelata Nobelî ya edebîyatî rewna heq kerda. Serranê peyanan de nameyî Yaşar Kemalî hinîya ho dîqet ûncenû. Eke merdem raştey vacû şansê yi zî estû. Çike Yaşar Kemal hem mîyonî swêdican de yenû şinasnayîş û heskerdiş hem zî taynî însanî nameyî yi ser o vindenî. Akedemîyê Swêdî û sewbîna muesseseyî Yaşar Kemalî û senetê yi şinasnenî. Yaşar Kemal in serranê peyanan de yenû Swêd şinû. 1996 de yew deme Swêd de mend zî. Yew sebeb zî ew û ke Yaşar Kemal wazenû Swêd de xo rê lobî virazû û qandê Xelata Nobelî ya edebîyatî ya xo rê yew zemîn hazir kerû.

Çimeyi

Alfred Nobel-His Life And Work, Internet, <http://www.nobel.se/alfred/biography.html>

Britanica, Alfred Bernhard Nobel and Nobel Prize, cîld 8

Helmer Lång, De litterära Nobelprisen (1901-1983), Bra Böcker, Avesta, 1984

Lars-Åke Skagegård, Den Fantastiska historien om Alfred Nobel och Nobel Priset, Railey Bokförlag, Stockholm, 1993

Nationalencyklopedin, cîld 14, Bra Böcker, Höganäs, 1994

KOVARA VATEYI Û TEKILIYA LEHÇEYANÊ KURDKI SER O

Tayê însanî estê, eke rastê problemê amey, ser o fikirîyênê û munaqêşe kenê, çerçeweya problemî nanê ro û enawa ci rê çareyan fetelînê. Tayê însan zî estê ke wayîrê metodî nîyê; waxto ke rastê problemê amey, qafike ser o xo erzenê zerrê problemî; xora ke ci ra vejîyay vejînê, nêvejîyay zî tede xeneqînê, şonê. Nî her di tewirî zî roşnvîranê (rewşenbîranê) kurdan mîyan de estê; helbet oyo serkewte, tewirê dîyine yo. Zêderîya roşnvîrê ma eke rastê yew mesele amey, aye ser o zêde nêfikirînê, req û teq xo erzenê zerrê problemî.

Cemil GUNDOGAN

Problemê tekilîya (îlişkîya) lehçeyanê zîwanê kurdkî ya ke nî serranê peyanan de kewte rojeva ma de zî wûnca hên bî. Roşnvîranê ma, bi metod û îlîm nê labelê bi zelemê û bêmetodîye xo eşt zerrê mesele. Ma vajî: lehçeyanê yew zîwanî mîyan de çi tekilî estê; lehçeyî hemverê yewbînî de kamîcî şertan de -ihtimalen- çi sûret gênê (cenê); mîlletanê bînan problemê lehçeyanê xo çitur halkerdê; no derheq de tecrubeyê kurdan çik ê; talûkeyê ke ma pawenê çik ê; însan, binê problemanê nîyanenan (enasarênan) ra çitur vejîno?... Kesî nî xususan de lekolînode rêkûpek amade nêkerd. Labelê wexto ke qese ame ra meseleya lehçeyanê kurdkî ser, bi taybetî zî halê kirmanckî (dimilkî/zazakî) ser, her fek ra heştay qesey perray.

No ûsulode rînd nîyo. Ganî (gere) ma problemanê lehçeyanê zîwanê kurdkî ser o bi hewayode cîddî û ilmî vinderîme û munaqêşe bikerîme.

Waxto ke mi hûmara (amora) virêna kovara *Vateyî* de meqaleya bi nameya “*Tayê Problemê Standardîzekerdena Zîwanê kurdkî*” nuşte, fikrê mi o bî ke bala (dîqqetê) biancîne (boncîne) nê ihtiyacî ser. Ya, ez bi xo pisporê na mesele nîyo, labelê wûnca zî ez ciddîyeta mesele û kemîyanê ke no ware de têder îme vînena. No semed ra mi wast ke derheqê problemî de taye malumatê umûmî bidîne û tecrubeyê Kurdîstanê Başûrî wendoxanê ma re pêşkêş bikerîne. Mi va beno ke bi na wesîle roşnvîrê ma problemanê lehçeyanê kurdkî ser o hîna (tenêna) ciddî vindênê û munaqesêyanê ilmîyan kenê.

Labelê çîyo ke mi pawitênî (omid kerdênî) nêbî; sey (zê) her waxtî, çend kesan ra teber, kesî a meqale nêwende û qalê ci nêkerd. Bêguman waxto ke ez naye van, armanca mi a nîya ke ez semedo ke meqaleya mî nêwenda û ser o munaqese nêkerdo gerreyê roşnvîranê kurdan bikerî. Problem, wendiş yan zî nêwendîşê meqaleya mi nîyo. Beno ke meqaleya mi bi kemane û sist bo, û layiqê munaqesekerdene mebo. Na mumkun a. Hetê bîn ra yew meqale nêşikîna problemêde hunde (ende) hîray hel bikero. Xora meqaleya mi zî wayîrê îddayêde nîyanênî nêbî. Problem no nîyo. Problem, halê roşnvîranê ma yo; ê roşnvîrê ke derheqê tekîlîya lehçe û zîwanan de, derheqê tekîlîya lehçeyanê zîwanê kurdkî û tecrubeya kurdan de yew esero îlmî nênuştê labelê derheqê vejîyayena kovara *Vateyî* de heştay çî vatî û vanê.

Çi heyf ke halê ma nîya yo. Ez bi xo zaf kewena (kuna) nê halî ver. Labelê wûnca zî ez wazena ke na hal mebo sebebê xo raverdayene. Madem ke qesekerdişo teorîk wertê roşnvîranê ma de pere nêkeno (her çiqas ke yewbînî ra dur vînetîşê teorî û roşnvîr çîyode zaf eceyb bo zî), ez kî hewl dana ke mesele bi hewayode pratîk wendoxan re pêşkêş bikerî.

No xusus de reaksiyonê ke derheqê kovara *Vateyî* ser o vejîyay werte, ma re çimeyode rindek peyda kenê. Vetişê kovara *Vateyî* ra dim a kurdan mîyan de tewir-tewir reaksiyonî vejîyay werte. Mordem (merdim) şîkîno nî reaksiyonan goreyê krîteranê cîya-cîyayan tesnîf bikero.

Ma vajî kategorîya ke esle xo de kurd a labelê nî serranê peyanan de semedê sebebênê cîya-cîyayan ra xo kurd nêhesibnena û vana “ma zaza

yîme”, yan zî vana “*ma elewî me*”, vejîyayena kovara Vateyî ra zaf hêrs bî û na hêrsbîyena xo ge-gane raste-rast bi milqî (nengi/kifir), ge-gane zî bi lexkerdene îfade kerde.

Ê bêçareyê ke turikê xo de melqan ra qedêr (teber) qeseyê çîn o, luzûm nêkeno ke ma qiseyanê înan ser o vinderîme.

Ê bînî yê ke pê vejîyayena kovare lêx kenê û vanê: “*ma bi xêr, şima heta nika kotî bî?*”, înan rê zî vajîme ke: “*xêrê Olî şima ser o bo; labelê mordemo ke heta vizer (vijer) ’tirk’ bo, heqa xo çina ke ewro dewaya wayîr vejîyena keyî (çeyî) bikero. Şima heta vîzer ’tirk’ bî, ewro zî kes nêzaneno ke çik ê. Ge-gane tirk ê, ge-gane kurd ê, ge-gane kirmanc ê, ge-gane zaza yê, ge-gane dumbul ê, ge-gane elewî yê, ge-gane şaftî yê, ge-gane komunîst ê, ge-gane zî loyalîst. Keyî rê wayîrvejîyene ra raver, reyê qerar biderê ke şima çi kes ê, çi û dewaya çî kenê? Şima ke qerar da û zerrê dî rojî de tepya o qerarê xo ra peyser nêagêray (nêraceray), ey ra pey ma zî nîyadame, xora ke qesê menda, nîseme ro aye vame. Heta o wext ma şima rê çi vajîme tol o, hukmê xo yew roze ra zêde nêvêreno. Şima na dewa ra honde durî yê ke şima kesanê ke vîst serre şima ra ver kirmanckî nuşto nas nêkenê û tam zî nî kesan ra pers kenê vanê: şima heta nika kotî bî?”*

Kesê ke her roz xo rê pîyan û kalikanê neweyan vînenê, ez înan hurinda înan de ca verdana û yena cepheyê ma ser. Ma het de zî kovara Vateyî ser o tewir bi tewir reaksiyonî peyda bî. Mordem eke nî reaksiyonan ser o vindero, derheqê meseleya lehçeyanê kurdkî de roşnvîrê kurdan çî fikir kenê, zaf konkret (somût) vînenê.

Mordem şîkîno nî reaksiyonan hîre grûbanê esasî de kom bikero.

GRÛBA YEWINE grûba negatîf (olumsuz) a. Vajîyayena kovarêda tenya (safî) bi kirmanckî (dimilkî/zazakî), mensûbê na grûbe zaf deznê (dejnay).

Bêguman mensûbê na grûbe pero sey yewbînî (jûbînî) nêfikirinê. Her kes nuxteyade cîya ra hereket kenê. Wûnca zî mordem şîkîno îtirazê nî hevalan bi no hewa (şekîl) kom bikero: “*Na kovara tenya zazakî kotî ra vejîya? No karo nîyanên karê dişmenî yo. Dişmen wazeno ke wertê kurdan de cîyabîyayîş peyda bikero û semedê na armanca xo dest erzeno*

lehçeyanê kurdî. Nî hevalê ke dewa zazakî kenê, ê zî benê aletê nî planê dişmenî. Temam, ma zî zaneme ke tayê lehçeyê kurdî estê û ganî nî lehçeyan de zî bero nuştene. Zazakî zî înan ra yew a. Labelê luzum nêkeno ke kovarêde tenya zazakî bero vetene. Hûnde kovar û rojnameyê kurdan estê, mordem şîkîno înan de ca bido nuştayanê zazakî. Xora rewş (durum) heta nika zî wina (nîya) bî. Kesî hevalanê zazakîqeseykerdoxan re raye nêgûretîbî; verê înan rakerde bî. Ê ke nî îmkanan ra îstîfade nêkenê, hûrînda aye de kovarêde tenya zazakî vejenê nîyetê înan pak nîyo...

Hûmara kesanê ke nîya fikirîyayêne verê rastî zî xeylî bî; dim a tenêna bî kê. No çiyode rînd o. Labelê wûnca zî mordem ganî sebebê nê halî ser o tenê bifikirîyo. Çitur beno ke roşnvîranê kurdan mîyan de tayê insanî verva kovarêde kurdî vejîne?

Heto bîn ra jargonon ke nî hevalî gurênenê mender o jargonê “zazaçî” yanê ke mi cor de qalê înan kerd. Ê zî kîfir kenê, nî zî kîfir kenê; ferq, “gerekçe”yê kifîran der o!

Şima zî vînenê ke werte de şaşîyêda girse (girde, pîle) esta. Ganî kurdî na şaşîye ser o tenê bifikirîyê: Qey nîya beno?

Ez cewabê nê persî verdana qismê dîyine û nika yena grûba dîyine ser.

GRÛBA DIYINE tam eksê grûba yewîne de ca gêna (cena). Erênî (pozîtîf/olumlu) ya. Vajîyayena kovarêda tenya kirmanckî, kurdan re, ziwanê kurdan re ûêb. sey tehlike nêvînenê. Bilakîs kovarêda nîyanênê, no derheq de sey gamêda pozîtîfe hesibnena. Weşananê kurdan de nuşte yan zî nuştexê ke nê fikirî mudafaa kenê zaf ê. Mordem şîkîno meqaleya Mahmûd Lewendîya ke kovara *Nûdem* (no: 24, zivîstan 1997) de bi nameya “*Kovareke Xwerû Bi Kirdkî (Dimilî): Vate*” ameybî çapkerdene û meqaleya Samî Tanî ya ke rojnameya *Ûlkede Gündem* (16 Eylûl 1997) de bi nameya “*Dimilîce Dergî: Vate*” ameybî çapkerdene, sey temsîlkaranê na grûbe qal bikero.

GRÛBA HIREYINE, grûba kesanê bêelaqe û mutereddîdan a. Mensûbê na grûbe bêqerar ê. Hetê ra bînenê tesîrê tayê hukumanê pêşînan (önyargılar), fikir û xofê grûba yewîne der ê; hetê bînî ra zî ge-gane sey grûba dîyine fikir kenê. Wayîrê fikirêde sistematîkî nîyê. Tayê zî estê

xora qe bine ra elaqedar nîyê. Ti vana belkî na mesele sey meseleya ma nêvînenê.

Seke yeno famkerdene, zerrê nî hîre grûban ra aya ke en zêde munaqêşe heq kena, grûba yewîn a. Çike mordem hem zerrê tekoşînê netewî ya kurdan de bo, hem zî verva vejîyayena kovarêde kirmanckî de vîndero, çîyode zaf ecayîb o. Gelo (eceba) qey nîya beno? Wexto ke cewabê nê persî dim a fetelîyeme, rastê tewir-tewir sebebana yeme. Ma vajî înan ra yew grûbçîyên a.

Organîzasyonanê kurdan mîyan de neweşîyêde nîyanênê esta û hên aseno ke rewawer daru nêbena (şîfa nêvînenê). Yewî/yewe ke ûst ra teberê grûba ma de karê kerd, ey bi asanîye qebul nêkeme. Ganî ya bero lewê ma de kar bikero, yan zî ci rê neheqîye keme. Tayê reaksiyonanê ke vejîyayena *kovara Vateyî* ser o xo misna (nawit) na çime ra amênê û yenê. Zerra tayê hevalan razî nêbî ke karode enasarên teberê grûba înan de bêro kerdênê.

Qe şik tede çîno ke no reaksiyon, reaksiyonêde neheq o. Çike grûbê kurdan çitur ke lehçeya kirdaskî (kurmanckî) de neşrîyat kenê ya zî kovaran vezenê, ganî lehçeya kirmanckî de zî neşrîyat bikerê û kovaran vezê. Eke na merhele de îmkana nêvînenê karode enasarên bikerê, ganî paştî (poştî) bidê însananê ke nî karan kenê. Çi heyf ke ma de ûsul cîya yo: Çîyo ke bê ma ame kerdene, ganî ya ey bigîrîme binê kontrolê xo, ya zî ey se karêde xirab bivînîme. Tayê reaksiyonê negatîfî yê ke derheqê vejîyayena kovara Vateyî de amey îfadekerdene no tur bî.

Grûbçîyên helbet çîyêde rind nîya û zerar dana hereketê kurdan. Labelê ez bi xo wûnca zî reaksiyonê ke na çime ra yenê, derheqê tekîlîya lehçeyanê kurdkî de se talukeyêde zaf girs nêvînenê. Çike na nêweşîye, teyna derheqê tekîlîya lehçeyanê kurdan de nê, hama hama her warê jiyana kurdan de esta. O semed ra, fonksîyonê grûbçîyên çiqas ke no ware de sey faktorêde negatîfî bibo zî nêşîkîna na prosesî (süreç) tayîn bikero. Labelê wûnca zî ganî ser o bêro vinetene.

Sebebode bîn şovenîzma kirdaskî ya. Ez zanena, nika tayê wendoxê ma hêrs benê û vanê: “*Şovenîzma kirdaskî çik a? Kirdaskî bi xo ziwanode*

bindest o; şovenîzma kirdaskî bena?"

Çi heyf ke bena. Mana xo ya umûmî de şovenîzma her çî bena. Labelê mana xo ya xusûsî de yew cîns, yew etnîsîte, ya zî yew mîllet ke warê hîssîyat û fikirî de bîyayîşê xo verva ê bînan zaf agresîf û bêtolerans îfade kerd, ya zî bîyayîşê xo werterawederdayena ê bînan ra girê da, manaya aye şovenîzm a. Behsê ma de zî rewş nîya yo. Yew ke ust ra warê hîssîyat û fikirî de bîyayîşê kirdaskî verva kirmanckî de zaf agresîv û bêtolerans îfade kerd; yan zî bîyayîşê kirdaskî werterawedardeyena kirmanckî ra gire da, ma şîkîme vajîme ke o/a şovenîstîya kirdaskî keno.

Warê têkîlîya lehçeyanê kurdî de talukeyo tewr girs no yo. Çike no wertê kirmanckîqeseykerdoxan de reaksiyon vîrazeno û beno sebebê parçebîyayîşê şarê (xelkê) kurdî. Yanê hevalê ke bawer (înam) kenê ke vetîşê kovarêda tenya kirmanckî xizmetê dişmenî keno, va (wa) bizanê ke karê dişmenî esas bi na bawerîye beno asan. No semed ra ganî behsê şovenîzma lehçeya kirdaskî ser o tenê bêro vinetene. Şovenîzma kirdaskî çik a? Kot ra yena? Wayîrê bingehêde haqîqî ya, ya zî bêbingêh a? Xo zerrê kamîcî forman de dana teber?

Eke rastîye vajîme şovenîzma kirdaskî wayîrê bingehêde heqîqî nîya. Çike mabeynê kirdaskî û kirmanckî de tekîlîya serdestîye (egemen) û bindestîye çin a. Kirdaskî zî kirmanckî zî bindest ê û lehçeyê yew zîwanî yê. No semed ra însan nêşîkîno vazo ke mabênê her di lehçeyn de bingehêde şovenîzme esto. Çend ferqê muhîmî yê ke mabênê her di lehçeyan de este nî yê:

- Zaravaya kirdaskî, goreyê lehçeya kirmanckî hîna (daha) cayê hîrayî de yena qeseykerdene.
- Zaravaya kirdaskî goreyê lehçeya kirmanckî sey zîwanê bazarî hîna hîra yena xebitnayene.
- Tarîxê edebîyatê nuştayî ya lehçeya kirdaskî, goreyê lehçeya kirmanckî daha derg û dewlemend o; o semed ra zî lehçeya kirdaskî sey zîwanê edebîyat û nuştayî tenêna aver şîya.

Nê hîre wareyan de aversîyayena lehçeya kirdaskî bena sebebê îmajêde henênê ke, ti vana qey (belkî) lehçeya kirdaskî lehçeya serdest a û lehçeya kirmanckî zî lehçeya bindest a. Labelê eslê xo de wina (nîya)

nîyo. No tenya îmaj a. Çike semedo ke yew ziwan bibo ziwane serdest, ganî serdestîya ey bi zorê qanûne bero qebulkerdene. Ma vajî Swîs (Isvîçre) de almankî tenêna zaf yeno qeseykerdene; labelê kes nêvano ke almankî ziwano serdest o, û ê bînî zî -ma vajî frenskî ya zî îtalyankî-ziwane bindest ê. Çike înan mîyan de tekîliya zordariye çîna.

Mabênê lehçeya kirmanckî û lehçeya kirdaskî de zî tekîliya zordariye çîn a. Çike ne qenûnî estê ke serdestîya kirdaskî tayîn bikerê; û ne zî şarî mîyan de kirdaskîqeseykerdoxî zor danê kirmanckîqeseykerdoxan ke va lehçeya xo qesey mekere. Çiyode enawa çîn o. No semed ra însan nêşikîno qalê şarî mîyan de şovenîzma lehçeya kirdaskî bikero.

Labelê wûnca zî tayê roşnvîr û sîyasetgêrê kurdan nê îmajê lehçeya kirdaskî şaş fam kenê û dekenewê ro çala şovenîzma lehçeya kirdaskî.

Na şovenîzma nîyanen xo zerrê formanê cîya-cîyayan de dana teber. Ge-gane eşkere ya, însan bi rehatiye nas keno; ge-gane zî zaf lêl (bulanîk) a, însan zor nas keno.

Naca de yeme sebebê hîreyîne yê reaksiyona negatîfe ser. Çike sebebo hîreyîn, kê mîyan zî çewt famkerdena tekîliya lehçeyanê yew ziwani û virazîyayena ziwane millî ra giredayî yo. Tayê qeseyê ke no xusus de vajîne, şovenîzma kirdaskî ra yenê, tayê zî nêzanayene ra yan zî kêzmanayene ra yenê.

Tayê hevalî fikirîyênê ke yewbîyayîş û standardîzebîyayîşê ziwane kurdkî bi ûsulê klasîkî beno. Yanî ma werte lehçeyanê kurdkî ra yew lehçe xo rê bingêh game (ceme), çiyê ke a lehça de çîn ê labelê lehçeyanê bînan de estê zî uca ra gêne û nê bingehî ser o ziwane xo standardîze keme. Her çiqas ke tayê hevalê ke eslê xo de şovenîstîya kirdaskî kenê zî îtirazê xo wina (nîya) îfade kenê, qenaetê mi ra gore însan nêşikîno nê fikirî sey şovenîzma kirdaskî bimisno. Nî hevalî sey min û şima bawerîya xo vanê. Û ganî neheqên mekerîme ke zaf terefdarê bawerîya enasarêne hem kurdan mîyan de hem zî mîyanê mîletanê bînan de estê. O semed ra yo ke ma ganî nê fikirî sey şovenîzma kirdaskî mevînîme, xo mîyan de munaqeşe bikerîme.

Goreyê fikrê min semedê standardîzekerdena ziwane kurdkî, ûsulo klasîk o ke mî cor de qal kerd, nêvêreno. Şima ke kirdaskî, yan zî sorankî seweta ziwane standardî bingeh guret û lehçeyê bînî mîyanê aye de

vilêşna ro, nêbeno. No ûsul zerrê (mîyanê) şarî de cayê xo nêgêno, bileks o wext reaksiyonanê xiraban peyda keno. Çike na mesele teyna meseleya ziwani nîya, zaf faktorê bîni zî na mesele ser o tesîr kenê. Ez wazena hûmara kovara Vateyî ya ke yena de na mesele ser o tenêna vêşî (zaf) vinderî.

Reaksiyonê esasî yê ke derheqê kovara Vateyî de peyda bîbî, bi kilmîye nî yê. Goreyê fikrê mî, şovenîzma kirdaskî ra teber ê bîni reaksiyonê normal ê û mordem şikîno ebe munaqêşekerdene nî şaşîyan werte ra wedaro. Xora ke mordemî tendensê (eğilim) nî reaksiyonan ra nîyada, vînenno ke reaksiyonê negatîfî her ke şonê benê kê. Bi taybetî zî weşanê Med-TV ra pey mordem şikîno na tendense bi rehetî bîvîno. Med-TV nî aşmanê peyenan de weşanê xo yo kirmanckî tenêna kerd zêde û nê, tesîrêde pozîtîf kerd. Wûnca vejîyayena kovara Vateyî zî no ware de wayîrê rolêde pozîtîfî ya. Xo ra “zazaçî” zî na semed ra hêriş (hucûm) kenê ma ser.

Ez wina (hên) bawer ken ke na tendense her ke şî bena xurte û tekîliyê lehçeyanê kurdkî tenêna benê demokratîkî. Labelê wûnca zî ma ganî derheqê problemanê standardîzekerdena yew ziwani, problemanê tekîliyê lehçeyanê yew ziwani, no ware de tecrubeyanê kurdan ser o tenêna bigureme (bixebitîme) û meseleya xo bi hewayode ilmî munaqêşe bikerîme. No xusus de baro giran keweno paştîya (poşta) ziwannasanê ma ser.

Stockholm, 23. 06. 1988

WENDEN Û NUŞTENA KURDKI SER O

Memed DREWŞ

Wexto ke Mîqdad Mîdhet Bedirxanî rojnameyê kurdkî yo verîn Kurdîstan 1898 de veto, sernuşteyê ey de nuşto ke “Eke şarê kurdî ewro azad nêbîyo, welatê xo yo azad awan nêkerdo, sebebê ney bi ziwane xo nêwenden û nênuşten a.” Bedirxanî no fikrê xo verê se serre rojnameyê Kurdistanî de îfade kerdo û vato raya cahîlye ra reyayine (xelisîyayine), raya azadbîyayene û raya awankerdena welatê azadî wenden û

nuşten a. Bê na ray zewbî ray çînî ya.

Nê nuşteyê Mîqdad Mîdhet Bedirxanî ser ra tam se serre ravêrde û nika zî ma rojnamegerê kurdan seserrîya rojnamegerîya xo pîroz kemi. Labelê ez nêzana eke nika Mîqdad Mîdhet Bedirxan weş biyayê qandê rojnamegerîya kurdî se vatê. Beno ke M. M. Bedirxanî fina ê fikrê xo vatê. Çimkî halê rojnamegerîya kurdî ewro hendê verî xirab nêbo zî, hende rind nîyo. Her rojname û rojnamegerê kurdan bi zewbî alfabe û zewbî babet a nusenê. Rojnamegerê ma ne alfabe de û ne zî ziwane de yenê werê (pê kenê). Pêro yê vanê “Ê ma rast o, ganî (gerek) herkes sey ma binuso û xebata xo sey ma bidomno”.

Bêguman gama ke wina bo, wendoxî zî nêzanê senî bikirê û ê zî mecbur manenê ke goreyê şinasnayanê xo û îdeolojîya xo hereket bikirê. Yanî wendox sempatîzanê kamcîn çorşmeyê sîyasî bo alfabe û nuştene ê çorşmeyî qebul keno, alfabe û nuştene ê çorşmeyî rast vînenê. Labelê ca ca wina zî nîyo. Kes gama ke yew rojname yan zî kovare gêno xo dest, vînenê ke nuştexanê eynî rojnameyî yan zî kovare ra yew o

(rastnuştene û alfabe ser o) zewbî teba vano o bîn zewbî teba.

Ganî (gerek) seserrîya rojnamegerîya kurdî de halê rojnamegerîya kurdan wina nêbîyayê. Rojnamegerê kurdî, hem mesela alfabe de hem zî rastnuştene de, ganî çorşmeyê yew formê standardî de biyamayê pêser û goreyê ê formî xebata xo bidomnayê. Rojnamegerê ke hetanî nika mi pa qisey kerdo, pêro yê vatenê ke mi cor de îfade kerdê qebul kenê. Labelê qandê standardîzekerdenê fikranê xo ra tawîz nêdanê.

Rastîya rojnamegerîya ma wina bo, bêguman hetê zîwanî, nuştene û rojnamegerîye de raverşîyayine mumkun nîya. Qeçê ma yê sey qeçanê zewbî şaran tarîxê xo, kulturê xo, erf û edetanê xo, bi zîwanê xo nêwanenê û bi zîwanê xo nênusenê.

Kiştê bîn ra na seserre mîyan de, bê panc-şeş serranê peyinan, rojnamegerîya ma de domdarî nêbîya. Qe yew rojname yan zî kovare nêşayo vêşî pay ra vindiro. Rojname vejîyayo, mabên ra yew serre nêravêrda racenyayo (gîrîyayo, padîyayo). Gerek racenayine de gerek domdarnêbîyayine de herçiqaş ke rolê dewletanê serdestan esto zî, goreyê mi rolo zaf gird ê rojnamegeran û wendoxanê kurdan o. Rojnamegeran nêşayo goreyê waştêna wendoxan rojname yan zî kovare vejê. Wendoxan zî coka halo winayin vejîyayo werte.

Eke şarê ma muhîmîya wendene û nuştene bivîno û zîwanê xo rê wayîr vejîyo, bi zîwanê xo qisey bikiro û binuso, hem zîwanê ma vilêşîyayene ra xelisîyêno û hem zî sey nuştêna M. M. Bedirxanî raya azadbîyayin û awan kerdêna welatê azadî abena. Tarîxê ma, kulturê ma, erf û edetê ma nêbenê estanikî. Rasta zî eke kes bi yew zîwanî menuso o zîwan hera nêbeno, beno zîwanê estanikan. Eke ma yê nêwazem tarîxê ma, kulturê ma, erf û edetê ma estanikî bê, ma nînan bivînim û qandê herakerdena zîwanê xo ma dest ra çîçî yeno ey bikim. Raya nay zî sey nuştêna M. M. Bedirxanî zîwanê xo de nuştên û wendena.

Şar bê zîwan nêbeno, çimkî şar bi zîwan şinasîyêno. O çax zî ganî bi zîwanê ê şarî rojnameyî, kovarî û televîzyonî bibê û şar nînan rê wayîr vejîyo. Eke kovare ya yan zî rojname yo ey bigîro, biwano, bido wendene û ci rê nuşte birişo. Eke televîzyon o, temaşe bikiro, ci rê reklam bivîno û s.n. Labelê ma hete wina nîyo. Şar rojnameyan û kovaranê xo rê

wayîr nêvejîyêno, nêgêno û nêwaneno. Kes ke pers keno, vanê: “Embaz, ma yê kurdkî rind fahm nêkeme. Xeylê kovar û rojnameyê ma yê bînî estê, ma yê înan fahm kemi, coka înan wanemi. Verî welatê xo awan bikim, bado ziwanê xo ser o vindem û fikiriyem. Nika wextê nuştên û wendena kurdkî nîyo, wextê cengî yo. Ma wextê xo bi musayine, wendene û nuştêna ziwanê xo meravêrnimi.” Ê ke wina vanê bi giraniye xort û wendoxî yê. Kes ke nînan hetek nişeno ro û wazeno ziwan, kultur, tarîx, edet û rojnamegerîye ser o qisey bikiro, nêviradanê kes fikrê xo vajo. Kişta bîn ra kes ewnêno ê ke hendayê qisey kenê û nêviradanê kes teba vajo, qandê musayena ziwanê xerîbî bi peran şinê qursê ziwanê xerîbî. Peyra vejîyênê vanê “Nika wextê ziwamusayine nîyo, wextê cengî yo û ma wextê xo bi ziwanê xo musayine, bi ziwanê xo wenden û nuştene meravêrnimi.” Yew-yew fin (rey, gilange) ez bi xo nişena ro û na mesela ser o fikiriyêna û xo rê vana: “Fikiro wina şaş û seqet tirê (ecêba) zewbî şaran hete zî esto?” Nê, nê, ez o bawer nêkena ke fikiro wina şaş û seqet bê ma zewbî şarî hete bibo. Eke zewbî şaran hete fikiro wina şaş û seqet bibo û bibîyayê, ewro hendayê ziwani nêbîyê yan zî taynî biyê. Çimkî fikrê wina şaş û seqetî nêşenê ziwanê xo vilêşîyayine û asîmîlebîyayine ra bixelisnê. Eke ziwanê ma hetanî ewro vinî nêbîyo û hetanî ewro ameyo, sebebê ney, sey Mîqdad Mîdhet Bedirxanî, sey Celadet Bedirxanî çend roşnvîrî yê.

Labelê eke ma nê çend serranê peyinan ser o vindartîm, hetê rojnamegerîye û hetê ziwani ya xeylê raverşîyayinî vejîyênê meydan. Belkî rotene û wendene vêşî nêbo zî, bitaybetî hetê domdarî ra gama zaf muhîme çe (çeng) bîya. Eke vatene ca de bo, nê panc-şeş serranê peyinan de, ma hetê domdarî ra tarîxê xo de, yanî se serre mîyan de rekor şikito. Coka ez o wazena hebeyê (tikê, biney, teneyê) nê panc-şeş serranê peyinan ser o vindirî.

Seke yeno zaneyine wertevêjîyayena îradeyê sîyasî peyra tay merdimê ma yê ke Ewropa de mendê amey pêser û xeylê komeleyî akerdî. Nê komeleyan de xortê ma amey pêser, tarîxê xo û kulturê xo ser o xebitîyay û xo mabênê nê komeleyan a kulturê emperyalîzmî ra reyna. Hebeyê roşnvîranê ma zî qandê ke ziwanê ma asîmîlebîyayine ra bixelisnê û ziwanê ma hera bikirê enstîtuyî akerdî. Peyra zî ziwanê

ma de kovar û kitabî vetî û ê yê hewna zî vejenê. Ancî wertevejîyayina îradeyê sîyasî ser, serrê hezar û newsey û newayî bîy serrê serehewadayene û xoverrodayena kurdan. Nê serehewadayenan û xoverrodayenan wextê zaf kilmî mîyan de xeylê sazgehan a pîya sazgehê rojnamegerîyê zî ardî meydan û fina peyser nêşî. Verî çend rojnameyê kurdan bi zîwanê tirkî vejîyay û peyra zî bi zîwanê kurdkî rojnameyo heftane Welat 22yê sibate 1992 de vejîya. Heme nuştayê rojnameyê Welatî kurdkî bîy. Tede hem kurmanckî hem sorankî hem zî kirmanckî (dimilkî) nuştayî vejîyay labelê zafaneyê nuştayan kurmanckî bî. Welat Istanbul de vejîyayê. Bê çend hefteyan qe mabên nêda, 115 hûmarî vejîya. Peyra çend daweyî derheqê ey de abîy. Berpîrsîyarê nuştayanê Welatî hewt serrî ceza werde, qandê rojnameyî zî hîrê-çar mengî cezaya racenayine (padayene) amey dayene. Coka rojname racenîya.

Racenîyayena Welatî dim a na fin bi nameyê Welatê Me yew rojnameyo bîn vejîya. Labelê çî heyf ke Welatê Me nêşa hendê Welatî vejîyo. Badê 46 hûmaran o zî racenîya. Sebebê racenayina Welatê Me zî hema hema sey Welatî bi. Ney ra pey 20ê menga çileyî ya 1996 de rojnameyê Azadîya Welatî vejîya. Azadîya Welatî yo ewro tarîxê rojnamegerîya kurdan de ver bi rekorşikitene şino. Çimkî hetanî ewro 115 hûmarê Azadîya Welatî vejîyay. Yanî hendê rojnamey Welatî. Seke yeno zanayine yew rojnameyê kurdkî zî hetanî nika pêpey ra hendayê hûmarî nêvejîyayo. Eke dewleta tirkan hetanî di hefteyan Azadîya Welatî meraceno, no rojname do tarîxê rojnamegerîya kurdan de yew ripelê neweyî akiro. Azadîya Welatî zî sey Welat û Welatê Me bi giranî kurmanckî ya. Labelê kes ke Welat û Welatê Me bi Azadîya Welatî ya muqayese keno kes vînenno ke no înan ra akademîkêr o û goreyê înan tede nuştayê lehçyanê bînan -bi taybetî zî kirmanckî (dimilkî)- zaf vêşî yê. Ê verînan de yanî Welat û Welatê Me de hîrê-çar hûmaran de yew-di nuştayê kirmanckî ya vejîyayê ya nêvejîyayê labelê kes Azadîya Welatî de her hefte nuştayanê kirmanckî vînenno.

08. 04. 1998

NALINE**Alî Heyder SEVER**

Nale-nal a!
Kurdîstanî ra êna naliye
Dewleta Tirkî na ro xo ver xiravîye
Verê topan çarno ra Kurdîstan, êna girmîye
Guleyî vorenê ma ro zê silîye.

Anqara de çîna ma rê omedîye
Ayê ke nêvînenê na rastîye
Gereke se ma vezê ro selametîye.

Peşmergan û gerîllayan ra kile vejîye
Lîce qewil nêkena çayîye
Anqara, Tehran, Şam û Bexdadî
Reyna qesa xo ma ser o kerde juye.

Tehran de çîna ma rê omedîye
Ayê ke nêvînenê na rastîye
Gereke se ma vezê ro selametîye.

Nale-nal a, çênekî nalenê
Nale-nal a, lazekî nalenê
Nale-nal a, cênîkî nalenê
Nale-nal a pîl û qizî nalenê.

Bexdad de çîna ma rê omedîye
Ayê ke nêvînenê na rastîye
Gereke se ma vezê ro selametîye.

Alî Heyder vano "Ayê ke ma rê kenê pîlîye
Wertê kirmancî de vezenê xiravîye
Werte de nêverdo eserê birayîye
Namê naye, dismenî rê alîkarîye.

Şam de çîna ma rê omedîye
Ayê ke nêvînenê na rastîye
Gereke se ma vezê ro selametîye.

ÇEWLIGI RA ŞEŞ DÊRI

Arêkerdox : Seyidxan KURIJ

WIKE

Ax wikê wikê, lê wikê
Wike bîya vêvikê
Xeberê mi tu ra çina
Ez feqîrê, de wikê

Yenê welatî serdin o
Awkê derûn ti mewo
Dinya alem vînena
Ez heqî tu ra geno
Dinya alem vînena
Ez heqî tu ra geno

Ax wikê wikê, lê wikê
Wike bîya vêvikê
Xeberê mi tu ra çina
Ez feqîrê, de wikê

Rîyê Çewlîgi berz o
Hê tede dewê Azo
Derd û kul yini girûn o
Semêd warê Hesaro
Derd û kul yini girûn o
Semêd warê Hesaro

Ax wikê wikê, lê wikê
Wike bîya vêvikê
Xeberê mi tu ra çina
Ez feqîrê, de wikê

Ziktêyija min şîrin a
Dayê, derdê min girûn o
Koyê Çotlax kerd xalî
Dayê, warê bav û kalî
Koyê Çotlax kerd xalî
Dayê, warê bav û kalî

Ax wikê wikê, lê wikê
Wike bîya vêvikê
Xeberê mi tu ra çina
Ez feqîrê, de wikê

Esker kotû dew mîyûno
Şarî ma kerdû gêjo
Ezi vûna dengbêjo
Ez Laceko Çewlîgijo
Ezi vûna dengbêjo
Ez xwertiko Çewlîgijo

Dewê Tawsî qewaxî
Dayê, ti mekir ax û waxî
Ax wikê wikê, lê wikê
Wike bîya vêvikê
Xeberê mi tu ra çina
Ez feqîrê, de wikê*.

* Mi ina dêri kasetê Feteih Çewlîgijî ra giroti.

LÊRO LÊRO

Lêro lêro, lêro lêro
Daykê tu bimiroy, cahîlê mi
Ez warişta şîya Tolûno*
Xwi hesîyaya yew ho veng dûno
Vengê gawûn-dewicûno
Lêro lêro, lêro lêro
Daykê tu bimiroy, cahîlê mi
Mi va: “Kênê, de biûnî çî qûmiyawo.”
Vûnî: “Wesê, melay Tuyî** kişîyawo.”
Mi va: “Roştî çimûnî mi birîyawo
Dunya mi rî qeldîyawa
Lêro lêro, lêro lêro
Daykê tu bimiroy, cahîlê mi
Ez kûmî rî vacî, kûmî rî mevacî?
Çut û tekê xwi rî vacî
El û Meh û Mistê xwi rî vacî
Lêro lêro, lêro lêro
Daykê tu bimiroy, cahîlê mi.”

* *Tolûn*, hetê Çewlîgî di nameyê yew dew o.

** *Tuyî*, nameyê yew dewê Palî ya

ŞÛN O

Hewar şûn o şûn o şûn o, hewar şûn o şûn o şûn o
Hewar şûn o şûn o şûn o, dêrd cahîlûn çi girûn o

Sêr Çewlîgi mij-dumûn o, hewar şûn o şûn o şûn o
Bin Çewlîgi mij-dumûn o, dêrd cahîlûn çi girûn o

Bîya şîrp-şîrpê xinçîyerûno, hewar şûn o şûn o şûn o
Bîya kir-kirê dawûnçûno, dêrd cahîlûn çi girûn o

Cîhat kişto kerdi mîyûno, hewar şûn o şûn o şûn o
İdrîs kişto kerdi mîyûno, dêrd cahîlûn çi girûn o

Daykê Cîhat mi xwi ri vûna, hewar şûn o şûn o şûn o
Daykê İdrîs mi xwi ri vûna, dêrd cahîlûn çi girûn o

Himi vûna him bermena, hewar şûn o şûn o şûn o
Himi vûna him zîwena, dêrd cahîlûn çi girûno

Hewar şûn o şûn o şûn o, hewar şûn o, İdrîs şûn o
Hewar şûn o Cîhat şûn o, ma gênî qesas hevalûno

Hewar şûn o şûn o şûn o, hewar şûn o şûn o şûn o
Hewar şûn o şûn o şûn o, dêrd cahîlûn çi girûn o*.

* Ina dêri semedê Cîhat Elçî û İdrîs Ekîncî vacîyaya û yew dêra anonîm a. Cîhat Elçî û İdrîs Ekîncî di kesê welatperwerî bî ke 1980 ra ver Çewlîgi di bi destê faşîstan kişîyayê.

DEZAWO

Dezawo dezawo, lo lo dezawo
Dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo

Hela g' dezay mi radawo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
Mi paşt û pîzê xwi tadawo, dezê mi dezawo, Mehmudo dezawo
Hela g' dezay mi radawo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
Zerre û cîgêr mi tadîyawo, dezê mi dezawo, Mehmudo dezawo
Cemsê hukmat edilîyawo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
Mehmud semêd qaçax tepişîyawo, dezê mi dezawo, Mehmudo dezawo
Kerga sîyay* min û tu ri vengdawo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
Cîgêr dezay mi qerfîyawo, dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo

Dezawo dezawo, lo lo dezawo
Dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo

Dêst Mehmud day kelepçe ro, dezawo dezawo, lo lo dezawo
Gilê dezê mi qesnayo, dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo
Ruejê dezay mi ruejo sîya wo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
Tifîng Mehmud niteqawo, dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo
Tifîng cendirmûn teqawo, dezawo dezawo, lo lo dezawo
Mi zûna dezay mi kişîyawo, dezay mi dezawo, Mehmudo dezawo

Dezawo dezawo lo lo dezawo
Dezay mi dezawo Mehmudo dezawo**.

* *Kerga siyay*, folklorê kirmanckî (zazakî) di sembolê bêyomîye ya.

** Ina dêri, dewa Palî Xêlûn di yew cinîyek mêrdeyê xwi ser o vata. Nameyê mêrdeyê aye Mehmud o. Mehmud dezê cinîya xwi yo. Ey qaçaxçîye kerda, ini semed ra bi destê cendirman kişîyayo.

VILIKÉ VERÉ VARE

Mûnzûr ÇEM

Tavat ro Sêykalî Dedeyî birîyavî, hewn çiman nêkewtêne. To hen zanêne ke adir kewto leşe (lese), ser ra bi bin leşa xo vêsena. Qe bese nêkerdê ke hurendîya xo de vindone. Peroz û pesewe fetelîyêne çerexîyêne; ge-ge zerrê çêyî de, ge-ge kî dormê banî de amêne, şîyêne. Teyna lingê xo nê, fekê xo kî deqayê nêvînetêne. Sodir çiturî ke tîjî vejîyêne, ey xo sanêne lewê sêmûge ya kî çengê banî, hîrê rey kelê xo dês ro birnêne, hurdemîna destê xo kerdê ra, duya kerdêne. Venga tîjî dêne, venga Xizirî dêne, venga jîyar û dîyaran dêne, vatê:

-Ya Heqo wayîrê çar koseyanê dîna! Ya ewlîyayê Koyê Dêrsimî!. Endî bêrê comerdîye. Sivte hometa xo pêro rê, aye ra têpîya kî ma rê çêverêde xêr cisanêne. Hen bikerê ke qom û qebîle binê lingan de meşêro. No çî tofan o amo ma ser, ma ra dûrî nêkuno? No çik o şima (sima) raye da ci, cîsnê Mewranî amo kewto ra wertê feqîr û fiqarî, qir keno, kok ro ci ano. Endî bes o! Bêrê comerdîye û rozê ra aver virenîye ro kafirî bicêrê.

Waxto ke bi na tore minete kerdê, tima-tim hurdemîna çênê xo yê azevî, amêne ra çiman ver. Seke ê amêne ra vîrî kî zerrê xo pêser o vêsêne, vileşîyêne ro; ser o dîna biyêne teng û tarîye. Hêsrî kewtê çiman, giranê xo ardê pêser û vatê:

-Heqo! Tîya ke asmênê hotîne de nîştî ro, cor de qayîtê kaînatî kena, her çî vînena. Na hurdemîna vîlikanê verê vare de rind nîyade. Her di çîçegan kî hona hene ro xo dest nêno, mirod nêdîyo. Eke to ma xo çim ra vetîme, defter ra dayme warro kî, tawa bi nayîne meke. Suc û gunêda nayîne çîne ya. Nînan ra kafirî dest mede. Sivte namus, uca ra kî canweşîye ci de.

Waxt bi na hal vêrd ra, şew û rojî têpêy de dêmdîyayî. Rozê serê sodirî, hona ke tîjî nêşto (nêesto), xaftela esker vejîya. Çiturî ke vejîya kî pîl û qiz, şarê dewe tede hen hurêndîya xo de mend. Sayêke can tede

çîne bî, bîvî kemera huske. Sayêke hergû yew (zu) parçêde cemedî bî.

Çi esto ke hurdemîna çênê Sêykalî Dedeyî henênî nêbî. Inan, o ra ravêr mabênê xo de qesêy kerdîvî û qerarê xo davî ci ke se bîyêne bibîyêne, gereke era eskerê tirkî dest mekewtêne. Ucay ser o kî, sey (zê) linga tifangî hazirî bî. Çituri ke esker vejîya, nêvînetî vazda û banan ra kewtî dûrî. Çi esto ke hama a deqa de eskerî kî ferq kerd ke ha yê sonê. Seke dî, heto yew ra na ro dime, heto bîn ra kî veng vîst ra xo, vat:

-Şima kamî yê, hen kata sonê? Vindê, meremê!

Çiqas ke Eşlîye bi Nazlîye ra zonê dîne nêzanêne kî, texmîn kerdê ke wastena xo çike bîye. Ucay ser o gos pa nêkuya, nêvînetî. Eskeran nîyada ke çeneyî nêvîndenê; werte ra di tenan çok sana hard, gilê tifangan kerdî ra derg û reqîye vîste ra ci. Çituri ke tifangî girmay, zelemeleyêda girse kewte de, bî ve çike-çika çê Sêykalî Dedeyî û der û cîranan.

Hama qumandaro tirk, qe ters û çikayîşê înan rê eleqedar nêbî. Derd û kulê ey remayîşê di wayan bî. Hen hêrs bîvî, hen qarîyêne ke mordemî hen zanêne ke heranîye kewta ra ser. Emiro ke ey qumandaranê xo ra guretîvî, o emirî ra gore gereke Çê Sêykalî Dedeyî ra az nêmendê, koke ro ci bibirîyêne. Ucay ser o kî nêvînet, bi lerze new-des eskerî vîstî ra raye, huska-husk temêy kerdî, vat:

-Çi beno bibo, se kenê bikere gereke şima înan weş (wes) meverdêne. Ya înan bi xo, ya kî cendegan mi rê bîyarê. Şima ke naye mekerê, nono ke wenê, ez lew û pîrnîkanê şima ra an, bizanê.

Na vatena ey ra têpîya, Sêykalî Dedeyê kokimî yê ke dûrî ra dûrî nîyadêne, veng vîst ra xo, pers kerd vat:

-Nê ro, şima kêşî ci ra tawa fam kerd, o kafir hen se vano?

Cîranan ra Memedî vat:

-Eke mi şaş fam nêkerd, vano "Weş ya kî merde, ez înan wazen. Şima gereke pêbicêrê bîyarêne."

-Wêy, dêmeke hen vano!

-Ya pîro, hen vano.

-Sola wayîrê çar koseyanê dîna paşkul bi warê ey ro do, warê ey birizno. Ma o ça hen bi qaydî kewto?

-Ma se vajî pîro, ezo feqîr çi zanen ke to ra çi vajîne? Ha wo hen vano.

-Sêykalî Dedeyî aye de, na ra kî verê xo çarna ra jîyara Sarî Saltukqî, bi vengêde berz û recefîyaye venga ci da:

-Ya qîlawizê Sarî Saltukqî, min o xo eşto verê linganê to. Vengê xizmetkarê xo yê kokimî bihesne! Mi bojîyê her di vîlikanê xo do ra to dest. Ci rê wayîrênî bike, çênanê mi era kafirî dest mede!

Heto bîn ra kî Eşlîye bi Nazlîye ra ke bi o qêyde tenê şî, reyê vînetî; dormê xo de hîra-hîra nîyada, gos na ro veng û peznî ser; wast ke hala esker dime êno, nîno bizanêne. Zêde nêmendî, xaftela Nazlîye recefîye, bi vengêde barî vat:

-Wîyy, wayê nîyade, eskerê kafirî na wo ma dime ro.

Eşlîye şaş kewte ci û:

-Ku yo? vat.

Nazlîye destê xo hetê eskerî ser kerd ra derg, vat:

-Nîyade, tam hîza ma der o.

-Eke henî yo mevînde biremîme.

-Ti vana kamecî hetî ser şîme?

-Hetê serênî ser.

Na qesî ra dime nêvînetî, bî ra raştî şî. Heto yew ra çiqas ke dest ra amêne bi lerze şîyêne, heto bîn ra kî xo dardêne we ke sola era çimê eskerî ver mekuyênê. Eke hen bi o qêyde tayê ca şî, xaftela eskerê qîrra, çîyê vat û o ra têpîya kî veng kewt ra tifang. Qersunî ser o ginay ro gilê daran, kerd bi şîrçe-şîrçe, perr û pûrr ci ra pizikna, ard war.

Aye de Eşlîye vat:

-Ma dîme wayê.

-Ya, henên a.

-Vatena to çik a, se bikeme?

-Biremîme. Eke naca vînderîme ênê ma vînenê.

-Biremîme hama kata? Birr birrêde hen girs nîyo ke ma tede xo wedarîme, vîndî bîme. Zaf rehet ma vînenê.

-Oncîya kî naca mevîndîme, şîme. Çiqas ke destê ma ra ame, ma bese kerd, era dişmenî dest mekume.

Eşlîye sarê xo sana ra û vat:

-Ya wayê. Zovîna çare çîno, hen bikeme.

Na vatene ra têpiya, destê her di wayan reştî pê û sana bi raye, vazda. Eke tayê waxt hen şî, reyna vinetî, reyna wertê birrî de xo na ro û gos da.

Xise-xisa birrî bîye, naca-haca veng amêne, qesêy kerdêne. Eke ferq kerd ke esker boyna beno nêzdî (nêjdi) kî tersê xo bî zêde. Adir kewtîvî ci, leşê xo vêsêne. Araqêde henê kewtîvî ra ser ke, mordemî hen zanenê ke vîstê awe ci ra vetê.

Vinetene çare nêbîye; reyna kewtî ra raye, vazda hama bese nêkerd zêde şêrêne. O mabên de xaftela hevîkê ci ra cor, heto çep de, birrî vat:

-Xist.

Xisayêna birrî û xo hard eştena Nazlîye bîye yewe. Heto yew ra kî vat:

-Wayê, çevesayî xo weda, cîsnê Mewranî virênîya ma kî gureta.

Eşlîye pers kerd, vat:

-Ku yo?

Nazlîye ci rê hurêndî tarîf kerde.

Naye ser o vat:

- Hen aseno ke dohêmê şuye ro bîyê berzî, coka era çîmanê ma ver nêkewtê. Ma nika se bikeme?

-Eceva bese nêkeme verver ro ravêrîme, hetê corî ser şîme?

-Zor o. Ma vînenê.

-Heto bîn kî tîrr o. Eke xo dêmdîme ê hetî ser, bese nêkeme zêde dûrî kume.

-Vor ro ke şîme kî ma vînenê. To nêdîyo nîştê ro, hurdî hurdî dormê xo de nîyadanê.

-Oncîya kî, raste a wa ke raya xo ro şîme. Eke ma bese kerd verdîme ro ci, some xeleşîme; bese nêkerd kî halê ma yaman o, kume ra dest.

-Wîy bi mi ro bo wayê! Eradestkewtene çik a? Qalê çiyê henênî meke!

-Ya, rasta xo a wa. Her çî beno hama era dişmenî destkewtene nêbena.

Eşlîye vilê xo kerd çewt, çîmê xo bî pirrê hêsrân, pilê vat:

-Wazen to ra çiyê pers kêrî.

-Vaze wayê!

-Qeso ke ma qesêy kerdo, ey ser o yîme hen nîyo? Eke ma merdîme kî pîya, mendîme kî pîya.

-Temam wayê, qe şîkê to çîne bo.

Uştî ra kewtî ra raye, çiqas ke dest ra ame bêveng şî. Gamî hen yawaşek eştêne ke, qe pêzn ra ci nêkewtêne. Tenê şîyêne, tenê vinetêne. Tenê şîyêne, tenê vinetêne. Çiturî ke vinetêne kî çokî dêne ro, dormê xo de nîyadêne, hen dewam kerdêne.

Çi esto ke, eke se bî, çiturî bî, xaftela verê pîrnîkan de teyrê kerd qîşte-qîşte, vat “fîr” û ust ra, terkit şî.

Eke hen bî kî her di wayan nêzana ke ci rê se bî. Eskerê kerd bi hala-hula û hetê ci ser ame. Eşlîye bi Nazlîye ra bi tersêde tenêna girs reyna cêray ra yewbînî (zuvînî) ser, çimê xo sey biliskî restî pê hama fêkê xo wenêbî, çekû ci ra nêvejîya. Şaşîyêda henêne kewtîvî ci ke ne veng ci ra vejîyêne, ne kî zanêne ke se bikerê. Endî çîyê rindek eşkera û zelal bî; hetê corî ser şîyayêne nêbîyêne. A vêrdîvî ra. Naye ser o kî mecbur mendî xo çarna ra tîrrî ser. Reyê o werte de oncîya veng kewt ra tifangî, qersune na rey kî heto rast de kewte ra bîrrêde hurdî, vat “şîrp” û ginê hard ro, wele û sakîl vîstî ra têwête. Waxto ke veng birîya, çawîşê manga zirça, vat:

-Mekîşê, ez înan weş wazen. Ez gereke sivte virara înan kune, hona bikîşîne.

Her di wayan ke hen o qîrrayîşê dêy hesna, Nazlîye vat:

-Erê wayê, nêzon o zalim hen se vano?

-Se vano va vazoz. Çiturî bibo ma rê vatenêda rinde nêvano wayê.

Eşlîye bi Nazlîye ra wertê bîrrî de nahet-dohetî ser çîvî da, ginay warro, ustî ra, rew rew cêrayî ra, xo pêy de nîyada û boyna şî. Hama esker kî qe ci ra dûrî nêkewt, vengê xo nêbirîya. Tape-tapa postalanê lingan bîye. Ê bi eskerî ra eynî sey zarance û hêlîyê bî. Inan sey zarance vazdêne ke sola dûrî kuyê, ya kî cayêde rind bivînê xo tede wedarê, eskeran kî sey hêlîyan navî ro dime, wastê ke era xo dest fiyêne. Pênîye de xaftela bîrr qedîya û hurdemîna wayî tîrrî ser o vejîyay. Mordemî vatê ke di leyê sulile yê, uca pileşîyê yewbînî ro, biyê berzî. Mordemî hen zanêne ke di tabloyî yê, ya kî di heykelî yê, bi destê hunermendan uca ê zîndanî ser o amê virastene.

Saate saata vinetene nebîye. Eşliye cêrê ra waya xo ser, pers kerd:
-Ma na ra dot wayê?

Na persî ser o Nazliye derga-derg tirr de nîyada, penîye de kî di-hîrê hêsrê girsî liskan de gir bî amêy cêr, çenikê xo recefiya û vat:

-Na ra dot endî cayêde bîn çîn o wayê. Cayê ma na zîndan o.

Dustê na qesî de Eşliye çiyê nêvat. Têpîya yek de bêveng û bêherket mendîvî. Hona ke hurêndîya xo ra nêlewîyê, çeku fek ra nêvejîyo kî vengê eskerî zaf nêzdî ra ame. Seke o veng hen ame, hurdemîna pîya ceneqîyay we, nefes ro ci birîya. Liskê xo yê ke sey sayê vêsene, bî sey wela adirî. Araq ser o bî serdin, leşê xo bî sey cemedî. Sênê xo hen darîyêne we, nîştêne ro ke, mordemî hen zanêne ke di pufikî yê, gureyenê.

Eşliye bi telaşêde girs, keleberbî bîye û vat:

-Vatena to çik a, se bikeme wayê?

-Biremîme!

-Kamecî hetî ser?

-Ya hetê corî, ya kî cêrî ser. Ez îman nêken ke xo xelesneme hama oncîya kî bicerevnîme.

Hurdemîna wayan, naye ser o xo çarna ra heto binên, devacêr şî. Hama eskeran uca de kî raye ero ci birnê. Çênanê Sêykalî Dedeyî sey teyrêda dirvetine xo reyê nahetî ser, reyê dohetî ser eşt, peyser cêray ra, hama endî qe çiyê pere nêkerdêne. Ray û welaxî ero ci amevî guretene. Bêçare mendîvî. Eke hen bî kî, çiqas ke dest ra ame aver şî, tam tîrrî ser o vinetî. Destê xo têpîya pêrestayî bî.

Esker her ke şî bîyêne nezdî, tersê zerrê Eşliye û Nazliye boyna bîyêne girs; çimê xo wertê tîrr û eskerî de emêne-şiyêne. Reyê tîrr de nîyadêne, reyê eskerî de. Endî waxt bî. Gereke hama a deqa de qerarê xo ci dêne û xo teslîmê yewî bikerdêne. Ya esker, ya kî tîrr û çengel. Ya hêsîrên û rîsîyayêne, ya kî merdene!

Çimê Nazliye bîvî pîrrê hêsrân, hama nêberbê. Hurêndîya naye de cêrê ra waya xo ser, vat:

-Vatena to çik a?

Çenikê Eşliye hen hevîkê lewîya û vat:

-Xo era bêbextan dest mefîme wayê. Ê ma rê heqaret kenê, ma namûs

ra finê dûrî. Eke ma mekişê kî rîsîyayênêda henêne anê ma sare ke merdene ra xiravêr a. Ma namus ke ma dest ra şî, ma ke însanênî ra vejîyayme û ma bese nêkerd rîyê miletî de nîyadîme, heyat ma rê çî lazim o?

-Teyna ma nê wayê, teyna ma nê. Ma çênê Sêykalî Dedeyî me. Şerefê pîyê ma, her çî ra ravêr o, ma gereke naye xo vîr ra mekerîme. Pîyê ma, pîrê pîran o, wayîrê talivan o. Wayîrê nas û dostî yo. Nîyaz û qirvanê dêy hata roza ewroyêne dêyme kemî nêbîyo. Şarî hertim xatirê dêy zano, lew no dest ra, ci rê hurmet kerdo. Ma çiturî firset bidîme nê bêdîn û bêîmanan ke leke bîyarê namusê pî û kalikanê ma ser?

-Ya, henên a. Sozê ma pîya esto. Sozo ke ma do yewbînî, gunî êy pê bijêrîme.

-Temam, hen bikeme.

-Eke henî yo mevînde, sozê xo bîyarîme hurêndî.

Waxto ke nê qeseyî nîya vatî, ser û bin ra leşê xo recefîyêne. Reqereqa didananê xo bîye. Mordemî hen zanêne ke çelê zimistanî amo, pûk û pûkelayî ver ra mendê. Ya kî têwranîye nîştâ pira. Bêgûman sey herkesî înan kî merdene nêwastêne. Nêwastene ra dot, cira nefret kerdêne. Hurdemîna kî zaf wastê ke heyat de bîmanê; burê, bişimê, bihuyê, mêrde bikerê û bibê wayîrê domanan. Hama hamnanê serra 1938î her çî vurrnavî. Tofanê 38î de çîyo xiravîno ke mordemî bivatê nêbeno çîne bî. Merdene kî henî bîye. A, her roz, her deqa, her sanîya şêmûga şarê Dêrsimî de bîye, ci ra dûrî nêkewtêne.

Esker, endî zaf nezdî de bî. Mabênê înan de new-des gamî ya bî ya çîne bî. Eskero liskesuro çimzeng o ke virênî de bî, gilê tifangê xo çarnavî ra ser, hem bîyêne nezdî, hem kî huyêne. Her huyayîş de fekê xo yo çarix bîyêne ra, bîyêne girs, didanê xo yê zenginî vejîyêne tever. Pênîye de kî yek de çîmanê Eşlîye û Nazlîye de bî girs, bî qefçil, bî cinawirê. Bî dêvêde çimsûr, bî vergêde fekgonin, bî ejderhayêde hewtsare. Fekê xo hata pênîye kerdîvî ra, hama hama ke endî ê roqilotnêne.

Nazlîye aye de amê ra xo û vat:

-Ez hazir ûne wayê.

Eşlîye berbê, virare vîste waya xo ra, vat:

-Qey nîya bî wayê? Gereke nîya nêbîyêne. Pîyê ma honde nîyaz û

qirvanî dayî. Inan pere nêkerd, qey?

-Se vajîne waye, ez kî nêzanen.

-Çinay rê hama, sevev çik o?

-Qewil bikeke hard lerzo, banî rijîyê, ma bine de mendîme. Ya kî çix amo ma ser.

-Va hen bo wayê. Tawa nêbeno va hen bo.

-Ti hazir a?

-Ya, hazir ûne.

-Ez kî.

-Haydê!

-Haydê!

Aye de ebi lerze pêyser cêray ra, tenêna çip virare vîste yewbînî ra, çimê xo huska-husk nay pê ra, vat:

-Ya Xizir, ya wayîrê çê Sêykalî Dedêyî û xo tirr de eşt.

Waxto ke eskerî amêy tirrî ser, kes nêasêne. Tayê cayanê tirrî ra gonî bîye, cayê di cayê de kî wele xiz bîyêne. Tirrî, di gulê Dêrsimî, di vîlikê verê vare qilotnavî ro, kerdîvî vîndî.

Çawişî, heto yew ra nîyadêne, heto bîn ra kî boyna vatê:

-Ecayîb, ecayîb! Ecayîba girane! Hala reyê nîyadêne! Hala reyê nîyadêne ke di wehşîyan se kerd? Mi bawer nêkerd ke çiyode nîyanên beno. Wille qe nêame aqilê mi.

-Ê mi kî.

-Hekmeta Heqî!

-Ya, hekmeta Heqî!

Siro ke înan uca nîya qesêy kerdêne, hevalanê înan ra Heydero tirkmen tenêna ci ra dot wertê birrî de nîştîvî ro, dest berdîvî çarê xo, verê linganê xo de motê hardî bîvî, bêveng û bêvaz fikirîyêne. Gonî rî de nêmendîvî, bîvî sey wela adirî. Mordemî hen zanêne ke darêde husk o, uca hen vînete yo. Boyna başîyênê û xo bi xo vatê:

-Çiturî kî virare vîstîvî yewbînî ra, çiturî kî hurdemîna pîya xo eşt cêr! Di gencan verê çimanê mi de xo tirr de eşt, mi bese nêkerd çiyê bikerîne. Qe ke nê destê mi ra nêame vajî ke “Çênê, mekerê şima guna yê!” Wax, wax, wax! Wêyê, wêyê, wêyê! Hala bêrê min û na bêtere! Hala bêrê nîyadê ke na koyan ra çi bêterî vejîne.

Tenê ke bi o tore fikirîya, na ra kî yek de xo ser o nîyada. Çimê xoyê hêsrinî çarnayî ra asmen; derga-derg asmen ra fetelnayî, ardî-berdî û pêniye de îsyân kerd, vat:

-No çi xezev o Heqo? Ha! No çi kar o ti îzne dana beno? Se bîyo? Ti kotî menda? Qey vengê to nêvejîno? To kî xo şaş kerdo çik o?

Siro ke vengê Çawişî ame vat “Mevindê bêrê pêser, some!” endî halê xo qe bine ra hal nêbî. Mordemî hen zanêne ke cinan do piro, aqil sare ra vejîyo. Araq kewtîvî ra ser, her cayê xo recefîyêne. Verê çimanê xo bîvî tarî. O mabên de reyê di reyî destê xo şî tifang, zerrê xo de vîyarna ra ke sivte Çawişî, aye ra dime kî xo bikîşone. Çi esto ke zêde ranêvêrd, no fikir terk kerd. Pede-pede ame ra xo ser, bî bêveng, na ra kî vat:

-Hahûûû, hala na bomîya mi de nîyadêne! Ma merdena min û Çawişî ra çi vejîno? Ha ma merdîme, ha di vizikî werte ra darîyê we, ferqê xo çik o? Eke nêmirî, naca ra şêrîne, qe ke nê çîyo ke na koyan ra bîyo û mî dîyo, ey qesêy ken. Ez qesêy ken, çar mordemî kî hêşînê pê, misenê ke na welat de çi bîyo, çi nêbîyo.

Qerarê xo ke nîya da ci, nêvînet, ust ra xo ser, çimê xo kerdî zuyayî û terkit şî lewê hevalanê xo. Di-hîrê deqayan ra dime, endî raye ser o bî, pêyser şîyêne. Çi esto ke aqil û fikirê Heyderî hona kî Eşlîye û Nazlîye de bî. Her di wayî qe yew deqa ci ra dûrî nêkewtêne. Siro ke şî rest serê şuye, reya pêyêne pêyser cêra ra, xo pêy de nîyada û vat:

-Hondo ke ez weş bî, ez şima xo vîr ra nêken. No, şima rê sozê min o. Derd û kulê şima, ê zerrê min o.

Na çekuyî nîya vatî û xo dêmda dohêm, kewt dûrî şî.

Gawanê KURDISTANI

ZERRE DE WARZ

Zerrê de warz ti keyf biko
Xeber bid' Xarpêt û Suko (1)
Vaj pêşmergey nî Kurdîstanî
Omev kotî Kîlbon û Buko (2)

Zerrê de warz şû ver gero
Pelon xo wa no ti hinî perro
Vonî pêşmergey nî Kurdîstanî
Omev kotî Parsîyon û Werro

Zerrê ti şû na Sursîyo (3)
Şikir çimonî ma hinî dîyo
Pêşmergey nî Kurdîstanî
Omev kotî Xeylon û Tu yo

Zerrê ti şû na reştêko
Çek-silehon qomey xo ko
Vonî pêşmergey nî Kurdîstanî
Omev kotî Ekrag, Ardurêko

Zerrê raşt a hinî zur nîya
Xelasîy ha zaf nîzdî ya
Bûnî pêşmergey nî Kurdîstanî
Ha yî Sêraçur û Kow Sipî (4) ya
Haynî Hun û Kow Sipî ya

Zerrê de warz xem xeyal o
Tu ez visto ini halo

Toy donî ma r' bombonî napalmo
Toynîn welatê ma berd talo

Zerrê de warz ti hey bûnî
Şar bîyo wahaê kinc û nonî
Milletey kurd a feqîr
Hama çarîx, şalkihon î

Zerrê de warz sey to nîyo
Şarî asmênon a ca dîyo
Milletey ma kurdo bindest
Zuar daw erdîş û tuzbîyo

Zerrê to dest ez se kirî
Derdonî to ez kerdo pîrî
Welat kot destê nî gawirî
Reyna vîşnay na zevirî

Zerrê de warz ti hin vîyno
Welatê ma bîyo qeley guîno
Dismal, merhem bigî destê xo
Darbey wayê xo bikewîno

Zerrê de warz la hinî key o
Bonî qarrîyon dest kerd pêyo
Neqeşnenî deşt û koyo
Kerd a raharî xelasîyo

(1) *Suk*: Dewanê Palî di şar Palî ra vonû "*Suk*", yan zî "*Sukê Palî*".

(2) *Kîlbon*, *Buk*, *Parsîyon*, *Werr*, *Xeylon*, *Tu*, *Ekrag*, *Ardurêk*, *Sêraçur û Hun* dewê Palî yê.

(3) *Sursî*, yew mintîqa ya.

(4) *Kow Sipî*, hetê Palî di yew ko yo, bi tirkî tira vonî Akdağ.

TI HA YI MA VIR DI

Ti b' xo zonî ey Kurdîstan
 Ti xeyal ma yî şew û ruej
 Ti xeyalonî xo med' mawo
 Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

Ti şû in bazar, meydono
 Ma kişeyenî û erziyenî zîndûno
 Hesirî çimonê may şehîdono
 Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

Deştî duzî dueşekî ma yî
 Nîy kuey berzî balişney ma yî
 Asmên û hor lehêfî ma yî
 Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

Weqît omo kotû hel û gomo
 Hon çimonî ma rî bîyo heromo
 Bêkesey may sêkurrono
 Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

Heps û zîndan wendê ma wo
 Işkence cey veyvîy ma wo
 Guînê ma bîya dere û lawo
 Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

Werd verey ma pelî daro
 Leşê ma bî werdî teyr û maro
 Ar û namûs pîyer kot ma ro
 Ti ha yî ma vîr di şew û ruej

ZERREY MI BERD

Sey mîrçikey Hesarik a (1)
 Sey zarecey Girdbelik a
 Bi lew sur ya xizalik a
 Zerrey mi berd zerrrey mi

Kî vonî aşma yewşewî ya
 Sey peskovîya na Qibêsî ya (2)
 Çimonî mi ver ra vîn bîya
 Zerrey mi berd zerrey mi

Kuezvilikey nî sirt Sun a
 Nergîzey Dueşey Pisaron a
 Torî hewey sibey boy dona
 Zerrey mi berd zerrey mi

Heşvillikey Heşderî ya
 Bakley zimonî Gilbarî ya
 Kî vonî owkey verî Vasû ya
 Zerrey mi berd zerrey mi

Bilbilî Gemey Muradon a
 Sey ribêsey nî kaşon a
 Owkey nî birrî Dilavon a
 Zerrey mi berd zerrey mi

Kî vonî vorey Vorderî ya
 Rindey Wehîy Guevderî ya
 Beley sarey mi seywî ya
 Zerrey mi berd zerrey mi berd

(1) *Hesarik, Girdbelik, Sun, Dueşey Pisaron, Heşdere, Gilbarî, Vasû, Muradon, Dilavon û Vordere* dor-marê dewa Werr di û a mintiqa di nameyê cayan o.

(2) *Qibêsî*, beynateyê Palî û Çewlîgî di serî yew qilî berzî ya yew zîyareto name-dar o. Tira vonî "*Sultan Qibêsî*". Hîkayeya inî cay şîna resena wextê Hezretî Elî.

ZON

Firat ÇELKER

Ebi zonê (ziwanê) ma na nivise nivisa min a yewîn a û ez derheqê zonî de uzman niyane. Çi zerrê mi de vêreno ra, ez ê nivisnena. Naye rê zî (kî, jî) beno ke şaşîtîyê mi zaf bê. Wa wendoxî xeletîyanê mi ef bikerê.

Destcikerdena neweye tim zor a labelê ez wazena ke tayê (tikê, biney) zonî ser ra binivisnê. Zon çik o, çi taw amo re meydan?

Seke êno zaneyene, koka zonî her tim ebe (bi) însanan û însantîye dest kerdo ci. İnsan ke ame re ruyê dinya, verinde çê (keyeyê) xo de, ma û pîyê xo ra senê zon musa (bander bi) ebe ê zonî xo îfade keno. Zono ke insan muso, zerrê insanî de sey (zê) jû domanêde qijkekî (hurdîkek) yo. Ebi ê zonî der û dormê xo nas keno. Ebi zonê xo mane dano çîyanê ke der û dormê dê de ca gênê (cênê). İnsan ke bî pîl, domanê zerrê dê zî (yanê zonê dê zî) beno pîl.

Ma bi xo niya normal nêbî pîl. Qeyî? Ma hetanî hewt serrî, hetanî ke tenê bîme pîl, ma ebi domanê zerrê xo bîme pîl. Daye ra dime şîme mekteb. Mekteb de tirkî musayme. Ma tirkî wend, tirkî nivisna. Zonê mawo verên zerrê ma de qij mend, nêbî pîl. O hona (hima) hewt serrî yo. Tirkî ma rê bî domanêde bîn, bî pîl. Ma xo ebi tirkî îfade kerd. Zaman ame ke ma çê xo de teyna tirkî qesê kerd. Pey der pey zafîne zono verên, yanê zonê ma û pîyê xo xo vîr ra kerd. Xêlê şarê ma zonê xo ra, xo ra şermayayî. Domanê xoyo verên, dayê ra dime nêbî girs (gird, xişn). Normal o ke ma tirkî rehet wanenîme. Qeyî? Ma zonê xo ebi wendiş nêzanenîme.

Zanenîme ke ganî (gere) nîya meşoro. Pîyayê (kesê) ke nê zonî qesê kenê, no vazifeyêde înan (dîn) o. Şaro bîn nêno zonê ma qesê nêkeno.

Zêde derg mekeme, zeman ame şarê ma zî vecîya tever. Xêlê şarê ma zî ame Ewropa. Eke amê kamcî dewlete, zonê a dewlete musayî.

Nika zerrê ma de hîrê, ê tayîne de zî çar-panc domanê zerrî estê. Zonê ma, tirkî, almankî û ê. b. yê.

Bêguman şima zî heşno (eşnawito), şarê ma ra tayê (tanî) ke telefon de ebi zonê ma yewbînan de qesê kenê, peynîye de vanê “de haydî îyî gunler” yan zî vanê “Tschüss” (çus).

Ma vacîme çî zî, ma nêşîkînîme nê çîyan hênî rehet hal bikerîme. Naca Ewropa de ma teyna nîmê. Ma û şarê bînî pîyar îme (pîya yîme). Biwazîme mewazîme ma zonanê bînan ra zî kelîman gênîme (cênîme).

Tarîx de numûneyê naye zafê. Şaran ke yewbînan de cîranîye kerde, vacîme mevacîme yewbînan ra kelîmeyan gênê. Xêlê kelîmeyê dîne manenê rê yewbînan. Şarê ke yewbînan ra durî yê, kelîmeyê dînan zî yewbînan ra durî yê.

Zonî dişmenê yewbînan niyê. İnsanî dest ra ke bêro, zonanê bînan zî bimuso. Labelê tayê waştênê xo zî zonê xo rê bo. Her kes kilama zonê xo vano, ebi zonê xo tarîxî rê keno mal. Zonê zafî zerardar niyê, dewlemendî ya. Zonî sey (zê) baxçeyê gulan ê. Gulî se ke renge-rengê û niya rind asenê, her gule cîya-cîya boye dana. Zonî zî henênê. Zonan bêwayîr meverdê. Zonê bêwayîrî zê palaxe yê. Şima zî zanênê ke amnanî paleyî ke merge çînenê, palaxe weşê dînan ra nêşona. Vaşo ke binê kemeran de mend, beno çeqer. Çimke tîjî nêvînenê. Kemere ser ra berz kerîme ke va (wa) tayê tîjî bivîno. Ma zî ganî seba zonê xo nê çî bikerîme.

BEYI SE BENA? III

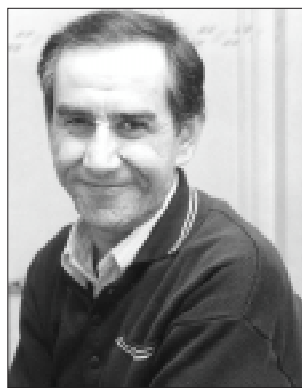
Hinî fekafekê mexrebî bi, lekmeta Bengînî ser ra çend se'etî viyartbî; Gelo, Mela Mehmud, Şerevdîn û çend dewijê bînî berê Geloyî ver di tuncî ra ronîştîbî. Mela Mehmud hema zî binê tesîrê lekmeta Bengînî di bi. Melay înan rê behs kerd ki Bengînî bîla sebeb dayo cendirmî ro û cendirmeyî zî ageyrayî şîyî qeza. Va:

-Willay lacek camêrd vejiya, mi vatinî nika do ma pêruni têra pêşî berî qulix. Lacekî him vengê xo nêkerd him zî va "Ez gerre nêkeno". La ez zî binê hewla ey di nê menda, ez werîştî hima vajê nê barî xiyarî derê kerdî yew tewre, day ey.

Geloyî sereyê xo derênabi û ebi her di engîştanê xo orteyê pîrnika xo tepîştîbî; Şerevdînî ra ewniya, va:

-Mela, to va nê cendirmeyî şînî Binêkoy, la dewijî vanî ki ageyray şî qeza. Eki wina bibo, nika kura bibo serey boliga cendirman Sayêreki di vejîno. Bengîn zî veng ra nêdano cendirmî ro Mela!

Qisaya Geloy hima nêqediyaybî, şeq û teqa nalanê estoran amey, Şerevdînî va "Cendirmey, cendirmey!" Pêro têdi werîştî pay esparan ra ewniyay; estorê Başçawişî vernî di, hewt cendirmeyî zî ey dim a bî. Hinî ki nîzdî bî, Mela Mehmud û dewijê bînî vazday înan ver a, Başçawişî estorê xo rast ramit verê berê Huseyn Axay. Huseyn Axa zî înan ver a ame, Başçawişî hima peye nêbibî Huseyn ey resa. şalwar û yelegê xo pira girewtbî, la lezi kerdîbî gocagê xo ta nêvistbî, sereyê şilabendê ey ê surî zî teber a mendîbî; kilawî ebi zanayîş xo ser nênaybî, şewqaya xo

J. Ihsan ESPAR

ya qedifeyini zî semedo ki lezi kerdibî xo vîr a kerdbî. Kesî Sayêreki di caran Huseyn wina serqot nêdîbi. Ortey katika ey rut û repal bi; semedo ki kilawi ser o bî, cawo rut sipî mendbi û riyê ci tînci ver a sîyaw sot bibi. Gama ki ame destê Başçawişî xo biney derêna, la lew pa nêday, xora Başçawiş Wisifî zî destê xo pey di ant, ebi derîyayîşê ey zî va “estaxfirullah!” Destê ey ê rastî ser o çend deqê keweyî estbîy. Nê deqî inasarênî Huseynî dest û rîyê qereçîyan ra dîybî. Ê ebi yew hewayo dostane pê persay. Demeyo ki amey berê gewa Huseyn Axayî ver, Wisif Başçawiş vindert, dor-marê xo ra ewniya; dewijan estorê cendirman binê tuyeri di bestîbî, cendirmeyî wina pawibê emrê ey bî. Mela Mehmudî ça ra dîybî çend pantîlî vaşî zî kerdîbî estoran ver. Başçawiş Wisifî va:

-Huseyn Axa, ez hergû raya ki tiya ra vêrena, ez vana na dewi çend weş a, werrekîna ez herunda nê dewijan di bibînî. Na dewa awî û ebi dar û ber cayna çîna! Ez bi xo zî dewij a, key bawkê mi hima zî dewi di yo. Ez yew rojê dewi nêdana yew serra şaristanî.

Nê qiseyê Başçawiş Wisifî zaf weş bi Huseyn Axayî şî. Pîzzedê xo di va “Ma qedrê Sayêreki nêzanî!” û tikê peşmiriya va:

-Estaxfirullah Başefendî (Huseynî heme başçawişan ra wina vatinî), heyfê mêrdimê sey to nîyo ki heyatê xo nê kerran û leman mîyan di viyarno!

Hesen Axa zî înan ser resa, ey zî silam da û şî destê Başefendî, Huseynî o da naskerdene. Başefendî ebi yew hewayo manîdar serey xo tê şana. Ê ray mendî şî; Başefendî vernî di, Huseyn û Hesen zî ey dim a. Gama ki zerreyê gewi ra viyartî, Huseynî tikê lezi kerdi, Başefendî ra vîyart ey rê berê keyî akerd. Nardîwanan ro ser kewtî, heyati di Başefendî destê xo dêsê seqilnayî sawit û Huseynî ra persa, va:

-Tiya şîma se kerdo ki wina saye bîyo û beriqiyêno?

Huseyn pawibê persêkê inasarênî nêbi, biney awiqiya, dim a va:

-Başefendî, nîzdî ma yew kendal esto herra ci sur a. Ma heme dêsanê xo hetanî qama mêrdimî ebi na herri tira danî, hinî gama ki biney wişk benî, ma “cûy” (nameyê “cûy” tirkî nêzanaynî, kirmanckî va) biney aw mîyan di vilêşnenî û cenî çend rojî ebi hêlekan yanî sîyanê pehtikinanê sayeyan ki ma roy vera anî, dêsan seqilnenî. Tira pey wina saye beno û

beriqiyêno. Ebi inhewa him herra sipî ya ki ma dêsan pey sipî kenî kesî nêswawiyêna him zî dêş leza-lez lêmin nêbeno. Helbet zerreyê keyî zî tikêna weş beno.

Başçawişî, Huseyn ebi dîqqet goşdarit, gama ki qiseyê Huseynî qediyay, va:

-Huseyn Axa, to ra aseno, eki mêrdim biwazo şîno çî gureyan biko!
Keyfê Huseynî na nermey û fekweşeya Başçawişî rê ame.

Başçawiş sedirî ser o ronîştbi, ge-ge paca ra temaşeyê teberî kerdinî la terraqi zî weş kerdibî. Odey Huseyn Axay debibi. Panc cendirmeyî înan reyra ameybî zerre, di hebî teber ra newbeti di bîy. Ebi roşneya lambaya luksî zerreyê odeyî ehende roşn bibi ki kesî vatinî qey roj-teştare yo. Xalîyo sur o ki Huseyn Axay qaydê Başçawişî rê ravistbi, ode hina roşn kerdbi. Labelê buya daruyê guzizî xalî ra virsikaynî. Çimê dewijan hemînî Başçawişî ser o bî, cilanê ey ra, hina zaf zî rutbedê ey ra ewniyaynî. Dewijan, şewqaya ey a ki aşm û estare vernî ra dusnayebî û sey zernî çirisiyaynî, yewbînan nawitinî. Terraqi ehende weş biybî ki hinî kesî vîrî nêameynî ki nê fekafekê mexrebî di nê cendirmeyî çî geyrenî. Başçawişî rayêk-di va “ma ganî şêrî”, Huseynî qali ey fek di birnay û va “Hetanî ki şima şamî nêwerî, ma nêverdanî şima tê bigeyrî!” Huseynî derg û dila meselaya Serdarî ey rê vati, çiyê ki xo vîr a kerdî zî Hesênî sere kerdî. Başçawişî înan rê behs kerd ki yunan çend zalim û dişmenê tirkan, yanî bisilmanan o. Huseynî keljeyê xo yo tewr qelew sere birnabi, çend cenîyan şamî hazir kerdinî. Buya goştî heme keyî ser kewtibî.

Gelo zî cematî di bi. Sereyê xo tikê derênabi, rayna orteyê pirnika xo ya dergi ebi her di engîştanê xo tepîştbi, binê çiman ra başçawişî ra ewniyaynî. Yew-di ray o û Başçawiş yewbînan ra ewniyay, Geloyî çimê xo nêkutî; Başçawiş seki ewniyayişê Geloy ra xû biko, ebi engîšta xo Gelo Huseynî nawit û persa veynî o zî dewijê înan o yan nê. Huseynî ebi kilmey meselaya Geloyî vati labelê nêva ki şewan yaban ra geyreno; nêwaştbi Geloyî şermezar biko.

Hemînî pîya şamî werdi, Huseyn Axay qehweyê qizbanan da viraştîş; qehweyê xo ki zî şimit, Başçawişî gelekî wesfê şamî day û dim a va:

-Çend baş o ki nê cayan ra mêrdimê sey to wayirê ‘esl û feslî hema

estî. Ez zaf şad biya ki mi Huseyn Axa nas kerd. Ez do rojîna xususî bêra biba mêmanê Huseyn Axay la ewro hedîseyêdo wurdêk na dewi di qewimîyabi. Na mesela ra xebera şima esta gelo?

Mela Mehmudî va:

-Başefendî willay...

Huseynî qisaya ey ebi fesali birnay, va:

-Verê verkan ez ganî vaja ki cay cenabê to sere û çimanê ma ser o esto. Meselaya ki şima behs kenî, çîyêdo zaf wurdêk bi. Koley to bo, lacê Dat Hesenî û nê Esker axay (destê xo ver bi cendirmeyê sîyatalî derg kerd) biney yarî-marî kerdîbî, yewbînan nuskî dabi.

Cendirmî va “kumandanê mi“, Başçawişî nêverda zaf derg biko, va:

-Ez zî texmîn kena ki zaf çîyêdo muhîm nîyo, la cendirmeyê mi gerre kerdo (cemat di çimê herkesî tadiyah cendirmî ser, seki vajî “teres, goya to va ez gerre nêkeno“), ez ganî lacekî veyna tede qisey bika, beno ki ma ey xo di berî, îfadey ey bigîrî.

Başçawişî ki wina va, cematî hemînî têfek ra çîyê va, fahm nêbi ki se vanî; Başçawişî ebi berzkerdişê vengê xo mirûzê xo tikê tirş kerd, va:

-Huseyn Axa, ti mêrdimêko zanaye yî, ti zanî ki wexto ki gerre bibo ganî ez tehqîqat bika. Biewnî mi xo vîr a kerd, gama ki ez ameya mi kerwayê şima Bîlal Efendî dî, ey zî zaf silamî kerdinî. Mi ra va “Kerwa Hesenî ra vaji, wa aw lacî bierşawo, ez ey rê yew îstida nusena wa na mesela biqediya!“

Nê qiseyan ra pey Geloyî fahm kerd ki Başçawiş Huseynî cor di gêno.

Huseyn Axay va:

-Başefendî, ma nêzanî nika Bengîn kotî yo, beno ki hetî ra şîyo. (Hesenî zî ebi têtşanayîşê sereyê xo, Huseyn tesdîq kerd.) Ez meştî yan zî bêro ey gêna ana qulix, çi îcab biko şima kenî.

-Huseyn Axa, to eskerey kerda, ti zanî ki qanun çî yo, ez mêrdimo emirqulî ya! Ez zana qala ki ti vajî xîlafî te de çîna. Ez vana Huseyn Axa, eki ti bipersî ti şênî mi rê aw xortî nika peyda bikî. Ez mêmanê to ya, hewayo ki mi ra vajiyaya Huseyn Axa qedrê mêmananê xo zano. Mi nika nanê to werd, ez zî mêrdim a, ti vanî qey ez na mêmanperwereya to xo vîr a kena?

Nê qiseyanê Başefendî Huseyn mest kerd, Huseynî hinî derg nêkerd,

va:

-Şerevdîn, lezi şo veynî ti Bengînî nêveynenî, eki to dî wa nêvindo bêro tiya!

Şerevdîn şî. Geloyî pîzzeyê xo di va “Mêrdimê sey to û Hesênî pîlê ma bî, halê ma zî wina beno“. Şiyayîşê Şerevdînî ra pey kesî vatinî qey cemat kerr û lal bîyo. Veng û hes biriyabi. Bêvengeya cematî Başçawiş tersna, xo hetî va “Nêbo nê dewijî dest hewa nî!“ Başçawişî cendirmeyê sîyataleyî ra teber ê bînî erşawitî teber, ê şî nor û dora banî di tertîbat girewt. Cendirmeyî ki şî, Huseynî şik kerd. Hêz da xo ki yewnayî bierşawo vajo “Wa Bengî nêro!“ A gamî Bengîn berê odî ra dekewt zerre, rast şî heta Başçawişî ra; Başçawişî xo rast kerd, destê xo hêdî şeşderbî ser na. Bengîn şî destê ey, lewi paday, berd çaredê xo zî û pey-peykî çend gamî şî, Başçawişî veng cendirmeyê sîyataleyî da, va:

-No bi lacê mi? Se kerd? Vaji ma veynî!

-Kumadanê mi, no bi xo bi! Ma binê hinarêri di ronîşte bî, nê nengê zaf pîsî Cemal Gurselî û Ataturkî çinay!

-Çi rê?

-Vatinî “Şîma biray mi berdo away dawo!“ Mi zî waşt ki ez ey tepîşa biyara qulix, şeşderb xo ver ra ant û fişeki eştî fek; ez biya tifingê xo ro, no erdîşino ki wica ronîşte yo (Mela Mehmud nawit), ez tepîştî ey zî ez sîleyî kerda, ez eştî ard, pay-paşkîlî mi ser ra geyra. Çend kesanê bînan zî embazê mi tepîştî. Hêş mi sere ra şîbi, mi ê bînî nêdî.

Mela Mehmud cayê xo ra çeng bi, va:

-Başefendî, willay zurî keno! Bengînî yew lekmatî tena day piro, ma pêrû tira cigirîyay.

Başçawişî va:

-Vind., vind, vind! To nêda piro, nê?

-Ney, willay ney, bîlley ney, tillay ney! Ez senê dano hukmatî ro! Qey hukmatê pirodayîşî yo?

Başçawişî werîşt pay her di destê xo kerdî palasqaya xo ver û va:

-Huseyn, Huseyn, şîma cendirman kewenî, nengan Ataturkî çinenî û Hûmay zano eki şîma dest ra bêro şîma na dewletî zî rijnenî! Cezaya nê sucî kendir o, kendir! (Huseynî pîzzeyê xo di va “Verînanê ma veng ra nêvato ‘Hukmat her bo zî bide mewenîşî’ “) Eki ez yewdo pîzeveşn

nêbinî, eki pîzzeyê mi şima nêşaynî ez ka ca di Alaya Seyyari bîyara tiya, dewa şima tena nê, nê dewan hemînî xirabe bika û şima pêruni lorî bida, lorî! De de'ey bikê ki ez a, ez tena Bengînî û nê erdîşinî bena.

Huseynî xo eşt dest û linganê ey va:

-Başefendî willay sucê Mela Mehmud çîn o!

Başçawişî va:

-Sucê erdîşinî hemînî ra giranêr o! Şima danî eskerî ro hê, him zî dewrê ihtîlalî di! De şima koyî yî, şima çî zanî ihtîlal çî yo. Şerq di ma heme şêx, mela û giregirê şima tepîştî eştî pey berê hepsî. Ewro roj meb'usî, reîsêcumhur û serekwezîr hepis di yî û şima danî cendirman ro! Na camêrdey şima rê nêmanena! Ez do pîrnikanê şima ra biyara!

* * *

Meselaya lekmeta Bengînî heme cayan ra vila bîbî. Herkesî qalê canmêrdeya Bengînî kerdinî. La dewanê bînan di vajiyaynî ki Bengînî, cendirme ebi çîwa kutbi, têviraştîbi, tîfing û rext ci zî ci ra girewtîbî. Çend rojan ra pey sayêrekijî pey hesiyay ki şar vano "Lacê Hesenê Selîman cendirme ebi şeşderbî birîndar kerdo". Hetta tanînî vatinî "Sayêreki di yew lacekî yew cendirme kîştî". Venganê Bengînî hetanî Qerebegan, hetanî Darahênî şîbi. Şarê dewanê bînan demeyo ki Sayêreki ra bivîyartinî, semedê na mesela ra îllehîm binê tuyeranê Eynîyê Derdî di, vindertinî û meseleya cendirmî persaynî. Zerra sayêrikijan hinî senê biwaştinî, wina vatinî. Tanînî vatinî "kuto", tanînî vatinî "kardî kerdo", tanînî zî vatinî "cendirme Sayêreki di nê, la aw kutîşî ra pey qeza di merdo".

Bengîn bibi qareman, Huseyn zî quça ne'letî. Huseynî, Bengîn ebi destê xo teslîmê hukmatî kerdbi, him zî dewrê ihtîlalî di. Huseyn kewtbi fekê dewijan. Dewijî werîştinî-ronîştinî qalê inasarênî vatinî: Dat Huseynî ebi destê xo kendir dekerd qirika Bengînî. Eki nêxeneqni zî pey berê hepsî di helisnenî. Hûmay zano nika çî gurey ardî sere. Başçawişî ebi rîppikerey û le'bikerey Dat Huseyn ca di xapêna û Bengîn girewt û berd. De sucê Dat Huseyn tena nîyo, Dat Hesen zî ey hetî ronîşte bi. Wa dîna vaja, Başçawişî zanaynî ki Huseyn yewdo saxek o, cûka amebi keydê ey. Nêki ka şêro keydê Hesenî, de Bengîn lacê Hesenî bi!

Rojo ki dewijî ebi qalanê Kerwa Bîlalî hesiyay, Sayêreki di, ca Huseynî rê hîna teng bi. Bîlalî Hesenî ra vatbi “Kerwa, Kerwa, şima qey wina kerd? Nê teresê Başçawişî se kerd ki şima hemînî bide bawer kerd û kerway mi (Bîlalî Bengîn xo keşi nabi) ebi destanê xo eşt adirî mîyan! Qey şima nêşaynî çend aşmî ey teber ra weye bikî? Gore bê hukmatî, gureyo ki kerwayê mi kerdo sucêdo tewr giran o. Mela Mehmud bi xo vano ki ‘Bengînî mi heti dayo cendirmî ro!’ Cendirmî ro dayîş, rasterast hukmatî ver ro ameyîş o! Zanî ma heti Herbê Şêxî ra pey kesî nêdayo cendirmî ro!”

Helbet dewijan ebi qalan û qirfanê xo Huseyn tena nê Hesenî zî risêney kerdbi. Xora dewijî înan ra weş nêbî, nika kabeyê înan şek amebi. Ebi pîleya înan yarî kerdinî. Vatinî “Başçawiş ame, kelijeyê xo werd û di qiseyê weşî axanê ma rê kerdî, Bengîn girewt berd.”

* * *

Lekmata Bengînî ser ra di mengî vîyartibî. Daran pelê xo rişnaybî, rut û repal mendbî. Rengê tib’etî vurîyabi. Zerd, hinî bibi rengo sereke. Destê sibhayî vayê koyan ê serdinî, dest û rîyê merdimê cemidnaynî. Adir mehseran ser o bibi weş. Bostanan di lemê tarr û turrî zerd û sîyayî bîbî, yew bi yew hêdî hêdî helisiyaynî. Qorrînî bostanî xeritnaybî.

Geloyî kar û gureyê Mela Mehmudî kerdinî. Bê ki kesî biperso, aw rojo ki Mela tepşiyabi, dosere ra werîştbi, şibi key Hesîba, vatbi:

-Hetanî ki Mela hepis di bo heme kar û gureyê to ez kena.

Hesîba nê qiseyanê Geloyî ra çiyê fahm nêkerdbi, xo heti vatbi “Gelo çi rê kar û gureyê ma keno? De xo rê wina vano“. La Geloyî seki vatbi wina zî kerdbi. Hergû roj dosere ra werîştinî şînî gure, hetanî rojawanî xebitîyaynî. Dewijî heme mat mendîbî. Gelo bi xo nêvajo zî dewijan zanaynî ki Melayî ra weş nîyo. Û nika karê Melay kerdinî.

Çend rojî Hesîba ey rê nan berdbi cuyînan ser, Geloyî nanê Keyê Melayî nêwerdbi. Hesîba waştbi bizana veynî Gelo çi rê înan rê huni xebitîyêno, Geloyî naye ra vîşêr çiyêna nêvatbi:

-Hesîbaya Melayî, hukmatî Mela tepîştto, hukmatî! Eki ma yewbînan rê nêbî, havîla çi kesî ma rê çin a!

Tepîşiyayîşê Mela Mehmudî ra pey Hesîba raya verîni şiybî hepsê Xarpêtî, Mela Mehmudî heti. Semedo ki abîşo berey ameybî Sayêreki,

waya aye Bêzari tena ameybî heti. Bêzari rê derg û dila behsê Xarpêtî kerd. Hesîba emrê xo di raya verîni şaristanêko gird dîbi. Bêzari rê hetanî berey qalê çarşuyê Xarpêtî kerd. Qalê dikanan, kel-melê dikanan, qalê bananê panc-şeş qanatan, qalê tomoşilan qalê makînan kerd:

-Waya mi, de ti nêzana, tomoşilî, makîney sey mozan tê ver ra şîni. Hergû raya ki tê ver ra viyartîni qesbaya mi ameynî fekê mi, mi vatîni do nika pêro ginî.

Minareyê camîyan zî yewna çîyo xam bi ki Hesîba newe dibi û fekê aye akerde mendbi. Waştîni Bêzari rê qalê dergeya minara bika, la çîyo ki bişaynî minara reydi muqayese bika Sayêreki di çinê bi. Va:

-Hema çend dehlêranê bexçeyê Eynîyê Dêrdî tê sere biki û bifikiri veynî çend derg û berz a. De ay hesab biki ki, mela gama ki şono ser azan veng dano, hinda yew neha wurdêk aseno.

Gama ki qalê melay û minara kerd Mela Mehmud kewt aye vîrî, va:

-Waya mi, key mi ey rê bi'emeriyo, Melay di hal nêmeno. Erdîşa ey ebi zor taştâ, yew suwend biwero kes bawer nêkeno ki aw Mela Mehmud o.

Bêzari rê qalê Xarpêtî zaf xamî bî, nêwaştîni Hesîba biterekna. Na ray cenîyê lewsurê serevirranê kejî amey çimanê Hesîba ver, va:

-Bêzari, Bêzari, to hey cenîyê şaristanî bidîynî! Dînayê, qey ti nêxerepêna! Cenî hema vaji bane xo rê kuçan ra geyrenî.

Bêzari hinî sebir nêkerd va:

-Wî atê, cenî senê bane kuçan ra geyrenî?

-Verrîyê înan hetanî nême akerde, fistanê înan bê estî bî. De ay hesab biki, binê çenganê înan ra muyê heramî asaynî.

Bêzari şerman ver xo ver ro ewnîyay va:

-Wî Hûmay înan bigîro!

-Bêzari, Bêzari çîdo hina xirab, a qilça ki se fistan xo ra danî, tenik, tenik se pelê cixara. Heme leşa înan bin di asaynî. Labelê ganî kes îmanê xo nêtado, cenî Xarpêtî pêro wina nîyî, zafaneyê înan serevirran nêbî; qentê rengênî seredê înan serrodaye bîy, kincê dergî û weşî pira girewtîbî. Axx werrekîna to ê keynekê telebeyî bidîynî. Yew fistanî sîya înan ra bi, miyaneyê înan hinda qevda destê to barî bî, şuşan mendinî. Tanî bo zî mi cenîyê ki sey ma xo têbestenî zî dîy. De vaji endi mêrdimî

kotî ra ameybî aw şaristan ya Rebbî! Çarşu di kes nîşno linga xo bierzo. Kes kesî rê lazim nîyo, herkes xo rê rayîrê xo ra şono. De waya mi, ti nêzana şaristan di xerîbey çend zor a. Ehende mêrdimî şîynî-ameynî, mi yew zî nas nêkerdînî; eki cenîya birayê Kerwa Bîlalî ra nêbînî ez rasta zî vîndî bînî. Ez xortan ra ewniyaynî mi vatinî, beno ki Serdar cay rastê mi bêro. Bawer biki, mi yew xort dî, to vatinî qey hema Serdar pişkayo û vato “çelp“ pîrnika ey ra kewto. Ez tira ewniyaya, ewniyaya, lacekî vengê xo nêkerd. Dim a mi xo rê va “La Serdar bibînî ka mi biperso vajo emê ti se kena, çi geyrena!”

Hesîba, dim a Bêzari rê qalê keyeyo ki te de bîybî mêman, keyeyê birayê Kerwa Bîlalî kerd. A qîsey kerd, kerd, hetanî ki Bêzari dest ebi veneki kerdî.

Rojo bîn, teştare bi. Da-des cenî, Gelo, Şerevdîn û çend xortî bostan di ronîştîbî Hesîba goştaritînî. Perîxani, Derdi, maya Ziravi heme wica bî. Hesîba vatinî:

-Bengîn ehende şehtiyayo, ehende şehtiyayo ki rîyê ey di gonî olandî nêmenda. De şîma zanî Bengîn senê bi, maşella şîyaynî şêran di têra şêro. To çirtiki rîyê ey ra binaynî gonî ti ra çîrr daynî, nika ti vanî qey pîrnîk ra gan dano. Xal Gelo, ti suwend biwerî ti nêzanî o Bengîn o yan yewna yo. Çîmanê ki Bengînî sere di kay kerdinî, kewtî çali (Perîxani hilpay) la Mela hema ey ra xirabêr o. Erdîşa ey ebi zor taştâ, porê ey zî abiasan; ez ser o bikerdînî mi o nas nêkerdînî. Melay vatinî “Ez kuta, kuta, hetanî ki masureyî leşa mi ra bestî. Hesê, ez nîşna to binawna, leşa mi di hema zî herunda derban bellî ya!” Seki bermi qirika Hesîba ro bipêşîyo ebi vengêdê zîzî, va: De tanî gureyî ardî Melayî serî ser di ki camêrdî tiya estî ez nîşna vaja. Xora hinî xeyrê Melayî çîn o, la rayna zî pey berî ra bivejiyaynî ez ka Hûmayê xo yê pîlî rê henzar bar şikir bika. Herçî ez bi xo hinî bawer nêkena ki ez bi çîmanê xo rojê Melayî Sayêreki di veyneno.

Şerevdîno ki Melay ra bindi hes nêkerdînî, nika ey rê veşaynî, biney zî ebi hêrs persa va:

-Hesîba, ti Bengînî nêperseya, to nêva qey to dayo cendirmî ro?

Hesîba zî ay hing di xora pawibê yew persê inasarênî bî. Pîzzeyê xo di va “La qey mi xo rê Hûmay ra çîyêna nêwaşt“, va:

-Ez persaya, ez persaya la werrekîna ez nêpersaynî. Hûmay ganê mi bigîro, ez bi ziwane xo nîşna, qey zor o! (Derdi, pîzzeyê xo di va "mela yew tûti ay ziwane to ro bêra ma pêro ti ra bixelesî".) De ez nika vaja, şima do vajî Hesîba rayna qalan ra geyrena. Kam ki mi ra bawer nêkeno wa xo rê şero Bengînî ra biperso. Willay eki ez vaja lingê şima ard ra manenî.

Şerevdîn hinî teqa, va:

-Herê ti se vana vajî, ti çî qali fekê xo di cawena, to be'cê ma ardî!

Hesîba ebi cigir va:

-Şerevdîno, Şerevdîno, ti çî rê mi ra cigirênî! Beyi hel û gami şera ortmeyî ser ra cendirmî ra biewnîya, helbet cendirme zî ti ra çim şikneno û Bengîn zî dano piro! Ti mi ra se vanî? Eza feqîra meheyri se ka?

Derdi hema cayê xo ra werîştî û gala Hesîba kerd, fesa Hesîba serî ser ra gindiriyay, yew qîrrîni bide ginay, seki mar pede bido. Gelo kewt înan mîyan! Derdi va:

-Herê, herê, nê gureyî heme to inca resnay. Ti 'enî 'emi ya 'emi! To di qe şerme çîn o, ti nê qalan kena? To rojo rojên ra rika xo Beyi ra besta, ti hima aye rê bide geyrena. Cêko Serdarî dînaya xo bedelnaya, no waştayê çendin o ki ti Beyi rê veynena? De Beyi ha meydan di ya, sey to yewda fosi nîya. Porrê to sey boça herê mi sipî bîyo, ti nêşermayena vana "Beyi cendirmî ra ewnîyaya!" Aw teresê mêrdeyê to ra nêbînî ka Bengîn nika keye di bo! La qey zuri a? Ey Bengînî ser o şadî daya!

Hesîba hetî ra fesa xo xo ser naynî, hetî ra xeberî daynî:

-Herê eki mêrdeyê mi Bengînî ser o şadî daya mêrdeyê to zî semedo ki hukmatî di mabên weş biko, ebi destê xo Bengîn teslîmê hukmatî kerd. Çawişî di qalê weşî kerdî, fekê ey şî heta pey goşanê ey, werîşt Şerevdîn ray kerd, Bengîn ard da Çawişî dest. De vajî Şerevdîn zur a? Herê na keynay to yewa bêyewm a. Dîna wa mi rê vaja, mi rewna vato ki na Beyi tekini nîya, nîya, nîya (nuçika xo xo ver di "nîya" reydi hîrî ray day çerepuzî ro.) Peynîya peynîyan wecaxê key bawkê mi kor kena. La şima vanî qey Bengîn hinî hepis ra vejêno! Tew, tew, tew! De wa dewijî vajî, heme çî ha çiman ver di yo. Serdarî reydi zeweciyay, lacek şî esker nêame; şewa ki Bengînî rê mare kerdî (na mesela zî nika eşkera kerd, dewijan nêzanaynî mare biriyayo yan nê), yew roj zî ser ra nêvîyart

na gosirmeti ma serî ser di amey. La na bêyewmey nîya çî ya gelê dewijan. Eki keko Hesên goş mi no, emşo na bêyewma çiftelî erşaweno keyeyê bawkê aye, hetanî ki çîyê Badînî serî ser di zî nêameyo. Ocaxê bawkê mi Badînî ser o mendo. De wajî, sewbîna çî mend, çî? Wa ganê Derdi û Beyi weşî bo!

Qîrrîn û babagundiya lejê Derdi û Hesîba heme Sayêreki ser kewtbî. Dewijî naşt-daşt persaynî veynî na çî de'wa ya. Derdi û Perîxani hima keye nêresaybî, heme dewi pey hesiyaybî ki "Beyi û cendirmî pê ra çim şikito, cûka Bengînî dayo cendirmî ro! Eki Bengînî xo keye biresnaynî Beyi zî kiştînî." Hêrsan ver cîf Derdi ver ro nêameynî, nêzana senê nardîwananê Hesênî ro ser kewti. Perîxani aye dim a her di berê heyati ra kewtî zerre. Ziravi wina matmende înan ra ewniyay, rîyê Derdi sey çaringi sur bibi, Ziravi ra persay va:

-Kotî ya, Beyi kotî ya?

Ziravi hema çîyê nêvatbi, Beyi vengê maya xo ki eşnawit ode ra vazday teber. Derdi şîy aye vera, va:

-Herê rojo ki cendirmeyî ameybî berî ver, ti şîbîya leweyê ortmeyî, cendirmî ti diya yan nê?

Vengê Derdi lerziyaynî, çimî aye sey xîntan hîra bîybî, kesî nêzanaynî kam heta ewniyêna. Ebi yew destê xo çengleyê Beyi pê tepîştbi, rîyê Beyi zî sey kefenî sipî bibi, to vatinî nika tersan ver ruh tira vejîyêno. Persî ra vîşêr halê Derdi a tersnaybî. Maya xo caran wina nêdîbî, ziwanê aye degina, lalikiyay va:

-Veng, veng, veng ame, ez ewniyaya mi va veynî kam o! Mi dî ki, mi dî ... cendirme yî, ez terseya, rayna ageyraraya û ray ... rayna ewniyaya.

-Û cendirmî to ra çim şikit?

-Çim, çim çî...

Derdi hema bîy porrê aye ro û ne va fek ne va pirnos, da piro, da piro. Ebi antişê porrî sey waqîya pitikî yew vengo bari Beyi ra vejiya û birîya. Perîxani û Ziravi hetanî ki Beyi dayka aye dest ra veti, Beyi gonî û goneşîri di mendi. Gama ki Derdi ber ra teber kewti, kesî nêzanaynî ki Beyi ganî ya yan merda ya. Sey yew pantîla vaşî ard di çanqiliyaybî!

Demeyo ki Perîxani rîyê Beyi yê gonînî ra ewniyay dewqa aye şîy,

destê xo eşt dês û xo ver di ronîşti. Yew deme verê çimanê aye tarî bi la hêşi xo lezi ant pêser, Beyi berdi awke di dest û rîyê aye şut; dî ki yew dindanê Beyi şikiyayo, herunda pencuran ra hema zî gonî yena. Perîxani hetî ra Beyi di xeceliyaynî hetî ra zewtî daynî Hesîba ro, vatê “Hesê, mela kerm û kêzî bikewî gandê to! Mela awka sîyay bikewa çimanê to! Mela ti qendîla xo di biqerefiya cenêki! To ebi aw ziwanê xo yê dergî keyeyê ma xeripna.” Dim a, Sayêreki di kes nêverda ki zewtî nêday piro. Beyi ra ewnîyay, qesebay aye çizay, va “Yarebbî, ma ecrê na keyneki ra senê xelisiyênî? No zilm û ta’daya ki ma nê çend mengan di kerdo na feqîri, ti senê qebl kenî?” Perîxani nêzanaynî ki vengê aye şono Beyi yan nê. Berzînê aye ra nêweriştî, destê xo porrê Beyi yê keji ro kerd û ebi bermi va: “Beya mi, Beya mi, roşnaya çimanê mi, bextsîyaya mi!” Derdê Perîxani tê geyrabi, him halê Beyi rê him yê xo rê bermaynî, ebi vengêko nizm durikna:

“Serê Sayêreki di leyek î
Binê Sayêreki di leyek î
Serdar û Bengî xortê şek î
Willay Serdar û Bengîn xortê şek î
Xora pey verdayî di veyvek î
Xo ra pey verdayî di keynekî
Beya mi borana birîndar a
Willay kejay mi borana birîndar a.
Sînayaya dayka Serdar a
Delaliya dayka Serdar a

Serê Sayêreki dar û ber o
Binê Sayêreki dar û ber o
Willay ez b’kul û keder o
Bîlley ez b’ kul û keder o.
Mi va heyran mevejênê qal û xebero
Mi va qirban, mevajênê qal û xebero
Borana mi mekênê derbedero
Zerenca mi mekênê derbedero

Bawkê Bengîyê mi şîyo Xarpêto
Bawkê çimbelekê mi şîyo Xarpêto
Geyreno çawiş û zabito
Veyneno qumandar û giregiro
Semedo ki birîna mi daru ko
Semedo ki derdê mi daru ko

Gidî, ez se vaja se nêvaja?
Gidî, ez se vaja se nêvaja?
Ez Bengînê hepsî rê vaja?
Ez eskerê bêtalihî rê vaja?
Ez Beya fermanlî rê vaja?
Ez Zirava wesnî rê vaja?...

Perîxani va, Beyi bermay; Beyi bermay, Perixani va; hetanî ki dîkanê sibhay veng da.

* * *

Hesenê Selîman, hîrê rojî ra ver Xarpêt ra ageyrabi. Şewa ki ca resabi meselaya Beyi ya newa, lejê cenîyan, hetta zem û zurê mîyanê dewi zî pey hesiyabi. Beyi senê xo pey berî di hepis kerdbi, o zî winî dekwetbi zerre, zerre ra nêvejîyaynî. Ne waştinî kesî di qisey biko, ne zî kesî biveyno. Nê hîrê rojan mîyan di henda hîris serran pîr bibi. Bajiyayîşî ver rîyê ey to vatinî qey to duye dayo, sîyaw sot bibi, qermişê neweyî çareyê ey di asaynî. Mêrdim ewniyayîşê ey ra tersaynî, kîn û hêrs rîyê ey ra varaynî. Gama ki 'enê vatbi "Ez ebi rispêney na mesela ra xelesiyaya" no welecax cirîyabi. Nê hîrê rojan mîyan di beno ki des ray vatbi "Çimo pawite qirş dekweno". Perîxani nê halê ey ra deribîyaynî xo pîzze di vatinî "Do îllehîm yew nezih dest ra vejiyo", çend ray ebi ters vatbi "Suc û guney Beyi na mesela di çîn o". Hesen fekê xo di pitpitîyabi, vatbi: "Tasi ki rayê çiringay, ha zuri ha raşt, rayê çiringaya!"

Lejê Derdi û Hesîba ra pey, Hesîba hergû roj çî pinanî çî eşkera bêyewmeya Beyi ser o çîyêyo newe vatinî: "A şewi Şêxê Cinan ame hewnê mi, mi ra va 'Beyi, lacê bînî zî yew hewa away dana, wa xebera to biba!' Ez zana Beyi serey Badînî zî wena." Fekê maya Ziravi ra neqil

kerdînî ki a semedê Ziravi şîya Zîyara Bawkalî ser, zîyari ser o xo di şîya; Bawkal bi xo ameyo hewnê aye, vato: “Ti se kena biki, keynaya xo aw keye ra veji, keyeyêyo tekin nîyo!”

Cenîyanê Sayêreki bêyewmeya Beyi ser o hergû roj yew hewno newe dîynî. Hinî herkes pawibê yew belayê neweyî bi. Hesen kam gama ki nê qiseyan pey hesiyaynî hêrsan ver hewa kewtinî. Ey çengiley Hesîba ebi destê xo tepîştbi û nardîwana xo ser ra virvirnaybî û suwend werdbi, vatbi: “Herçî na gami ra pey, ez derheqê keyeyê xo di çî cenî û çî camêrd kamî ra, yew qali pey bihesiya, ez ey dîna ra pak kena.” Yew caleya nêdiyaya kewtibî dewijan mîyan. Bela Sayêreki mîyan ra geyraynî, kesî nêzanaynî do berê kamî bikewo. Yew qîsaya wurdêki çend se’etan ra pey bînî se ko. Mesela hinî qal û qîrfan ra yarîyan ra viyartibî. Di lacê Hesenî şîbî, seki no bes nêbo leke namusê ey rê zî amebi. Herçiqas ki Huseyn û Hesenî ri bi ri yewbînan ra çîyê nêvatbi zî gama ki Hesen Xarpêt ra ageyrabi Huseyn nêşîbi hetî. Cemat rojo ki Hesîba û Derdi porrê yewbînan antbi terikiyabi. Herkes xo rê tersaynî çimkî Hesenê Selîman weyirê vatedê xo bi.

Geloyî ewro zî karê Melayî kerdbi û amebi berê xo ver di tuncî ra ronîştbi. Hesîba sey hergû rojî ewro zî ebi vit-vit sereyê ey masnabi. Suwendê Hesenî ra pey semedo ki nêewtanaynî yewnay reydi eşkera qisey bika, o aye dest di mendbi. Biney qiseyanê Hesîba ra zî fahm kerdbi ki na ray dewi di yew veng vejîyo, sayêrekijî rasta zî yewbînan kişenî. Ey, hetanî nika bê ki vengê xo biko, sey yew ewniyayoxî, heme gurey taqîb kerdbî. Hima nika xo werdînî! Seki sucdaro tewr pîl o bi xo bo. Seki nê gureyê nêbiyayeyî heme benê ey ra vejîyî. Ge-ge xo bi xo mehkeme kerdînî, nê hedîseyê ki nê çend aşmanê peyenan mîyan di Sayêreki di cirîyaybî yew bi yew ardinî çimanê xo ver, sucdarê heme sucan peyda kerdînî la peynî di rayna xo gunekar kerdînî, cezaya pîli daynê xo. Çimkî ey zanabi ki çîyê ki dewijî kenî şaş î la o bêveng mendbi; xo hetî vatinî “Timo ayo ki mi zanaynî û ez bêveng mendînî, mesul ez a! Sucidar ez a! Gunekar ez a!” Nika waştinî na mesuliyetey ra bixelisiyo, sucê herkesî bido rîyê ey ro. ‘Ey bê herkesî yew bi yew eşkera biko. Labelê Hesen keye ra nêvejîyaynî teber û Hesîba ra pey hesiyabi ki Hesenî vato “Wa çî kes nêro key mi”. Huseyn tarî ra şînî yaban, bînî tarî ameynî

keye, rasterast silam nêdaynî kesî. Geloyî zî waştinî Hesên û Huseyn ey bigoşdarî.

Gelo werîşt pay, qiseyê ki waştinî vajo yew bi yew ardî vîrê xo û ray mend. Banê Şerevdînî xo çima kerd rast şî berê ey ver, silam da Şerevdînî, hoka banî taday û pey banî ra ser kewt, şî banê Şerevdînî ser. Demeyo ki repîya lingan banî ser ra amey Bêzari amey teber, va: “O kam o banî ma ser ra geyreno?” Şerevdînî va: “Qey banî ser ra kam geyreno!” Ebi nê vatişî çend gamî tepa şî, dî ki Gelo ha banî ser o vinderte yo. Şerevdînî ‘enê vatîni “Gelo ti çi geyrenî?” hetanî ki Geloyî ra amey Gelo qîrra û va:

-Gelê dewijan,

Ebi qisaya Geloyî ya verêni nêmeyê dewijan bananê xo ra vazday teber. Gelo heta ortmeyê Hesênî ra ewniyaynî, dewijî zî fekê înan akerdemende ey ra ewniyaynî. Çimkî rojo ki na dewi awan bîbî, hetanî na gamî, kes nêvejiyabi banî ser, banî ser ra qisey nêkerdbi. Geloyî gama ki Hesênî ortmeyî ser o dî dewam kerd:

-Ez zana nameyê mi Sayêreki di “Geloyo Xint o”. (Vengê tanî dewijan ame va “heşa to, heşa to“.) Labelê ez xinteya xo ra nêvejiyaya nê banî ser. Hesênî, Huseynî (ebi zanayîş nê va “axa“), şîma hemînî çengiley mi girewt ebi zor ez veta nê banî ser. Birayê mi çin î (raya verêni dewijî pey hesîyaynî), labelê ma pêro zanî ki bira birayî hetî çend şîrin û delalî yo. Bengînî rê Serdarî ra hina şîrinêr na dîna di çi esto? Caran şîma xo dekerdo herunda Bengînî? Caran şîma xo dekerdo herunda Beyî? Nê her di kesî çend mengî ra ver yew keye di veyv û vistewreyê yewbînan bî, nika biyê cenî û mêrde. Şîma qe xo ra persay “Kes ceniya birayê xo reyra senê zewiciyêno, kes çi rê ganî ceniya birayê xo reyra bizeweciyo?” No çend aşmî yo ez şîma goşdarena, mi caran nêdîyo ki kesî vato “No gure nêbeno“. Yew qisaya vengi şîma fek kewta “Wextê pêxemberan, wina bi“! Ma nika wextê pêxemberan o? Qey pêxemberî çîyo xelet nêkenî? (Dewijan ra yew qîrra va “zindîq!“)

Hero ti se vanî vaji, ez zana ma yewbînan rê hêgin î, la o Başçawiş nîno şîma vîrî gidî! Başçawişo ki kes nêzano lacê kam deli yo, ame kelîjeyê xo ward, neng û nengşori nêverday ma çînay, lepanê ma mîyan ra Bengîn vet berd û ma hemînî sey teresan pey viyeyê xo kend! De eki

şima ehende canmêrd î, eki zanaye yî qey şima Bengînî rê wayirey nêkerdi, Bengînî rê! Ez Geloyo Xint a, ez zana şima goş yew xintê sey mi nênanî. Labelê na qisaya Efendî xo vîr a mekî! Ez qirbanê ey ba, tim û tim wina vatinî: “Eki ma xo rê nêbî, havila çi kesî ma rê çîn a. Ganî kurdî xo rê bibî ki şar zî bîşo desta ma bigîro!” Şima fahm kerd nika kurayê şima teweno?

Hêrsan ver lewê Geloyî recifiyay la hin dî ki yew espar neqebê Eynî Sayêreki ra asa. Espar sey vay ameynî. Vengê nalanê estorî şî dewijan zî, herkes ay polî ser di ewniya; espar Kerwa Bîlal bi. Kerwa Bîlalî estorê xo rast ramit berdê Hesenî ver. Dewijan Gelo banê Şerevdînî ser o ca verda, ver bi berdê Hesenî şî. Hesen hetanî ki ortmeyî ser ra ame war, Bîlal estor ra peye bi, hewsarê xo dest ra eşt, şî Hesenî vera, va:

-Kerway mi, çimê to roşnî bî, ame, ame, Serdar ame!

Seki virso bido Hesenî ro, Hesen çengizîya, linganê Bîlalî ver di fek ard ra şî.

Vengê Bîlalî şî Geloyî, Gelo hetanî ki ti ra amey qîrra va:

-Sayêrekijîno, de vajê ma veynî! Beyi nika se bena, nika?

RIPELE FIQRAYAN

Arêkerdax: **Firat Çelker**

Ezraîl, Amerikan, Tirk û Kurd

Rojê juyo (yewo) amerîkan, juyo tirk, ju kî (zî) şarê ma ra merdene der ê. Ezraîl êno ke canê înan bigêro (bicêro). Nîne ra vano:

- Qese yan kî persê xuyo pêyen vace.

Amerikan vano:

- Ezraîlo muhterem, ti zanena (ti zanî) ke zonê ma îngilîzkî her hetê dinya de mebo kî xêlê cayan de êno qesêkerdene. Perskerdena mi na wa: Çi taw (key) îngilîzkî her cayê dinya de êno qesêkerdene?

Ezraîl vano:

- Hona da-des serrê bînî.

Naye ser ra amerikan berbeno (bermeno), vano:

- Ez nêvînena, ez nêvînena!

Daye ra dime tirk Ezraîlî ra pers keno, vano ke:

- Ey Ezraîl, ti kî zanena ke 150 milyon însan nika tirkî qesê keno.

Şarê dewletanê tirkan kulu (heme, pêro) tirkî qesê kenê. Persa mi a wa ke, tirkî çî taw beno zonê dinya?

Ezrail vano:

- Ma vacîme 100 serre ra dime.

Tirk berbeno û vano:

- Ez nêvînena, ez nêvînena!

Dore êna kurdê ma, vano:

- Ap Ezrail, zonê ma zonêde bindest o. Ez wazena ke bimusê, zonê ma çî taw beno azad? Şarê ma kî çî taw serbest zonê xo qesê keno?

Nafa kî Ezraîl berbeno, vano:

- Ez nêvînena, ez nêvînena!

Bunda Sûç û Guna Mi Çi ye?

Arêkerdax: **AKMAN**

Na mesela hetê Gimgimî de bîya. Zimistanî pûk beno, ting û tarî beno, çim çimî nêvînenno, kes nêşikîno ke vecîyo tever. Va loda ju mordemî ra çend girzeyanê vaşî keno ci ra beno. Uja nêzdî de ju gome beno. Va nê girzeyanê vaşî beno hetanî çêverê (keyberê, berê) gomeyî. Beno şodir (şefaç, nimajî), cîran -wayirê gomeyî- wurzeno ra ke verê çêverê gomeyî de çend girzeyî vaş esto. Weşê dê ra şono, vaşî cêno (gêno) zerre. Wayirê vaşî şono dîyarê lode, qayt keno (ewniyêno) ke çend girzeyê vaşî kêmi yê. Nata pers keno, bota pers keno, millet vano filankesî berdo. Şono ci ra pers keno, mêrik vano “Vaşê to mi nêgureto”.

Naye ser ra wayirê vaşî urzeno ra şono qeza, qereqol de gerre keno. Roja mahkema êna. Mordemo ke vaş gureto vecîno huzirê hakimî. Hakim -bi tirkî- ci ra pers keno:

- Lacê mi, cîranê to to ra gerrecî yo. To loda cîranê xo ra çend girzeyê vaşî tiritê. Şarî dîyo, ti se vana (vanî)?

Mordemo ke vaş gureto vano:

- Wullahî Hakim Beg, mi ne gureto ne jî tiritito.

Hakim reyna -bi tirkî- pers keno:

- Se (senî) beno, şahadê mêrikî estê?

Mêrik vano:

- Hakim Beg,

qurban olam tîpîye,

surdî getîrdî qapîye,

ben de aldim îçerîye,

bunda sûç û guna mi çi ye?

Mêrik ke nîya vano, huyenê pêşkarê her kesî bena û hakim vano:

- To berat kerd.

WENDOXAN RA

Sey hûmaranê bînan na hûmare de zî ma mektubanê kirmanckîyan ê wendoxanê xo neql kenê. Nê wendoxan zî ma rê mektubê tirkî nuştî: Abdullah Bulut (Gallen, Swîs), Sadik Tunçbel (Gallen, Swîs), Halîl Uçar û Haktan Eren (Hepîsxaneyê Sagmalcılar, İstanbul, Tirkîya) Alî Kiliç û Halîl Guneş (hepîsxane, Tirkîya), Gultekîn Açık (Bergama, Tirkîya).

Wa heme (pêro) berxudar bî. Ma ewro ra pey zî wendoxanê xo ra mektuban pawenê.

Vate

23. 4. 1998

Esselamun eleykum nuştoxê kovara Vate yê delalî,

Kovara ki şîma vejenê mi wendi, zaf weşa mi şî. Senî ki mi dest kewti, mi verî ripelê “Wendoxan rê”, ripelê “Wendoxan ra” û “Ferhengekê Tirkî-Kirmanckî” çend ray wendî. Dim a nuştoxê ki ez aşînayê nuşteyê înan a mi wendî. Dim a sere ra hetana peynî mi kovare wendi qedînay. Peyra nuşteyê ki weşa mi şîy û nuşteyê ki mi hina vêş fam kerdî, mi gina (gilana) wendî. Peyra mi kovare raya diyine sere ra hetanî peynî wendi. Nuşteyo ki mi fam nêkerd çine bi.

Nuşteyê Mehmed Uzunî, nuşteyê Cemîl Gundoganî yo ki standardizekerdena ziwanê kurdkî ser o nušto zaf weşa mi şîy. Ferhengeko ki Malmîsanijî hadirnayo belkî mi şeş ray wend, ez domê nê ferhengî pawena; ez Malmîsanijî ra wazena ki her hûmare di gramerî ser o zî binuso. Nuşteyê J. Ihsan Esparî, roportajê S. Kurişî zî zaf weşa mi şîy. Nuşteyê Lerzan Jandîlî û Mûnzur Çemî zî erjîyayey bîy.

Cemîl Gundogan nuştey xo di başûrê Kurdîstanî di standardî-

zekerdişê zîwanê kurdkî ser o melumat dano û vano hukmatê Îraqî qandê yewnêbîyayîşê zîwanê kurdkî duştê sorankî mêl dayo kurmanckî ser û waştö ki mekteban di yew zarawa esas bigîrîyo û mektebanê berzan di zî dersê erebkî yê. Roşnvîranê kurdan mîyan di na mesela ser o zaf munaqesey benê. Netîce di sorankî dibistanan di se ziwano resmî esas gîrêno. Labelê kurdê ki zarawaya bîne reydi qalî kenê domananê (gedanê) xo raynêkenî (nêersawenî) mektebanê ki tede sorankî ders yeno dayîş, duştê nê raykenî mektebanê ereban. Çimkî çine bîyayîşê ehemmiyetê sorankî diyo.

Şima zî zanê û na xebata şima zî dana zanayîş ki tena yew zarawa ser o standardîzebîyayîşê zîwanê ma, na gami bêimkan o. Ganî her zarawa xo mîyan di standart bibo û çeçekî (gedey) ganî zarawaya xo di dest bi wendişî bikê.

Mektebo verîn zîwanê maya xo reydi wendişî ra dim a mektebê werteyî di sewbîna zarawaya kurdkî ya ki herêma înan di qalî bena bimusê û lîse di zî yewna zîwan (îngilîzkî, erebkî...) bimusê û pey ders bivînê. Ê şert nîyo ki mektebanê berzan di yew zîwan esas bigîrêyo, beno ki gore bê fakultan û gore bê dersan zîwan tesbît bibo, yanî yew fakulte di giraney bidêyo yew zîwanî sewbîna fakulte di giraney bidêyo sewbîna zîwanî ser. Gore bê dersan yew ders kurmanckî, yew kirmanckî (zazakî) û sewbîna ders gore bê mijara ey sewbîna zîwanî reydi.

Mêrdim şîno weşîya xo di çar-panc zîwanan bimusö. Qey ma bi xo zî çend zîwanan nêzanê? Zarawa ma kirmanckî, sewbîna zarawaya kurdkî, zîwanê tirkî, zîwanê ewropayîjan ra yew zîwano ki ma mekteb di musenî.

Standardîzekerdişê zarawaya ma ser o verî ez qeneetê yew herême esasgirewtîş di bîya. Nuştayê C. Gundoganî ra pey no fikrê mi bedilîya. Bêdewleteya ma hete di serewîşkeya ma ra, no metod şarê ma mîyan di qebul nêbeno. Semedê dewlemendbîyayîşê zîwanê ma, fonolojî û morfolojîya kelîmeyan gore heme herêman ra çeku girewtîş hina faydelî yo. Nuştöxê kurdî ganî pêserameyîşî reydi meylanê xo tesbît bikê yan zî yew kesê zanayeyî otorîte qebul bikê û meylê ey esas bigîrê, ebi enawa gramerê rêkûpêk ê zarawaya ma bîyarê meydan.

Serdar Bedirxan
Konya (Tirkîya)

31. 03. 1998

Hevalo delal,

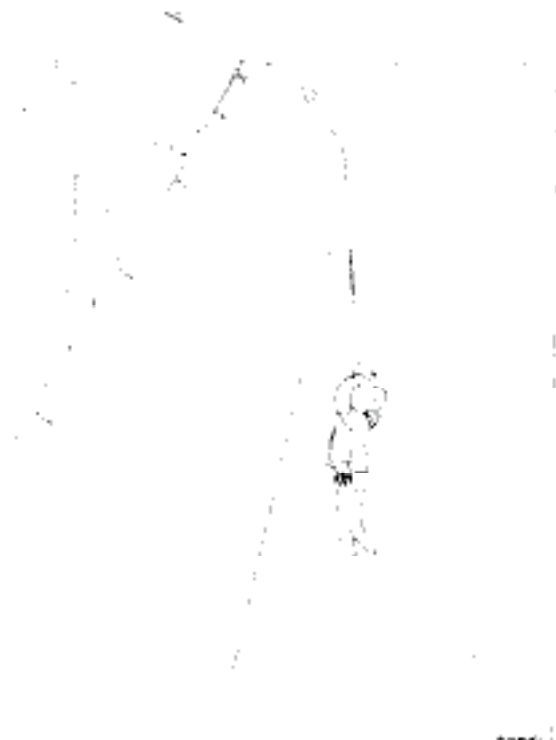
Mabe xêr de...

Sima mi rê hîrê Vateyî rusnê, sima rê zaf sipas kon. Ez peranê aboneyî ju reye de rusnon. Baxse baxse nêrusnon.

Gureyayîsê sima û wesbîyayîna sima de rindîye wazon. Bimanê wesîye de.

Sima têdîne rê silam û hurmet kon.

Bira Zordag
Erstfeld (Swîs)

Kitêba Hamdî Ozyûrt, "Ordlöst" ra.

ÇEND ROJNAMEYANE FRANSI U INGILIZI DE
XOVERRODAYIŞE DERSIMI 1937

II

MARÉE LE MATIN

AUX SOURCES DU TIGRE ET DE L'EUPHRATE
OU NOË JETA L'ANCRE

**Turcs et Kurdes sont aux prises
pour la quatrième fois
en treize ans;**

*Sur les pentes du mont Ararat, avions et chars
d'assaut encerclent vingt mille nomades...*

Les Kurdes ont été vaincus
dans la bataille de...
D'après les nouvelles de...
qui ont été publiées...
par les journaux...
de Bagdad...

Les guesards, montés sur leurs...
chevaux, ont été...
vaincus par les...
Turcs, qui ont...
pris possession...
de la région...

M...
Turcs, j'ai vu...
un certain...
donner des...
à...

Les...
de Bagdad...

Les...
général...
ont...
à...

Les...
Turcs, j'ai...
à...

1929. La quatrième fois...

Les...
à...

Am...
Turcs. Quarante...
à...

Les...
à...

Les...
à...

Les...
à...

Les...
à...

Les Kurdes...
à...

Les...
à...

1928 La semaine revu

Le premier de ces deux articles est consacré à la critique de la politique étrangère de la France...

Le second article est consacré à la critique de la politique intérieure de la France...

Le troisième article est consacré à la critique de la politique économique de la France...

Le quatrième article est consacré à la critique de la politique sociale de la France...

Le cinquième article est consacré à la critique de la politique culturelle de la France...

Le sixième article est consacré à la critique de la politique religieuse de la France...

Le septième article est consacré à la critique de la politique militaire de la France...

Le huitième article est consacré à la critique de la politique diplomatique de la France...

1936 La troisième revue

Cette revue est consacrée à la critique de la politique étrangère de la France...

1941 La quatrième revue

Cette revue est consacrée à la critique de la politique intérieure de la France...

Cette revue est consacrée à la critique de la politique économique de la France...

Cette revue est consacrée à la critique de la politique sociale de la France...

Cette revue est consacrée à la critique de la politique culturelle de la France...

Cette revue est consacrée à la critique de la politique religieuse de la France...

Faint, illegible text in the left column of the document.

Faint, illegible text in the right column of the document.

Faint, illegible text in the left column, possibly containing a list or detailed notes.

Faint, illegible text in the right column, possibly containing a list or detailed notes.

DICTIONNAIRE KURDE (KURMANDJI)-FRANÇAIS* - IV

Ferhenga Kurdî (Kurmancî)-Frensî-IV

Celadet Alî BEDIRXAN

*Abréviations

cf. (confér.): comparez
etc. : et caetera (et cetera)
f. : féminin
intr. : intransitif
m. : masculin
pl. : pluriel
tr. : transitif

Suffixes

-ce : suffixe féminin (ex. doux, douce)
-che : suffixe féminin (ex. frais, fraîche)
-e : suffixe féminin (ex. court, courte)
-ère : suffixe féminin (ex. prisonnier.
prisonnière)
-euse : suffixe féminin (ex. joueur, joueuse)
-ève : suffixe féminin (ex. bref, brève)
-le : suffixe féminin (ex. corporel, corporelle)
-ne : suffixe féminin (ex. bon, bonne)
-se : suffixe féminin (ex. délicieux, délicieuse)
-te : suffixe féminin (ex. muet, muette)
-ve : suffixe féminin (ex. hâtif, hâtive)

P

pab, f. : son, m.
pace, m. : cf. **pencere**
paç, m. : 1)pioche, f. 2)robe à quatre pans
 ser paça xwe çûyt : orgueilleux
paçik, f. : chiffon, m.; torchon, m.
padişah, m. : roi, m.
 padişahê mêşa : reine des abeilles
padişahî, f. : royauté, f.
pag, m. : terrain inculte
page, f. : écurie, f.
pagend, f. : rubis, m.
paîz, f. : automne, m.
patzok, f. : genre de chanson kurde.
patzxêr, f. : herbe d'automne
pajer, m. : tuteur, m.; étais, m.
pak : pur, -e; propre
 jê pak bûn : prendre garde à ...
pakt, f. : propreté, f.
 pakiya xwe jê kirin : prendre garde à ...
pakdaw : chaste, vertueux, -se
pakdawî, f. : chasteté, f.; vertu, f.
pakdil : honnête
pakdîlî, f. : honnêteté, f.
pakêt, f. : paquet, m.
 pakêt kirin : emballer
pal, f. : flanc, m.; versant, m.
 pal dan : s'appuyer
 pala xwe dan : s'appuyer
palandin (bipalîne) : filtrer
palas, f. : couverture, f.; tapis placé sous le
 matelas
palax, f. : tapis de feuilles mortes
palçim, m. : cf. **pelçim**
paldûv, f. : croupière, f.
pale, m. : moissonneur, m.
 paleyê raçandinê : tisserand, m.
palemêr : habile

palepal : solide, résistant, -e, inexpugnable
paleyî, f. : moisson, f.
palgih, m. : point d'appui
palik, m. : moustaches à la Français-Joseph
palkursî, f. : fauteuil, m.
paltr, m. : jardinet, m.
paloş : mêlé, -e
palto, m. : manteau, m.
palûte, f. : corvée, f.; groupe, m.
palûv, f. : croupière, f.
pan, m. : ouvrage, m.; travail, m.
pan (bipê) : garder, attendre
pandirûs : inachevé, -e; incomplet, -ète
pang, f. : attente, f.
 pang mayîn : attendre
pang, m. : espace compris entre l'extrémité
 du pouce et celle de l'index, placés en
 équerre.
pangeh, m. : grange, f.; écurie, f.
pantalon, f. : pantalon, m.
panzdeh : quinze
pap : cf. **pab**
papik : sans fin
papor, f. : navire, m.
paq, f. : mollet, m.
paqij : propre
 paqij kirin : nettoyer
paqijî, f. : propreté, f.
par, f. : part, f.
 par kirin : partager
par : 1)derrière
 ji par re : de derrière
 2)l'année passée
parak, f. : soude, f.
parastîn (biparêze) : protéger, surveiller,
 garder
parasû, m. : côte, f.
parazk, f. : garde, f.

parazo, m. : gardien, m.
parçe, m. : morceau, m.
parçe kirin : morceler, déchirer
parçimik, m. : chauve-souris, f.
parêz, f. : jeûne, m.; diète, f.
parêz girtin : jeûner
parêz, m. : petit verger
parêzvan, m. : jardinier, m.
paristin (biparêse) : partager, séparer
parî, m. : morceau, m.
pariyê mihê : végétal
parik, m. : bouchée, f.
parin : de l'an passé
partz, m. : petit verger
parone, m. : taureau de deux ans
paronek, m. : taurillon d'un an
parpar, f. : pourpier, m.
pars, f. : mendicité, f.
parsê kirin : mendier
parsek, m. : mendiant, m.
parst : parsi
parsker, m. : cf. **parsek**
parsekt, f. : mendicité, f.
parsû, f. : cf. **parasû**
part, f. : tas de trente gerbes de blé
parûşk, m. : baguette, f.
parûşkê kil : baguette à mettre le kohol
parxan, f. : cf. **parasû**
parûxan, f. : cf. **parasû**
parza, f. : vaccin, m.
parza dan : vacciner
parzî, f. : arbre
parzon, f. : sac où l'on met égoutter le lait caillé
pas, f. : jeûne, m.
pas girtin : jeûner
pasaport, f. : passeport, m.
pasiban, m. : gardien, m.
pasibant, f. : garde, f.
pasott : gras, -se

paş : après
di vê paşê de : dernièrement
paş ve : en arrière
paşa, m. : pacha, m.
paşagerdant : féodal, -e
paşagerdantî, f. : féodalité, f.
paşber, m. : arrière-garde, f.
paşboki : inverse, à l'envers
paşboki kişandin : tirer en arrière
paşedîn, f. : rucher, m.
paşerok, f. : médiation, f.; intervention, f.
paşê : après, ensuite
paşgotinî, f. : médisance, f.
paşgotiniya ... kirin : maudire
paşil, f. : espace compris entre les bras et la poitrine
paşti : cf. **paşê**
paşti, f. : dos, m.; derrière, m.
paşiya xwe dan : se retourner, tourner bride
paşin : suivant, -e; postérieur, -e; dernier, -ère
paşinî : final, -e
paşkê : enfin
paşko : parce que
paşnîvro, f. : après-midi, m.
paşpê : en sens inverse, retourné, -e
paşroj, f. : économies, f. pl.; pécule, f.
paşrojî, f. : économie, f.
paşrojî kirin : économiser
paşştiv, f. : collation servie après le dîner
paştir : 1) dernier, -ère 2) plus tard, ensuite
paşvantî, f. : cf. **paşgotinî**
paşvanitî, f. : cf. **paşvant**
pate, f. : pièce, f.; morceau, m.
pate kirin : raccomoder, souder
patik, f. : le sommet de la tête
 patika sto : nuque, f.
patitandin (bipatitne) : effriter
patitn (bipatite) : s'effriter

- pato**, m. : végétal
pavan, m. : partenaire, m.
pawan, f. : forêt, f.
paxav, f. : scrupule, m.
paxend, m. : rubis, m.
paxil, m. : cf. **paşil**
paxir, m. : cuivre, m.
paxirê zer : laiton, m.
paye, f. : rang, m.; garde, m.
payêtext, f. : capitale, f.
payîn (bipê) : cf. **pan**
paytz, f. : automne, m.
paytza navîn : octobre
paytza paşîn : novembre
paytza pêşîn : septembre
peçnav, m. : pseudonyme, m.
peçvan, m. : interprète, m.
peçve, f. : traduction, f.
peçve kirin : traduire
peçvezan, m. : cf. **peçvan**
pehin : large, vaste
pehin bûn : s'élargir
lê pehin bûn : prendre position contre
pehinandin (bipehinne) : élargir, étendre
pehinî (bipehine) : s'élargir, s'étendre
pehîn, f. : coup de pied
pehîn dan : donner un coup de pied, ruer
pehtz, f. : cf. **paytz**
pehtzok, f. : genre de chanson kurde
pehewan, m. : héro, m.; champion, m.;
loueur, m.
pehnav, f. : marécage, m.
pehnayî, f. : largeur, f.
pehnî, f. : 1) cf. **pehnayî**; 2) semelle, f.; talon,
m.
pehtin (bipehte) : cuire
pehtî : cuit, -e
pehvan, m. : sentinelle, f.
pehvant, f. : garde, f.
pejac, f. : sage-femme, f.
pejel, f. : épine, f.; branche sèche brisée
pejin, f. : cf. **pêjin**
pejik, m. : rameau, m.
pejilandin (bipejiltne) : effeuiller
pejilandok, f. : épilatoire
pejink, m. : brindille de bois
pejiqandin (bipejiqtne) : faire jaillir
pejiqîn (bipejiqe) : rejaillir, éclabousser
pejqa : excitant, -e
pekandin (bipektne) : mettre en fuite
pektin (bipeke) : s'enfuir
pel, f. : chance, f.
pel, m. : braise, f.
pel, m. : feuille, f.
pelandin (bipelîne) : tâter, caresser
pelate, f. : masse, f.
pelateman, f. : assemblée, f.
pelaxtin (bipelêxe) : écraser, insulter
pelçimok, f. : chauve-souris, f.
pelçiqandin (bipelçiqtne) : cf. **pelaxtin**
pelçiqîn (bipelçiqe) : s'écraser
peldank, f. : portefeuille, m.
pele, f. : plateau de balance
pelgir, m. : pincettes, f. pl.
pelhewêş, f. : végétal
pelhûrik, m. : jeu de cartes
pelik, f. : cendrier, m.
peliktin (bipelike) : 1) marcher à quatre pattes
2) se recroqueviller
pelisandin (bipelistne) : 1) froisser 2) cf.
melisandin
pelistin (bipelise) : 1) se froisser 2) cf. **melistin**
pelişandin (bipelîştne) : disperser
pelîşîn (bipelîşe) : se disperser
pelixandin (bipelixtne) : cf. **pelaxtin**
pelixîn (bipelixe) : cf. **pelçiqîn**
pelîse, f. : butin, m.
pelk, m. : 1) pétale, m. 2) vêtement, m.

- pelm**, f. : malédiction, f.
pelo, f. : jeu du bâtonnet
peloxte, f. : brandon, m.
pelûl, f. : bouillie, f.
pembû, m. : coton, m.
pemti, m. : bouillie de blé vert
pemû, m. : cf. **pembû**
penah, f. : abri, m.; refuge, m.
penbe : rose (couleur)
penc, f. : patte, f.
bin penc ... kirin : opprimer
pencegoşt, m. : mou, m.
pencere, f. : fenêtre, f.
penceşêr, f. : anthrax, m.
pend, f. : conseil, m.
pend dan : conseiller
peng : stagnant, -e
pengan (bipenge) : cf. **pengihtn**
pengav, f. : marais, m.
pengihtn (bipengihe) : 1) stagner, croupir
 2) s'enorgueillir
pengir : imperméable
pengiztn (bipengize) : ricocher
penr, m. : fromage, m.
penrê jaji : fromage aux herbes
penrê kesidandi : fromage conservé
 dans de l'eau salée
pentrok, f. : végétal
penpûle, f. : papillon, m.
penqinot, f. : billet de banque
peperik, f. : mirage, m.
pepik, m. : pied de mouton, de chèvre etc.
pepirk, f. : cf. **peperik**
pepûk : misérable, pitoyable
pepûk, f. : coucou, m.
pepûle, f. : cf. **penpûle**
- peqandin (bipeqne)** : cf. **teqandin**
peqijok, f. : bulle, f.; ampoule, f.
peqtn (bipeqe) cf. **teqtn**
peqpeqok, f. : cf. **peqijok**
per, m. : plume, f.
peransû, f. : cf. **parasû**
perçe, f. : cf. **parçe**
perçem, f. : cheveux coupés à la chien
perçifandin (biperçifne) : gonfler
perçiftn (biperçife) : se gonfler
perçinandin (biperçintne) : river
perçiqandin (biperçiqne) : écraser, fouler
perçiqtn (biperçiçe) : être écrasé, foulé
perçivandin (biperçivne) : fendre
perçivtn (biperçiçe) : se fendre
perçtn, m. : pincette de bois
perde, f. : 1) rideau, m. 2) position, f. (musique)
perdedar, m. : domestique chargé des rideaux
perdeketti : endeuillé, -e
perdekule, f. : moustiquaire, f.
pere, m. : 1) para, m. 2) argent, m.
pere lê dan : battre monnaie
pereçong, f. : lutte, f.
pereçongi, f. : lutte, f.
pereçongi kirin : lutter
perrek, f. : eau gazeuse
perend, m. : grain de l'acier
perendar : bon (acier)
pereng, m. : braise, f.
perengê avê (*)
perespan, f. : pièce, f.
perespan kirin : rapiécer
perespanandin (biperespne) : rapiécer
pergal, f. : famille, f.; maison, f.
pergar, f. : compas, m.
pergihandin (bipergihne) : ramasser

(*) Celadet Bedirxanî menaya "perengê avê" nênuşt.

pergihn (bipergihe) : être ramassé

pergt : qui rencontre

pergt ... bûn : rencontrer

pergin, f. : rencontre, f.

pergîna ... çûn : aller à la rencontre de

perifn (biperife) : arriver à maturité

perik, f. : petite plume

peritandin (biperittne) : plumer

peritt : déguenillé

peritn (biperite) : perdre ses plumes, ses poils, etc.

perixandin (biperixtne) : démolir, anéantir

perixn (biperixe) : 1) s'effondrer, s'anéantir
2) baraquer (chameau)

perî, m. : barbe, f. (blé)

perî, f. : péri, f.

pericar : souvent

perimêrg, m. : démon, m.; esprit, m.

perireşk, m. : cf. **perimêrg**

perreş : variété de blé

pertrû : beau, belle

perîşan : misérable

perîşant, f. : misère, f.; pauvreté, f.

peritang, f. : papillon, m.

pernisandin (bipernisne) : réduire à la misère

pernistn (bipernise) : être dans la misère

peroš, f. : envie, f.

perošedil : envieux, -se

perperîk, f. : papillon, m.

perpitandin (biperpittne) : tordre

perpittn (biperpîte) : se débattre, se tordre

perstv, f. : rhume, m.

bi persivê ketin : s'enrhumer

pertal, m. : effets, m. pl.

pertav, f. : fièvre, f.

perû, f. : cadeau, m.

perûpê, m. : marmot, m.

perwane, f. : papillon, m.

Perwin, f. : les Pléiades

pesar, f. : flanc, m.; côté, m.; môle, m.

pesin, m. : éloge, m.

pesin dan : faire l'éloge de, vanter

pesnê xwe dan : se vanter

ji pesna xeber dan : parler en dormant

pesnoyî : vantard

pestewan, f. : passeport, m.

pestewelat, f. : genre de chanson kurde

pesxel : comique, bouffon

pesxeli, f. : comique, m.

peşilandin (bipeşiltne) : disperser

peşiln (bipeşile) : se disperser

peşiman : cf. **poşman**

peşimant, f. : cf. **poşmant**

peşk, f. : 1) étincelle, f.

hevîrê peşkê : pile ou face

2) goutte, f.

peşokan, f. : émotion, f.

petate, f. : pomme de terre, f.

pettx, m. : melon, m.

petrîk, m. : patriarche, m.

petrîki, f. : patriarcat, m.

pev : contraction de **bi hev**

pev çûn, pev ketin : cf. **bi hev çûn, bi hev ketin**

pevçûn : cf. **bi hev çûn**

pevketin : cf. **bi hev ketin**

pey, m. : pied, m.

pey bi rikêb : prêt

pey dan erdê : insister

pey lê kirin : fouler au pied

pey li erdê kirin : mettre pied à terre

pey jê berdan : laisser, renoncer à

pey : après

pey çûn, pey hatin : suivre, succéder

pey ketin : poursuivre

dan pey : poursuivre

peya, m. : individu, m.; homme, m.

Uate

peya bûn : descendre (de cheval)
peyade, m. : fantassin, m.
peyam, f. : nouvelle, f.
peyamber, m. : prophète, m.
peyambertî, f. : don de prophétie
peyar, m. : piéton, m.
peyararî, f. : le fait d'être à pied
bi peyarî çûn : aller à pied
peyda : qui se trouve
peyda bûn : se trouver
peyda kirin : trouver, procurer
peyhattî : cadet, –te
peyiftin (bipeyive) : parler
peyik : avant-bras
peyik : agile
peyivandin (bipeyivtne) : faire parler
peyivîn (bipeyive) : cf. **peyiftin**
peyiv, f. : parler, m.
peyîz, f. : cf. **patz**
peyk, f. : alerte, f.
peyr, f. : rideau, m.
peyweste, m. ou f. : enfant de sept ans
pez, m. : 1) petit bétail (moutons ou chèvres)
pezê spî ou **pezê mêşîni** : ovins
pezê reş ou **pezê bizîni** : caprins
2) mouton, m.

Les termes se rapportant aux ovins sont les suivants:

Racez

pezê sor ou **pezê zozanan** : moutons de la montagne (peu estimés)

pezê çavreş, **pezê qergaş**

pezê berazî ou **pezê beriyê** : moutons de la plaine

Pelage

behzî : à la tête isabelle

boz : à tête grise

kevis : à tête jaunâtre
qemer : à tête marron
riser : à tête blanche
seres : à tête noire
tebes : avec une liste blanche
tehle : à tête isabelle rayée de noir

Autres particularités

kel : encorné

ker : qui a les oreilles coupées

kerebehzî : qui a la tête isabelle et les oreilles coupées

hewîser : qui a le museau busqué

kur : qui a les oreilles taillées à plus de la moitié

kuregemer : qui a la tête marron et les oreilles taillées

qergaş : aux yeux noirs

Âge

emlik : agneau nouveau-né

berx : agneau

havir : agneau d'un an

hogoç : de deux ans

berindir : brebis de deux ans

mazmaz, **xesandî** : bélier de deux ans

beran : bélier

mih : brebis, f.

Les termes se rapportant aux caprins sont les suivants:

Races

hît : ordinaire

çûr : angore

dûqor : croisé de **hît** et de **çûr**

serpûrt : produit de croisement, poil raide et gris sombre

Pelage

ask : fauve et zébré
çal : le front blanc
hemis : entièrement blanc
heftreng : tacheté
hoş : au poitrail luisant et tacheté
hever : blanc et noir
şan : à tête rousse
ximor : à tête jaune–roux
zeng : les oreilles et le museau d'un blanc laiteux

Autres particularités

bel : les oreilles pointues
gokefçik : qui a des oreilles longues, larges, pointues et profondes
kir : qui a des oreilles courtes et ramassées

kol : sans cornes
loş : aux oreilles longues

Âge

karê şemze : chevreau nouveau–né
kar : chevreau
gisk : bouc d'un an
hevûrti : de deux ans
tiştir : de deux ans
bizastir : de trois ans
bizatiştir : de trois ans
çar bert : chèvre de quatre ans
pêncbert : de cinq ans
nêrt : bouc
bizin : chèvre

ALFABE

	Kirmanckî (Zazakî)	Tirkî
A a	adir, asin, Almanya	adam, at
B b	bira, ban, Bidlîs	büyük, bir
C c	ca, cêr, cor	can, cadde
Ç ç	çim, Çewlîg, Çemişgezek	çocuk, çöp
D d	dest, Diyarbekir, Dêrsim	dal, dayı
E e	ez, Erzingan, Erzirom	el, eldiven
Ê ê	êrxat, êlçî, êqbal	-
F f	fek, fariskî, Fransa	fare, fıstık
G g	ga, giran, Gimgim	göl, güven
H h	her, heş, Hollanda	hemen, hava
I i	bin, kirmanc, solin	ısırmak, ıstık
Î î	îsot, İran, İtalya	iş, it
J j	jêhat, jan, Japonya	jandarma, jimnastik
K k	kitab, kar, Kurdîstan	kalkan, küçük
L l	lal, lazut, Licê	limon, leke
M m	ma, mase, Mûş	mavi, maya
N n	nan, newe	ne, neden
O o	of, oda, ordu	olmak, odun
P p	payîz, Pîran, Pali	parmak, pınar
Q q	qeleme, qumaş, Qıbrıs	-
R r	rind, radyo, Riha	resim, rüzgar
S s	sipî, simer, Sêwregi	serin, sarı, süs
Ş ş	şima, şeş, şaş	şişirmek, şişman
T t	ti, tarîx, Tırkiya	tatlı, tavşan
U u	utî, uca, ucret	ütü, ücret
Û û	ûsul, Ûrris, Ûrrim	uzak, unutmak
V v	verg, velg, vate	var, ver
W w	wisar, weş, welat	-
X x	xirab, Xarpêt, xurbet	-
Y y	yaban, yar, yadîgar	yayla, yol
Z z	zaf, zerd, zaza	zeybek, zavallı